

Várostarténeti folyóirat

Veszprémi Szemle

26. évfolyam,
2024. 4.

75.

Alapítva: 1993

Várostörténeti folyóirat

Veszprémi Szemle

26. évfolyam,
2024. 4. szám

75.

TARTALOM

AZ OLVASÓHOZ		3
TANULMÁNYOK		
Veszprémből Nápolyba – Garibaldi seregéből a levéltárba. Óváry Lipót élete és munkássága	7	Kanász Viktor
EMLÉKEZÉS: 1848/49		
Kiss Ernő honvéd altábornagy (Temesvár 1799. június 13. – Arad 1849. október 6.)	29	Dr. Molnárné Dr. Barna Katalin – Sashalmi István
Az özvegy tábornokné nyomában. Avagy miért nincs a veszprémi múzeumnak Borsos József festménye?	43	Rainer Pál
KÖZLEMÉNYEK		
Simoga György üdvözlő verse Széchenyi Ferencnek (1802)	59	Sebő József
Áradások a veszprémi Sédén és a vidéken V.	67	Kovács Győző Gyula
MÚLTIDÉZŐ		
Beudant francia geológus 1818. évi tanulmányutja Veszprémmegyéjében – Veszprém	88	Faller Jenő
Levél VI... s Antalhoz (1842)	98	aa. II.
Vándorbot – Veszprém (1845)	101	Vas Gereben
Úti emlények (1845)	104	Vahot Imre
Veszprém városa és megyeháza (1846)	107	Vidra [Ferdinánd]
Tanügyi tudósítások – „Városunk iskolai állapotjáról” (1858)	112	Pribék István
KÖNYV- és FILMSZEMLE		
Monumenta ecclesiae Vesprimiensis 1480–1503. A Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár középkori oklevelei.	120	Solymosi László
Veress József szerk.: In memoriam Kováts Sándor 1929–2019. A Tanító Ember emlékére	124	Tölgyesi József
Gárdonyi Máté – Karlinszky Balázs – Varga Tibor László (szerk.): A Veszprémi Püspökség (1993-tól érsekség) története.	126	Horváth Gergely Krisztián
Filmajánló: ezt látni kell! A Veszprém – álom	130	Gy. Lovassy Klári
BIBLIOGRÁFIA		
Veszprém helytörténeti bibliográfiája (2017–2024)	133	Összeállították: Király András, Palkóné Jády Melitta, Vaskorné Reitmesz Andrea
Évfordulónaptár 2025 – Veszprém	150	Összeállították: Király András, Palkóné Jády Melitta, Vaskorné Reitmesz Andrea

Várostartörténeti folyóirat

Veszprémi Szemle

26. évfolyam, 75. szám 2024. 4. szám

Várostartörténeti folyóirat
ISSN 1217-5358

Alapítva: 1993

Alapító főszerkesztő:
Dr. Tölgyesi József

Főszerkesztő:
Dr. Csiszár Miklós (2011–2018)

Dr. Földesi Ferenc PhD

Olvasószerkesztő:
Somogyi Boglárka

Technikai szerkesztő:
Dénes Tamás

Szerkesztőbizottság:
Dr. Karlinszky Balázs PhD
Dr. Négyesi Lajos PhD
S. Dr. Perémi Ágota PhD
Dr. Vizi László Tamás PhD

Kiadja:
a Veszprémi Szemle
Várostartörténeti Közhasznú Alapítvány

Levelezési cím:
alapitvany@veszpremszemle.hu

Felelős kiadó:
Faa Judit, a Kuratórium elnöke

A főszerkesztő elérhetősége:
veszleszerk@gmail.com

Nyomda:
OOK-Press, Veszprém
Felelős vezető: Szathmáry Attila

A folyóirat évente 4 számmal
jelenik meg.

E SZÁMUNK SZERZŐI:

E számunk szerzői: HORVÁTH GERGELY KRISZTIÁN HUN-REN BTK Történettudományi Intézet, tudományos főmunkatárs, „Lendület” kutatócsoport-vezető, Budapest; KANÁSZ VIKTOR történész, MTA-PPKE FRAKNÓI VILMOS Római Történeti Kutatócsoport (ELKH), Győr; KIRÁLY ANDRÁS könyvtáros, Veszprém; KOVÁCS GYŐZŐ GYULA meteorológus, meteorológia-történész, Veszprém; GY. LOVASSY KLÁRA ny. múzeumigazgató, helytörténeti kutató, Veszprém; DR. MOLNÁRNÉ DR. BARNA KATALIN oktatási rektorhelyettes, Pannon Egyetem, Veszprém; PALKÓNÉ JÁDY MELITTA segédkönyvtáros, Veszprém; RAINER PÁL történész, Veszprém; SASHALMI ISTVÁN Pannon Egyetemi Könyvtár és Tudástár, ügyvivő szakértő, Veszprém; SEBŐ JÓZSEF irodalmár, tanár, Veszprém; SOLYMOSI LÁSZLÓ akadémikus, Budapest; DR. TÖLGYESI JÓZSEF tanár, Veszprém; VASKORNÉ REITMESZ ANDREA könyvtáros, Veszprém.

Illusztrációk: Boross István, Földesi Ferenc, Lőrinczi Ferenc, Rainer Pál, Zachár Zsolt

Veszprémi Szemle Várostartörténeti Közhasznú Alapítvány

MBH Bank Nyrt.:
73200189-11291268

Támogatóink:

Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata

HALMAY GÁBOR
II. választókerületi
önkormányzati képviselő

A Veszprémi Szemle megjelenését támogatták

Lásd a 42. oldalon.

A borító képei:

Címlapon: *Vidra Ferdinánd: Pannonia.* © Szépművészeti Múzeum – Magyar Nemzeti Galéria. 2024. Őrzési helye: *Karmelita-kolostor (Miniszterelnökség).* Képméret: 285x185,5 cm. Ltsz.: 2672.

2. oldal: *Mendlik Lajos: Veszprémi lépcső (Ostromlépcső).*

Forrás: LDM KGY 99.40.1., akvarell, papír; 22x34 cm

3. oldal: *Paraszt Asszony Veszprém vidékiról. Illusztráció Faller Jenő írásához. Forrás: LDM KGY 53.21.1*

hátul: Veszprémvármegye címermegújító oklevele, 1836. Forrás: HU-MNL-VeML XV.4a.-36

AZ OLVASÓHOZ

A Veszprémi Szemle 2024. évi utolsó – amúgy „jubileumi” 75. – lapszámában rövid válogatást olvashatnak a korabeli sajtóban a XIX. század első felében megjelenő, Veszprémről szóló írásokból. Nem új keletű a gondolat, hiszen 1999-ben dr. Csiszár Miklósné indította el a *Veszprém város és a veszprémi polgárok élete a helyi sajtó tükrében* elnevezésű *Múltidéző* sorozatot. A megjelent 9 kötetet dr. Csiszár Miklós fejezte be 2011-ben. Biztos vagyok abban, hogy e kiadványok a város helytörténete iránt érdeklődőknél könyvtárak gyakran forgatott, megbecsült darabjai. Jóllehet az említett válogatás nem a sorozat folytatása, mégis azt a múltidézt kívánjuk feléleszteni, amit annak szerkesztői elhatároztak és követtek.

Ennek megfelelően állítottam össze a MÚLTIDÉZŐ rovatot. Kezdjük a sort egy „hazai” lappal, a Veszprémben megjelent *Veszprémvármegye* hetilappal! Bár az ott közölt cikksorozat, melyben Faller Jenő François-Sulpice Beudant úti beszámolóját ismerteti, 1933-ban íródott, a francia földtani tudós és utazó Magyarország – és azon belül Veszprém – 1818-as állapotát mutatja be és magyarázza tanulmányában, mégpedig a geológus szemével. Külön érdekessége, hogy a földrajzi és geológiai leírásokon kívül megismerhetjük belőle például a korabeli viseletet is. Beudant naplójában csak rácsodálkozott – Faller a lábjegyzetében utalt a ruhaviselet ábrázolására –, Lackovits Emőke viszont pontosan leírta a Veszprém vidékéről való két asszony ruházatát, benne a Beudant által is említett női fejedőt, az ún. pacsát.¹ Ennek a színes rézmetszetnek a lenyomatát a borító 3. oldalán közöljük. A metszet először 1816-ban jelent meg Bécsben,² majd később több tanulmány is átvette.

Veszprém városáról és a megyeházáról ír – képzeletbeli(?) – barátjának Vidra Ferdinánd, akiről bővebben szólok. Vidra veszprémi születésű – Lőrinczi Ferenc kutatásai és közlése szerint még hétéves korában is veszprémi lakos³ –, a XIX. század neves egyházi festőművésze. Közölt levelét minden bizonnyal akkor írta, amikor megbízást kapott Zichy Domonkos veszprémi püspöktől oltárképek fes-

¹ S. Lackovits Emőke: *Viseletek, öltözködési kultúra a Bakony és a Balaton-felvidék falvaiban*. Veszprém, 2001. Magyar viselet a XIX. században. 16. o. (Lásd a borító 3. oldalán.)

² Joseph Heinbucher – Edler von Bikkessy: *A Magyar és Horváth Országi Leg nevezetesebb Nemzeti Öltözetek hazai gyűjteménie (Vaterländische vollständige Sammlung der merkwürdigsten national costume des Königreichs Ungarn und Croatien.)* Béts (Wien) Timlich, Carl, 1816 (1820?). 78 színezett metszet, magyar és német ny. felirattal

³ Vidra Ferdinánd hétéves koráig Veszprémben, a Rákóczi/Óváros tér 25. szám alatt lakott. Lőrinczi Ferenc kutatásai alapján. Itt köszönöm meg hathatós segítségét az adatok pontosításában.

tésére.⁴ Egyik leghíresebb műve, a *Pannonia*⁵ fotója látható folyóiratunk címlapján. Ezt a képet Vidra Ferdinánd 1844-ben Rómában festette, majd az itthoni bemutatásakor a műértők a festmény azonnali megvételét javasolták a Nemzeti Múzeum számára.⁶ A *Honderü* szépirodalmi, művészeti és divatlap e szavakkal ajánlotta Veszprém megye követeinek: „Megint egy Romában mulató fiatal hazánkfiának, veszprém megyei Vidra nevű festésznek egy mint mondják igen jól talált arcképekkel érdekesített Pannonia nevű jeles festménye érkezett meg Pozsonba, onnan pesti műkiállításunkra szállítatandó. Ezen nemes czélt semmi esetre szem elől nem tévesztve, bátorkodunk ezen fiatal művész pártolását magára vállalt lelkes követeit Veszprém megyének az iránt felszólítani, méltóztatnának a művet előbb ott Pozsonban megismertetni, hol nagyobb valószínűség van annak – hahogy a kép becses – jól eladhatására, mint a két legmelegebb nyári hónap alatt annyira kiürült fővárosunkban; mindenesetre remélvén, hogy az, ki e mesterműnek lenni állított festményt megvásárolandja, elég szíves leszzen azt a pesti műkiállítás becsének emelése s a még ifju magyar művész további üdves serkentése tekintetéből annak idejében leküldeni. E képre annyival inkább figyelmeztetjük a pozsoniakat, mivel – mint halljuk – több jeles országférfiaink hűn eltalált arcképét (minő gr. Széchenyi István, Deák Ferencz stb) adja.”⁷ [A leírt személyek a képen jobboldalt, jobbról balra láthatóak.] Rainer Pál azonosítása szerint: „Baloldalt (balról jobbra): V. Ferdinánd magyar király (egyúttal I. Ferdinánd osztrák császár), József nádor, Kopácsy József esztergomi érsek, hercegprímás, kir. főkancellár. A jelenet értelmezése szerintem: a 3 koronás nőalak egy-egy várost jelképezhet. Egyikük már elnyerte a szabad királyi városi jogállást, s most két másik várost ajánl ugyanerre.⁸ Két további pedig még hátul vár a sorára. Jobbra hátul a hegyen valószínű a pozsonyi vár látszik, utalva az országgyűlések helyszínére, ami 1843/44-ben volt.” Végül Vidra 1848-ban a nemzetnek ajándékozta művét, ami ma a Magyar Nemzeti Galéria tulajdonában van. A kép jelenleg a Karmelita kolostorban (Miniszterelnökség) található.

A borító 4. oldalán Veszprém vármegye címermegújító oklevele látható, amely már magyar nyelvű. Habár a címermegújító oklevél 1836-ból datálódik, a magyar

⁴ A *Katholikus Néplapban* olvasható: „Vidra úr jeles művész hazánkfia jelenleg Pesten újvilág-utczai 592-dik számú házban lakik; sajnos hogy édes hazájában nem eléggé fordítottatik reá figyelem. Jelenleg veszprémi püspök ő méltóságá számára fest 2 jeles képet. Atyámfiai! pártoljuk e derék hazánkfiát, kivált ajánljuk őtet oltárképek festésére.” *Katholikus Néplap*, 1850. márc. 7. Magyar Imre utazása. 82. o. Vidra Ferdinánd – a levelében írtak alapján – talán az elsők között ismerte fel: „(...) Veszprém városa környékét vizsgálván, nem találok közelében gyarmatosításra alkalmasb tért, mint Jutas táját, a hol is gyengéden lejtős, a tisztaságnak kedvező földterület mellett, a malomhajtó Séd közelsége a megtelepítést ajánlatossá teszik.”

⁵ A festményen, a nyitott könyvben Garay János verse olvasható: „Mögöttem a / mult fénykora / Dicsőn, de / vérben alkonyul. / Előttem az ég bibora / Mellyből egy / szebb jövő pirul.”

⁶ *Életképek*, 1845. aug. 02. 147. o.

⁷ *Honderü*, 1844. ápr. 20. Heti szemle. 521. o. A *Világ* is hasonlóan vélekedett: „Emeli érdekét több jeles hazafi belefoglalt arcképe.” 1844. ápr. 20. 248. o.

⁸ Az 1843/44. évi utolsó rendi országgyűlésen élénk vita volt a városok jogállásáról.

nyelv hivatalos használatáról éppen a már említett 1843/44. évi pozsonyi országgyűlésen – november 13-án lesz 180 éve – született döntés, amit V. Ferdinánd szentesített. Ennek alkalmából a Magyar Nemzeti Levéltár konferenciát szervezett, ahol Boross István levéltár-igazgató tartott előadást az egyik első kezdeményező, Veszprém vármegye esetéről. Mint megjegyzi: *„A reformkorban küzdelem bontakozott ki a magyar nyelv hivatali előretörése részeként a vármegyei pecsétnyomók feliratainak latinról magyar nyelvűre változtatásáért is. Veszprém vármegye számára V. Ferdinánd 1836-ban adott ki királyi privilégiumot a magyar nyelvű pecsét engedélyezéséről, egyúttal a vármegyei címer megújításáról. Az eredeti adománylevelet az MNL Veszprém Vármegyei Levéltárában őrzik, míg a pecsétnyomó a Laczkó Dezső Múzeumban található. Az oklevél pergamenre készült, vörös bársonykötésben, fehér és zöld selyemszalaggal.”*

Vándorbotot ragad Vas Gereben, és elérve Veszprémet – hajdani gimnáziumi tanulmányainak színhelyét –, néhány mondatban bemutatja a „burgundiát”, megállapítja, hogy Veszprémben magyar szellem uralkodik – és a lányai igen szépek, hiszen: *„Itt majd’ megházasodtam! ... Győrben honomat lelém fel egy nőben, Veszprémben békeangyalomat esdeklem az égtől.”*

Folytassuk a sort a Tanügyi tudósításokkal, amit ugyan teljes terjedelmében nem Pribék István – akkor a veszprémi elemi főtanoda igazgatója – jegyzett, de Veszprém iskoláinak 1858. évi állapotát ő foglalta össze, válaszolva a megjelent tanfelügyelői és olvasói észrevételekre is.

Talán a kedves olvasó korainak találja az EMLÉKIDÉZÉS 1848/49-es rovatunk megjelenését, de egy rövid magyarázat után érthetővé válik. Mivel a 2025/1. lapszám tematikus összeállítású lesz, így most az év utolsó lapszámában emlékezünk meg a forradalom és szabadságharcról. Látszólag a rovatban közölt két írás eltérő hangvételi, témájú, ám utalni szeretnék az 1848/49-es forradalom és szabadságharc történetével behatóan foglalkozó egyik kutatónak a Veszprémet és Veszprém vármegyéjét érintő észrevételére: *„Láttam, hogy a helytörténeti kutatók nem tettek nagy kárt a megyei levéltárban lévő 1848/49-es iratanyagokban.”* Nyilván a megállapítás talán túlzó, és ezért is közlünk örömmel mégoly, a megszokottól eltérő tanulmányokat is, melyek a szabadságharc apró emlékeit, történéseit, esetleg utóéletét mutatják be. Sashalmi István elmondja, hogy Kiss Ernő altábornagyot mi kapcsolta Veszprémhez, majd ezt egészíti ki Barna Katalin, ki- nek egyik őse a közleményben szereplő Kiss Ernő tábornok. Rainer Pál nemcsak arról ír, hogy miért nincs a veszprémi születésű Borsos Józsefnek festménye a Laczkó Dezső Múzeumban, hanem a közleményében kitér a szabadságharc katoná halottaira – függetlenül attól, hogy melyik oldalon estek el.

TANULMÁNYOK és KÖZLEMÉNYEK rovataink szintén tartogatnak még izgalmas és teljesen újszerű adatokat. Ezek közül kiemelném Kanász Viktor Óváry Lipót kalandos életútját bemutató tanulmányát, ami szintén kapcsolódik az 1848/49-es forradalom- és szabadságharchoz. Megemlítem, hogy az aktuális lapszámában helyet adtunk helytörténeti bibliográfiának és évfordulónaptárnak is, amit az EKMK Helytörténeti csoport munkatársai állítottak össze.

Egy ilyen összeállításban – főleg az évfordulónaptárban – nem lehet minden adatot feltüntetni, különben a terjedelme kezelhetlenné válna. Bár az évfordulók között nem szerepel, most helyénvalónak tartom megemlíteni Somogyi Mihály – vagy ahogy az alsóvárosi temető egyik félreeső részén heverő sírkövön olvasható –, „A Dávid Árvaintézetben közel 54 éven át az emberiség napszámosa” halálának évét, ami éppen 125 évvel ezelőtt volt. A városi lapokban⁹ is megemlékeztek róla: meghalt Veszprém legöregebb embere, Somogyi Mihály, „az egész város »Somogyi bácsi«-ja”, akit a nevelés terén szerzett érdemeiért a király arany érdemkereszttel tüntetett ki. Temetésén megjelent a város országgyűlési képviselője, Szabó Imre is.

Biztos vagyok abban, hogy majd’ mindenki tudna említeni olyan személyt, aki sokat tett a közösségéért, de valamilyen oknál fogva kimaradt/kimarad az évfordulónaptárakból. Tegyük azért, hogy bekerüljenek, kutassuk fel őket és mutassuk be a *Veszprémi Szemle* oldalain!

Elköszönve Önöktől, kívánom, hogy mindezekhez is legyen kedvük, türelmük, erejük, és folytassanak további eredményes bűvárlást Veszprém felemelő múltjában.

Földesi „Fefe” Ferenc

Somogyi Mihály tanító síremléke az Alsóvárosi temetőben

⁹ *Veszprémvármegye*, 1899. ápr. 1. Somogyi bácsi meghalt. 4. o., *Veszprémi Hirlap*, 1899. ápr. 2. Halálozás. 5. o.

TANULMÁNYOK

**Veszprémből Nápolyba –
Garibaldi seregéből a levéltárba**Óváry Lipót élete és munkássága¹

KANÁSZ VIKTOR

2007-ben új emlékművet avatott Veszprém, amelyen a következő felirat kapott helyet: *„Itt állt az a ház, amelyben megszületett Óváry Lipót (1833–1919), Kossuth és Garibaldi katonája, a magyar-olasz történelmi kapcsolatok tudós kutatója.”* E pár sor epigrammaszerűen sűríti össze a város egyik legizgalmasabb alakjának filmbe illő életét. Ennek ellenére jobbára csak a történészek és levéltárosok ismerik a nevét. Több mint harminc éve e folyóirat hasábjain Praznovszky Mihály már írt a historiájáról és irodalmi munkásságáról.² Az újabb kutatásoknak, illetve a megtalált levéltári forrásoknak hála azonban mára még teljesebb képet kaphatunk Óváry Lipót életéről, családjáról, valamint a magyar történettudományban és levéltárügyben betöltött kiemelkedő szerepéről. Jelen írásban ezt foglalom össze.³

Veszprémtől Nápolyig

Altstädter Lipót Sámuel Veszprémben született 1833. december 31-én, jómódú zsidó kereskedő családban a mai Kossuth utca 24. szám alatti, mára lebontott házban.⁴

¹ A szerző a HUN-REN PPKE-PTE Fraknói Vilmos Római Történelmi Kutatócsoport tudományos munkatársa és a HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum kutatója. A kézirat a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

² PRAZNOVSZKY 1993.

³ A tanulmány kiindulópontját a Fraknói Centenárium adta, melynek keretében a nevével viselő kutatócsoportban Fraknói Vilmos és kortársai vatikáni kutatásainak története lesz feldolgozva. Ennek során Óváry kutatásainak történetét a szerző tárja fel és közli a készülő Fraknói Emlékkönyvben.

⁴ A pontos születési hely kapcsán ezúton köszönöm Lőrinczi Ferenc szíves közlését.

A mára elbontott szülőház (Kossuth utca 24.).

Forrás: HU MNL VeML XV.81.a. Veszprémi Kaleidoszkóp, VK- 07777

Szülei, Altstädter Herman és Markus Bertha⁵ a helyi izraelita iskolába íraták, majd gimnáziumba szintén Veszprémbe, valamint Pápára járt.⁶ 1848-ban a forradalom és szabadságharc hatására Óváryra magyarosította a nevét, és az iskolapadot otthagynva megpróbált honvédek állni, azonban fiatal kora miatt elutasították. A következő évben sikerült Nagy Sándor József honvéd tábornok dandárjába a 6. vörössipkás üteghez csatlakoznia, ahol őrmesterként harcolt.⁷ Az orosz hadsereggel vívott augusztus 6-i debreceni csatában súlyosan

⁵ Születési ideje nem tisztázott teljesen megnyugtatóan, ugyanis az életében készült munkák, valamint a későbbi szakirodalom 1833-at említenek, viszont az 1855-ös keresztlélesi anyakönyvi bejegyzése szerint 1832. december 20-án született. A halálozási polgári anyakönyvi bejegyzés 1919-ben 89 évesnek mondta, s így 1830-ra teszi a születési idejét. Mivel azonban az 1848 júniusában készült veszprémi összeírás 15 éves *deáknak* mondja (JAKAB-KÁKONYI 2020. 76., 81., 100., 346.), valamint a pápai kollégium névsora az 1847–48-as tanévben 14 évesnek említi (KÖBLÖS 2006. 657), 1833 a legvalószínűbb. Ezúton köszönöm Jakab Réka segítségét. Testvéréről, Jozefáról: Pesti Hírlap, 1917/288. 11.

⁶ JAKAB-KÁKONYI 2020. 144., SZÉP 1905. 379., PRAZNOVSZKY 1993. 20.

⁷ SZINNYEI 1905. 28., PRAZNOVSZKY 1993. 20.

megsebesült, és ezt követően rövid ideig orosz, majd három hónapra a budai József-kaszárnyában osztrák fogságba került, ahol „a legembertelenebbül kínozták”.⁸ Szabadulását követően 1850-ben a pesti József-ipariskolába iratkozott be, ahonnan „Bécsbe ment, hol öt évet töltött és az egyetem bölcseleti és nemzetgazdasági előadásait is hallgatta.”⁹ Az 1850-es évek közepén visszaköltözött Magyarországra. 1855. szeptember 23-án a budapesti belvárosi plébániatemplomban katolizált,¹⁰ 1856-ban pedig a pesti *Déliab* című lapnál kezdett dolgozni, valamint nyelvtanítással és zongoraoktatással foglalkozott. 1859-ben Aradra költözött, és átvette az *Aradi Hiradó* című lap szerkesztését.¹¹

1859 végén döntő elhatározásra jutott: Dunyov István biztatására¹² Bécsen, Csehországon, Drezdán és Genfen keresztül Torinóba ment, ahol szardíniai szolgálatba lépett, s az olasz egységért fegyvert ragadó Giuseppe Garibaldi seregébe állt, így harcolva a magyar szabadság ügyéért is.¹³ Ekkor került Frigyesi Gusztáv¹⁴ századába, ahol főhadnagyi rangot kapott.¹⁵ Harcolt Palermo bevé-

⁸ HALÁSZ 1911. 286.

⁹ SZINNYEI 1905. 29.

¹⁰ A szertartást Szántófy Antal somlyóvásárhelyi prépost alesperes és pestbelvárosi plébános végezte, a keresztapja Nádasdy Lipót lett. A belvárosi plébánia keresztelési anyakönyve, 1855. No. 583.

¹¹ SZINNYEI 1905. 29. Ekkor publikálta első kötetét: ÓVÁRY 1859.

¹² Szinnyei József életrajza máshogy tudatja a történeteket: „ő rendezte az aradi Kazinczy-ünnepélyt, ezért üldözték és ő decz. 25. megvált a laptól és Olaszországba vándorolt ki.” SZINNYEI 1905. 29. o. Óváry 1859. okt. 21-én Toldy Ferenc segítségét kérte, hogy az MTA a Kazinczy Ferenc-emlékünnepélyre küldje el Tompa Mihály és Szász Károly költeményeit. MTAKK Magy. irod. lev. 40 111, No. 85.

¹³ PRAZNOVSZKY 1993. 22., „[...] annyira el volt telve gyűlölettel az osztrákok ellen, hogy [...] barátja Dunyov ezredes meghívására [...] sietett a megalakult magyar légió zászlaja alá.” HALÁSZ 1911. 286. o. Nyáry Albert búcsúztatásánál így írt az elhunytól, s minden bizonnyal saját érzéseiről is: „Midőn ő is, mint számosan mások, a hazaszeretet túlárado hevéből lelkesítve, az akkor a népszabadság és nemzeti függetlenség harcsteréül szolgáló Itália földjén keresett itthon ki nem elégíthető tettvágyának szabad cselekvési tért, Garibaldi legendaszerű szicíliai expedíciójának hírére 1860-ban ő is odasietett a tettek mezejére, buzdítatva azon benső meggyőződés által, hogy a majdan fölszabadulandó Itáliában a magyar nemzet erős szövetségest fog találni saját felszabadítására is [...]” ÓVÁRY 1886. 490. o.

¹⁴ Frigyesiről cikket is írt: ÓVÁRY 1868.

¹⁵ SZINNYEI 1905. 29. o. Dunyov a kinevezésről: „Óváryval is találkoztam. Ez tüzér főhadnagynak nevezett ki F. által a csatatéren [...]. Jeles fiú és szépen viseli magát.” LUKÁCS 1962. 117. o. Vö. HALÁSZ 1911. 286–288., ÓVÁRY 1886. 494–495. o. Ugyanakkor több kortárs negatív véleménnyel bírt róla, pl. Gócze István 1861-ben az acqui táborból: „Itt találkoztam Óváryval, nem sokat voltam azonban vele, nem rokonszenvezvén jellemével. Ő most itt senki által nem szeretett egyén, én ellensége nem vagyok, de távol tartom magam tőle [...]. Sok furcsát beszélnek itt Lipótról, tudd meg, hogy áll

telénél, illetve a voltturnói csatában. Utóbbiban Dunyov súlyosan megsebesült, Óváry vitte kórházba, ápolta, s tájékoztatta Kossuth Lajost is a helyéről.¹⁶ Részt vett Garibaldi nápolyi bevonulásában, s 1860 decemberétől 1861 májusáig a Magyar Légiónak a törzskarában századosi rangban

Garibaldi 1860-as nápolyi bevonulása, amelyben Óváry is részt vett.

Forrás: Napoli, Museo civico di Castel Nuovo

ő a Sárosy Gyula barátunk dolgában?, kit nagyon tisztetek.” BŐHM 1982. 272–273. o. 1862-ben szintén az acqui táborból Egressy Gábor: „Óváry Lipót százados (kikeresztelkedett zsidó) Szegeden léte alkalmával a boldogult Sárossy Gyulát az osztrákoknak feladta, a miért ezt néhány hónapra be is börtönözték. – Óvárynak rossz lelkiismerete miatt otthon nyugtot nem hagyván ide menekült. – Most néhány pártfogói ajánlatára, (kiknél Óváry magát behizelgél) a szicíliai hadjáratban elkövetett (illetőleg: kikoholt s ráfogott) vitézségeért egy olasz érdemjellel díszesített; pedig mások állítása szerint a lópor füstjének nagyobb ellensége alig volt az egész délolaszthoni hadjárat alatt Óvárynál, s a mint már én is kiismerém: nagyon áj-váj természetű.” SZALISZNYÓ 2017. 513. o.

¹⁶ Lukács Lajos, *Az olaszországi magyar légión története és anyakönyvei. 1860–1867*, Budapest 1986, 53. Kossuthal a későbbiekben is kapcsolatban állt: 1866. aug. 1-jén Kossuth eltávozási igazolást állított ki a Nápolyba visszatérő Óváry számára, aki évtizedekkel később Kossuth halálának ágyánál is jelen volt. MNM ÚDGY L.sz. 2004.3.3.

segédtisztként szolgált, s az adminisztrációval foglalkozott. Vetter leváltását követően Óváryt is az *acqui* tiszti telepre küldték, s ezt követően otthagyta a katonai pályát.¹⁷

Garibaldi hadjáratának emléke élénken élhetett Óváryban későbbi évei során is. 1862-ben, Nápolyban született gyermekének a Vincenzo Giulio Garibaldi nevet adta, a legérdekesebb megnyilvánulása mégis az, hogy évtizedekkel később *A magyar légió Olaszthonban* címmel egy színművet is írt, amelyet 1885-ben Budapesten Füleky Miklós társulata színpadra vitt. A színmű a magyaroknak a délolasz brigantik ellen vívott harcait¹⁸ mutatta be, nagy várakozás előzte meg,¹⁹ azonban leújtó kritikákat kapott.²⁰ Innentől kezdve irodalmi téren inkább csak fordítással foglalkozott.²¹

Óváry Lipót portréja.
Forrás: Wikimedia

¹⁷ PRAZNOVSZKY 1993. 22–24., LUKÁCS 1986. 70., 226. o.

¹⁸ Saját élményeit dolgozta fel, vö. „Csak a magyar légió maradt meg, melyre egyrészt nagy szükség volt az elharapódzott brigantaggio elfojtására [...]” ÓVÁRY 1901. 2. o. Legújabbban: PETE 2023.

¹⁹ Pl. *Pesti Hírlap* 7 (1885) 120. 3. o. „A színmű, melynek színrehozatala sok költségbe fog kerülni, hét képből áll s ezek címei a következők: A brigantaggio. A magyar légió Nólában. A kelepce. A magyar légió tábora. Harc a brigantik ellen. Haramia ármány. Az igazság. Az előadás igen látványosnak ígérkezik, s a darabba számos eredeti nápolyi dal van szöve a Garibaldi-korszakból. A »tarantella« olasz tánc is előfordul a darabban.” *Pesti Hírlap*, 1885/126. 3–4. o. „A darab komoly történeti dráma, de egyszersmind látványosság is”. *Pesti Hírlap*, 1885/137. 3. o.

²⁰ „Mint kiállításos darab megállja helyét, mint «színmű» gyenge kísérlet [...]” *Ország-Világ*, 1885/21. 351. o., „[...] most meg ezzel a látványos valamivel akarja elriasztani a közönséget a gyapjú-utcai színházból. Mi azt hisszük, hogy ez nem fog neki sikerülni, és darabja oda kerül a hová való – a lomtárba. Gyermekes indokolatlan meséjének elmondásába fölösleges volna bocsátkoznunk. A mai est nyűg volt a színészeknek, nyűg volt a közönségnek.” *Pesti Hírlap*, 1885/140. 10. o., „»A magyar légió Olaszországban« nem vált be. [...] A szerkezet hibáit a technika gyöngéi teszik még kirívóbbakká. [...] Szóval a darab kevés színpadi ismeretet árul el.” *Fővárosi Lapok*, 1885/118. 768. o.

²¹ „Színre kerül ugyanis Ferari-nak hírneves drámája a »Kétkedő« Óvári Lipót fordításában.” *Pesti Hírlap*, 1885/69. 4. o. Az olasz újságok még a 20. század elején is írtak a történetéről. Pl. *Gazzetta di Venezia*, 1910/272. 2. o. *Budapesti Hírlap*, 1910/240. 12. o.

Letelepedés Nápolyban

A sereget maga mögött hagyó Óváry Nápolyban alapított családot. 1861 áprilisában feleségül vette a neves famíliából származó Pessina Clementinát (1831–1916),²² így sógorságba került Enrico Pessinával, a későbbi olasz miniszterrel.²³ Feleségétől²⁴ legalább hat gyermekéről van tudomásunk: Vincenzo Giulio Garibaldi (Nápoly, 1862–?), Maria Carolina Raffaella Arpadina (Nápoly, 1864–1922 e.), István Mario Rafael²⁵ nyelvtanár (Nápoly, 1868–Budapest, 1910), Toldi Ferenc János²⁶ pénzügyi számvizsgáló (Nápoly, 1873²⁷–Budapest, 1959), Anna Aranka (1874–Budapest, 1907),²⁸ illetve egy 1871-ben született, de három hónaposan elhunyt kisfiú.²⁹

²² „a csatatéren ismerkedett meg nejevel, aki ott az anyja társaságában a sebesülteket ápolta.” *Tolnai Világlapja*, 1911/22. 1298. o. Születési idejét halálhíréből tudjuk, elhunytakor 85 éves volt. *Világ*, 1916/318. 12. o. Árpádina is – akinek a keresztnévje Crouy-Chanel Ágoston volt – itáliai jegyest talált Andrea Cantalupi személyében. *Budapesti Hírlap*, 1885/268. 7. o.

²³ MILETTI 2015. A sógorával jó viszonyt ápolhatott, aki 1879-ben gyűjtést indított a szegedi árvíz károsultjainak. *Ellenőr*, 1879/153. 3. o. A katasztrófáról Óváry tájékoztatta az olasz közvéleményt. *Pesti Hírlap*, 1879/79. 4. o.

²⁴ Ezüstlakodalmukról: „Óváry Lipót [...] és neje [...] holnap ülik ezüst-menyegzőjüket, s ez alkalomból d. e. 10 órakor a belvárosi róm. kath. plébánia templomában ünnepi isteni tisztelet lesz. Olaszországból az Óváry-párt számosan üdvözölték, a »Perseveranza« pedig a melynek Óváry a budapesti levelezője, ez alkalomból a jubiláns életrajzát közli.” *Budapesti Hírlap*, 1886/100. 5. o. Aranylakodalmuk 1911. ápr. 9-én volt. MTAKK Ms 5164. No. 387.

²⁵ Óváry Márió Henrik István néven is ismerték, foglalkozására nézve „műegyetemi olasz nyelvtanár, az olasz konzulátus volt titkára”. *Budapesti Hírlap*, 1910/8. 9. o.

²⁶ Toldi – aki később Erkel Ferenc unokáját vette feleségül – keresztnévjével Toldy Ferencet kérték fel: „1873. márc. 8. Fiamat ugyanis f. h. 15-én fogván megkereszteltetni az itteni magyar emlékekben gazdag székesegyházban, s őt a magyar irodalom egyik legimádozottabb szentje, Toldy-nevére óhajtván kereszteltetni, valóban boldognak érezvén magamat, ha ezenkívül még Nagyságod keresztatyaságával is büszkélkedhetnék.” „A pap kérdezte, hogy hát micsoda szent az a Toldy – mondám: magyar szent – így belenyugodott.” MTAKK Magy. irod. lev. 40 111, No. 106. 107., a leszármazottak ismertetésével: D. NAGY 2009. 51–55. o.

²⁷ „f. hó 5-én családom egy egészséges fiúval lett gazdagabb”. MTAKK Magy. irod. lev. 40 111, No. 106.

²⁸ Férje Rössel Nándor volt.

²⁹ A születési és halálozási időt a polgári és egyházi anyakönyvek segítségével sikerült rekonstruálni. Vincenzo sorsát nem tudjuk felvázolni, valamint az 1871-ben született kisfiúról csak Óváry leveleiből értesülünk. MTAKK Magy. irod. lev. 40 111, No. 82. 86. Arany János egy 1865-ös titoknoki jelentése szerint „fiainak halála” nehezíti Óváry munkáját. Ugyanakkor egy másik beszámolóban már csak egy fiú haláláról emlékeztek meg. Mindez arra enged következtetni, hogy legalább egy – ha Garibaldi lehetett az

A családalapítás mellett munkába állt, valamint ekkor vették kezdetüket történelmi kutatásai is. Mindebben Capasso Bertalan, „a nápolyi állami levéltárak főintendánsa, az olasz történetírók egyik legjelesebbike” segítette. A történetet maga Óváry mesélte el a Capasso-búcsúbeszédében: Garibaldi 1860. évi nápolyi bevonulása alkalmával:

„Engem, ki akkor ideiglenesen szintén a törzskarhoz voltam besorozva, két házigazda foglalt le [...]. Az egyik házigazdám Capasso volt, egy lelkes öreg úr, ki megtudván, hogy magyar vagyok, kétszeresen örvendett fogásának. [...] egyszer az én kedves nápolyi házigazdámmal, Capassóval találkoztam, ki voltaképpen sorrentói birtokos volt. [...] Sok szép napot töltöttem itt e jószágos öreg úr társaságában, kiben akkor

Óváry feleségével, Pessina Clementinával.

Forrás: *Ország-Világ*, 1904/16. 313. o.

csak a vendégszerető olaszt, a lelkes magyarbarátot ismertem, nem is sejtven, jó sorsom mily kiváló s mily nagy tekintélyű tudóssal hozott érintkezésbe. [...] Csak midőn 1861-ben összejöttünk Nápolyban, tudtam meg, kivel van dolgom, látván azt az általános tiszteletet, melylyel mindenütt környezték s azt a nagy tekintélyt, melyet a tudományos körökben élvezett. Ekkor [...] jóakaró tanácsának s buzdításainak engedve megváltam a katonai pályától s visszatértem a publicistikához. »Nem tudnak itt semmit az ön szép hazájáról. – mondá nekem Capasso, – milyen jó volna, ha leírná mindazt, mit nekem Sorrentóban elmondott. Hadd ismerjék meg azt a szép országot s a vitéz s nemes magyar nemzetet.« S erre nekem nemsokára alkalmat is nyújtott, beajánlván a *De Sanctis*, későbbi miniszter szerkesztése alatti »*L'Italia*« című hirlaphoz, melynek 1866-ig voltam belmunkatársa s a külföldi rovat vezetésén kívül »*Lettere di un emigrato ungherese*« cím alatt írtam cikkeket hazám viszonyairól. Majd megismertette velem Ná-

egyik elhunyt gyermek –, de lehet, hogy két korán elhunyt fiúval kell a felsoroltakon kívül számolnunk, de az is lehetséges, hogy Garibaldi haláláról szólnak e hírek. CSENGERY 1865. 81. 129. o.

poly gazdag könyv- s levéltárait s nemcsak kalauzom, de mesterem is volt. Az ő vezetése alatt kezdtem búvárkodni a méltán grande-nak nevezett nápolyi állami levéltárban s a nápolyi könyvtárak kéziratgyűjteményeiben. Első sikereimet a nápolyi Margit-legenda s a II. Ulászló s Beatrix közti válópörre vonatkozó oklevelek fölfedezését egyenesen Capassónak köszönhetem. Azután hosszú éveken át együtt búvárkodtunk [...].”³⁰

Óváry tehát újságírással kereste a kenyerét,³¹ napilapot indított, valamint 1864-től *Nápolyi levelek* címmel írt a *Nefejejts* divatlapba, melyben a nápolyi élet jellegzetességeit mutatta be az olvasóknak,³² majd Pompei históriáját járta körbe.³³ Egy évvel később belevetette magát a középkori és kora újkori nápolyi magyar vonatkozású emlékek megismertetésébe. Mindez azonban nem jelentette az olasz élet könnyed témáinak, a kulináris élvezetek és a nevezetes históriák útikönyvszerű bemutatásának végét.³⁴

1864-ben kezdte meg történelmi kutatásait, a napi szintű, rendszeres munka pedig 1865-ben indulhatott el. Ennek színterei elsősorban a korábban magyar szempontból nem kutatott nápolyi levél- és könyvtárak voltak. Felfedezéseiről már 1865-ben tájékoztatta a MTA-t, maga Arany János is foglalkozott az ügygel.³⁵ A feltárt források fontosságát Óváry hamar átlátta. 1866-ban azt írta, hogy: „Nápoly a magyar történeti források kincsbányája; sehol sincs annyi, s reánk nézve oly érdekes irott történeti emlék összehalmozva, mint Nápoly könyv- s levéltáraiban.”³⁶ Kutatásainak eredménye 1866-ban robbant be a magyar történet-

³⁰ ÓVÁRY 1901. 1–4. o.

³¹ Kezdetben franciául, majd olaszul írt. HALÁSZ 1911. 288. o.

³² 1864-ben például a következőkről írt: „A capuai kapu élelmi piacza – a nápolyi komló-kert s a lazzarone töltöttkáposztája – zöldségek – nápolyi gyümölcs – piaczi zaj – kol-dusok – rejtélyes alakok – Camorristák – a nápolyiak vallása – népnevelés”, s egészen újságírói attitűddel írt – talán Magyarországon elsőként – a pizzáról és a makaróniról: „Ily macaroni-sátrak gyakran egész családok gyűlhelyeül – szerelmesek légyottjául szolgálnak, – s különös nézni, mily gratiával kínálják meg egymást egy tányér macaronival; de még különösebb, mily furcsa módon eszik, vagyis nyelik le azt. Kalán [!] vagy villa ismeretlen eszközök lévén a lazzarone előtt, tányérját balkezében tartva, jobbajával oly magasra emeli a macaroni szálait, hogy végök épen szája nyílásához érjen, ekkor aztán egy arcfintorítás segélyével villámsebességgel tünteti el az egész részletet, s ez operatiót 5–6 sőt több tányérral is ismétli.” Ugyanakkor komolyabb témákról, például a nápolyi maffia térnyeréséről is érzékletes képet adott. *Nefejejts*, 1864/1. 8–9. o.

³³ *Nefejejts*, 1865/1. 1–3. o.

³⁴ Ennek során többek közt beszámolt a Nápolyban nagy népszerűségnek örvendő makaróniról és pizzáról. *Nefejejts*, 1867/11. 130., *Hazánk s a Külföld*, 1866/13. 203–204., Uo. 43. 685–686. o.

³⁵ MTAKK RAL 1865: 817/108. 1865:817/222., 1865:817/225., KOROMPAY 2015. 13–14. o.

³⁶ *Nefejejts*, 1866/10. 114. o.

írásba, amikor rátalált egy eleddig ismeretlen Szent Margit-legendára. Mindezt megírta Scitovszky János hercegprímásnak, majd a lemásolt legendát elküldte Knauz Nándornak, aki azt kiadta a *Magyar Sionban*.³⁷

Meg kell emlékeznünk Óváry a *Pompejiorama* nevet viselő különleges ötletéről is. 1872-ben azzal kereste meg Pest városát, hogy amennyiben átenged 100 négyszögölnyi területet az Erzsébet- vagy József-téren, akkor egy az egykori Pompeji mindennapjait bemutató „állandó panorámát” hoznának létre, amely 40 év elteltével visszaszállna a városra.³⁸ „Az ügyet egy külön bizottmány tárgyalta, mely az elvet elfogadta, de a 40 évet tulságosan hosszú időnek találta, s ezért a kiviteli módozatok megállapítása végett egy szűkebb bizottmányt küldött ki.”³⁹A bizottság valószínűleg *ad acta* tette az ügyet, s innentől kezdve nem hallunk többet az ötletéről.⁴⁰

A tudós fotója. Forrás: *Magyar Géniusz*, 1894/45. 305. o.

Levéltári és könyvtári kutatások

Óváry Nápolyban újságírással és oktatással⁴¹ kereste a kenyerét, valamint két évig vezette az általa alapított *Progresso Nazionale* című nápolyi lapot.⁴² Ugyan-

³⁷ KNAUZ 1867. 585–586. o.

³⁸ „[Pompéji csarnok.] Óváry Lipót, ki Nápolyban lakik, oly állandó panorámát akar Pesten felállítani, a milyen Nápolyban is van. Ebben megláthatnók, minő volt Pompéji tizenyolcz század előtt, s milyen most. A főépületekről, népszokásokról, utczákról, térekről kapnánk képeket. A tervező Rajner Gyulával együtt, ki most szintén Nápolyban időz, e célra Pest várostól száz négyszög ölnyi hely átengedését kéri az Erzsébet- vagy József-téren, s ha ezt megnyerné, a százezer forint értékű csarnok negyven év mulva a város birtokába menne.” *Nefejejts*, 1872/16. 194. o.

³⁹ *Archaeologiai Értesítő*, 1873/4. 71. o. Régóta érdeklődött Pompeji iránt, ld. *Nefejejts*, 1865/1. 1–3., *Hazánk s a Külföld*, 1866/13. 203–204. o., ÓVÁRY 1878., MTAKK Magyar. irod. lev. 40 111, No. 108.

⁴⁰ Köszönöm Jakab Réka és Ternovác Bálint segítségét.

⁴¹ „A nápolyi egyetemen a magyar nyelv és irodalomnak rendes tanszéket állítottak. Tanáruul Óváry Lipót, lapunk munkatársa, van kinevezve.” *Nefejejts*, 1866/38. 458. o. Vö. *Szegedi Híradó*, 1866/76. 2. o., Vö. MTAKK Magyar. irod. lev. 40 111, No. 93., *Nefejejts*, 1867/32. 394. o.

⁴² MTAKK Magyar. irod. lev. 40 111, No. 83.

akkor történelmi ambíciói nem csillapodtak. Már az 1860-as években többször felajánlotta – sikertelenül – szolgálatait az Akadémiának. Amikor 1868-ban elhatározta, hogy hazaköltözik, két hónapra hazatért, hogy támogatókat szerezzen.⁴³ Mindez nem járt sikerrel, így két út állt előtte: vagy Simonyi Ernő felkérésére elfogadja a *Magyar Ujság* szerkesztését, vagy vállalkozásba kezd, melynek keretében jelentősebb olasz városokban lóvasútengedélyeket szereznek. Mivel az újság szellemisége nem tetszett Óvárnak, valamint az Akadémiáról sem kapott választ, a vállalkozás mellett döntött, ami végül komoly pénzügyi gondokat okozó fiasónak bizonyult. Szerencséjére időközben személyesen találkozott az MTA részéről Toldy Ferencsel, és sikerült tető alá hozni az akadémiai megbízást.⁴⁴ Mindez a tudós testület egy szélesebb körű programjába illeszkedett, amelynek keretében a magyar történészek elkezdtek a fontosabb itáliai gyűjtemények átnézését.⁴⁵

Munkájának lényege abban állt, hogy a magyar állam által dotált negyedéves fizetésért Nápolyban és környékén átfogó hungarikakutatást végez. Eredményeiről a pénzt folyósító Akadémiának rendszeres jelentéseket tesz, valamint elküldi a megtalált források másolatát is.

A megbízás értelmében Óváry ismét Nápolyba utazott, s bár akadtak fizetési és szervezési problémák, 1870 elejétől megindulhatott a rendszeres kutatás. Először a nápolyi múzeum és a *Biblioteca Nazionale* kéziratárát, illetve a nápolyi állami levéltár fondjait nézte át. Emellett a kisebb nápolyi és környékbeli gyűjteményeket is sorra felkereste. Mindennapjairól egy 1871. júniusi levélrészlete fest plasztikus képet: „Reggeli 8-tól 12-ig a Gerolomini könyvtár [*Biblioteca dei Girolamini*] gazdag kéziratárának, 1-től 5-ig a grande archivi [*Archivio di Stato Napoli*] kutatásával foglalkozom, este pedig alig győzöm nappali munkámat lemásolni s rendbeszedni. Nemcsak tudományos művek tanulmányozására, de még hírlapolvasásra is alig marad néhány percem.”⁴⁶ Ekkor elsősorban középkori forrásokat talált.

1871-ben döntő felfedezést tett: megtalálta a nápolyi Farnese-levéltárat, s benne 1873 januárjában a III. Pál pápa (1534–1549) korabeli szentszéki diplomáciai iratokat. Felfedezésének fontosságát a kezdetektől fogva világosan látta, s a munka teljesen magával ragadta. A nagy jelentőségű források részleges publikálására 1879-ben került sor.⁴⁷

⁴³ Talán e stratégia részeként küldött három olasz kötetet az MTA számára, melyekért Arany írt köszönőlevelet. MTAKK RAL 1868:1400/590.

⁴⁴ MTAKK Magy. irod. lev. 40 111, No. 83.

⁴⁵ Részletes historiográfiával: TUSOR 2022. 19–20. o.

⁴⁶ MTAKK Magy. irod. lev. 40 111, No. 83. Mindeközben 1872. dec. 28-án pl. arról írt, hogy Toldy István *A jó hazafiak* című darabjának olasz fordításán dolgozik. Uo. No. 102.

⁴⁷ ÓVÁRY 1879.

Nápoly mellett elsősorban Itália és Spanyolország más neves levéltárait szeretne volna felkeresni. Már 1870-ben leveleztek Toldyval egy Magyarországról kapott ajánlólevélről.⁴⁸ Ezzel kapcsolatban októberben arra kérte Toldyt, hogy az egész Itáliára szóljon, mert a következő évben Montecassino és Cava gyűjteményeit is fel szeretné keresni, „de megtörténhetik az is, hogy időközben megnyílik a megbecsülhetetlen kincseket rejtő római vatikáni levéltár, s ez alkalmat minden egyébnek ideiglenes mellőzésével azonnal meg kellendne ragadnom.”⁴⁹

Egy év múlva, 1871 szeptemberében is egy hosszabb kutatóutat fontolgattott: „Az itteni kutatások befejeztével kész vagyok bármely olasz városban vagy akár Spanyolországban is folytatni működésemet, ez esetben azonban kegyes leend a t. bizottság az útiköltségek s a Rómában s Spanyolországban uralkodó rendkívüli drágaság iránt szíves tekintettel lenni.”⁵⁰ Decemberben már konkrét tervekkel kereste meg Toldyt levelében, s azt kérte, hogy míg Andrassy Gyula a külügyminiszter, kezdhesse el római kutatásait. Ehhez pedig – a nagy drágaság következtében – „az osztrák tulajdonú Palazzo Venezia-óriási palotában kis szállást” adjon neki Andrassy.⁵¹

Óváry minden próbálkozása ellenére a római és a spanyolországi kutatás terve nem járt sikerrel. A következő év, 1872 októberében már arról írt Toldynak, hogy „Tavaszig mindenestre lesz dolgom Nápolyban, azután úgy lehetne intézkedni, hogy beutazván Felső-Olaszországot, megvizsgálni a nevezetes levéltárakat, mint a bolognait, ferrarait, sienait, mantuait, paduait, veronait stb. mindegyikről külön jelentést adván, s csak ez általános vizsgálat után állapodván meg az egyes városokban a részletes végett. E kóbor élet nekem mint családapának nem csekély áldozatomba fog kerülni, de a hazai tudományosságért mindenre kész vagyok.”⁵² Végül – talán éppen a nápolyi Farnese-levéltár felfedezése miatt – e terv sem valósult meg.

Miután 1876-ban végleg hazatért Magyarországra, jóval kevesebb lehetősége adódott az itáliai levéltárakban kutatni, ám ami akadt, azt kihasználta. 1884-ben például sikerült a velencei levéltárba eljutnia, ugyanis az előző évben elhunyt Mircse János Bethlen Gábor korával foglalkozó kéziratát készítette elő kiadásra.⁵³ E munka 1886-ban nyomtatásban is megjelent.⁵⁴ Kutatóútja során Nápolyba is visszatért, s röviden folytatta a levéltárban a Farnese-levéltár, illetve a nápolyi

⁴⁸ MNM ÚDGY L.sz. 2004.3.14.

⁴⁹ MTAKK Magy. irod. lev. 40 111, No. 78.

⁵⁰ MTAKK Magy. irod. lev. 40 111, No. 88.

⁵¹ MTAKK Magy. irod. lev. 40 111, No. 91.

⁵² MTAKK Magy. irod. lev. 40 111, No. 101.

⁵³ ÓVÁRY 1884. 504. o.

⁵⁴ ÓVÁRY 1886.

könyvtár gyűjteményeinek feltárását.⁵⁵ Eme út során jutott el Firenzébe is, ahol a *Monumenta Vaticana Hungariae* számára a VII. Kelemen kori nunciusok jelentésével foglalkozott.⁵⁶ E munkát Ipolyi Arnolddal és Fraknoi Vilmossal dolgozva 1884-ben publikálták *Magyarországi pápai követek jelentései 1524–1526* címmel.⁵⁷

A nunciusi jelentésekkel később is foglalkozott: Fraknoi Vilmossal együtt Buonvisi bécsi nunciusnak az 1680-as évekbeli jelentéseit adták ki a *Monumenta Vaticana Hungariae* keretében.⁵⁸ Emellett Anjou-kori nápolyi és egyéb olasz levél-

Óváry Lipót mellképe.
Forrás: Vasárnapi Ujság,
1904/16. 262. o.

tári kutatásait az elkövetkezendő években regesztázva kiadta, illetve több tanulmányban is bemutatta, valamint a Hunyadiak és a Jagellók korának egy-egy aspektusát is megírta. Mindezeket kiegészítve Óváry olasz nyelvű történeti munkák hazai ismertetésével is foglalkozott.

Ugyanakkor Róma és a vatikáni gyűjtemények vonzerejének Óváry sem tudott ellenállni, s ötletéről, miszerint kutatóútra indul a Vatikánba, továbbra sem mondott le: 1879. március 5-én újabb próbálkozásra szánta el magát. A frissen megjelent *III. Pál pápa és Farnese Sándor bíbornok Magyarországra vonatkozó diplomáciai levelezései (1535–1549)* című munkáját mellékelve engedélyt kért arra, hogy a vatikáni könyvtárban és levéltárban kutathasson. Bár kezdetben pozitív visszajel-

zést kapott Lorenzo Nina államtitkártól, végül nem sikerült célját elérnie.⁵⁹ Ennek okát jelenleg nem tudjuk megállapítani. Felmerül, hogy Óvárynak az

⁵⁵ Ennek során az Anjou-kori iratokat, illetve a III. Pál pápa alatti nunciusi jelentéseket vizsgálta. Emellett Burgio nunciusról keresett adatokat, valamint a Margit-legenda másolatát revideálta.

⁵⁶ ÓVÁRY 1884. 506–509. o.

⁵⁷ IPOLYI-FRAKNÓI 1884. Óváry ez irányú iratainak egy része megtalálható: MNL OL P 2266 (Régi jelzete: MNL OL R 57, 3. doboz). Vö. TUSOR 2022. 111. o.

⁵⁸ BUONVISI 1886. Emellett az MVH megbízásából Beatrix királynéval is foglalkozott. *Századok*, 1884. 557. o.

⁵⁹ A levélváltás: AAV Segreteria di Stato, Anno 1879, Rubrica 284, fasc. 3, fol. 250r–252v, fasc. 4, fol. 3r–4v.

I. Vatikáni Zsinat hatására összehívott 1869-es „nápolyi ellenzsinaton” való hangsúlyos szerepvállalása,⁶⁰ szabadkőműves volta⁶¹ vagy ateizmusáról szóló hírek álltak a háttérben,⁶² esetleg Garibaldi egykori katonájaként néztek rá rossz szemmel Rómában. Óváry az ezt követő években többször járt Olaszországban és Rómában is, tudomásunk szerint azonban ezen alkalmak során sem jutott be a levéltárba. Mindennek háttere további kutatásokat igényel.

Az Országos Levéltárban

Óváry már az 1860-as évek végétől kezdve bizonyíthatóan azon gondolkodott, hogy eljövendő hazatérése után hol tud elhelyezkedni. Toldy igyekezett számára az egyetemi könyvtárban állást biztosítani, ami azonban nem valósult meg. Mindeközben Óváry azt is megpróbálta elérni, hogy hazafelé Firenzében megállva kutathasson még egy ideig, vagy esetleg Rómában folytathassa munkáját.⁶³ E terve végül nem járt sikerrel. Így tehát először maga utazott haza helyet készíteni, illetve állást szerezni, s csak ezt követően, hónapokkal később indult volna utána családja is.⁶⁴ Végül 1873 decemberében megírta, hogy „holnap megindulok Veszprémben töltvén az ünnepeket”.⁶⁵ Óváry különösen szeretett volna Itália kék ege alatt maradni, ezért Szapáry Gyula belügyminiszternél elérte, hogy küldje őt vissza Itáliába „külföldi levéltárak szervezésének tanulmányozása végett”, majd hogy ezt követően állást kapjon a nemzeti levéltárban. Ennek örömeire vissza is utazott Nápolyba, azonban megbízása késett. Ezért mi-

⁶⁰ A szervezésben is részt vett, valamint mondott egy pápaságellenes beszédet. *A Hon*, 1869/288. 1., *Il libero pensiero*, 1870/1. 14–15., 92. o.

⁶¹ A Reform páholy tagja volt. „A fehér asztalnál is lelkesen ünnepelték Óváry Lipótot, megállapítva azt, hogy az ő ünneplése nem jelent személyi kultuszt, mert hiszen ő benne igazán az egész szabadkőművességet ünnepelik.” *Kelet*, 1908/6. 115., 1904/10. 260., 1904/11. 285. o.

⁶² Pl. „(Szent Januarius) nápolyi csodájára nézve azt mondja egy lap, hogy a papok ámitása. [...] Ha ennek sem akartok hinni ott Nápolyban lakik az atheismus bigotja Óváry Lipót, kérdezzétek meg vajjon papok ámitása-e az évenként megújuló csoda. Magyarázatokat fog mondani, de a tényt ő sem tagadhatja.” *Magyar Sion*, 1872. 878. o.

⁶³ „Szívesen elvállalom a florenczi commissiót is, melyet hazamenet teljesíthetnék.” *MTAKK Magy. irod. lev.* 40 111, No. 112., „odahatni kegyeskednék, hogy azon esetre, ha a t. Bizottság szolgálatomat a jövő évre is akár Rómában, akár Flórenczben vagy másutt igénybe venni jónak látná, azt velem a lehető leghamarabb tudatni méltóztassék [...]” *Uo. No.* 113.

⁶⁴ „Családomat már csak májusban fogom hazaterelni, nagyobbik lányomat pedig fölneveltetéséig az itteni intézetben hagyom.” *MTAKK Magy. irod. lev.* 40 111, No. 112. Az intézetről: *Uo. No.* 97.

⁶⁵ *MTAKK Magy. irod. lev.* 40 111, No. 116. Óváry 1869 és 1874 között is járt Magyarországon, pl. 1872 nyarán. *Uo. No.* 100.

közben egy 1848-49-es diplomáciai forráskiadványon dolgozott, államsegélyért folyamodott, illetve felajánkozott az Akadémián egy párizsi kutatóútra.⁶⁶ Utóbbi sikeréről nem tudunk, ugyanakkor 1877-ben több oklevelet is közölt a francia országos levéltár gyűjteményéből.⁶⁷ Az állami megbízás végül csak 1874 végére érkezett meg.⁶⁸ Így nem meglepő, hogy 1875 decemberében még Nápolyban időzött, ahol előadást tartott a város és Magyarország középkori kapcsolatairól, és majd csak 1876 tavaszán tért haza.⁶⁹

Nápolyi éveit egész életében meghatározták későbbi sorsát. Az Akadémia 1874. feb. 9-i ülésén így nyilatkozott: „Nápoly a középkori magyar történelmi emlékek egyik leggazdagabb lelhelyét képezvén, közel 14 évi ott tartózkodásom alatt, a mennyire katonai s később irodalmi s tanári működésem engedé, ez emlékek kutatása vala legkedvesebb foglalkozásom; és 1870. óta a magy. tud. akadémia megbízása folytán magamat kizárólag e kutatásoknak szentelhetvén, e négy évet életem legérdekesbjei közé kell sorolnom.”⁷⁰

Újabb olaszországi kutatásai után az országos főlevéltárnok, Pauler Gyula támogatása mellett allelevéltárnokként bekerült az Országos Levéltárba.⁷¹ Nagy feladattal bízták meg: „Ez allelevéltárnoknak ugyanis első és fő feladata lesz az országos levéltári régi, a mohácsi vész előtt való okleveleit rendezni, azokról a tudomány jelen követelményeinek megfelelő elenchesokat, mutatókat készíteni.”⁷² Tehát az általa vezetett diplomatikai osztály feladata az volt, hogy a különböző gyűjteményekben elszórtan őrzött Mohács előtti forrásokat felmérje, kiválogassa és külön rendezze.⁷³ Óváry egészen 1903-ig dolgozott e grandiózus

⁶⁶ *Függelék*, 10. sz. levél.

⁶⁷ ÓVÁRY 1877a.

⁶⁸ „Óváry Lipót [...] e napokban a magyar kormánytól megbízást kapott, hogy tanulmányozza az olaszországi, kiválóbb levéltárak berendezését s tapasztalatainak eredményét közölje a kormánynyal, mely azokat az állami levéltár rendezésénél szándékozik értékesíteni.” *Vasárnapi Ujság*, 1874/52. 844. o.

⁶⁹ *Nefejejts*, 1876/1. 8. o., ÓVÁRY 1901. 8. o.

⁷⁰ ÓVÁRY 1874.

⁷¹ BORSA 1969. 295. o., SASHEGYI 1976. 227., 237. o.

⁷² BORSA 1969. 292. o.

⁷³ „Az akkor kinevezett országos levéltárnok, dr. Pauler Gyula a belga és francia, lovag Óváry Lipót országos allelevéltárnok pedig az olasz nagy levéltárakban tanulmányozták a rendszereket az oklevelek legczélszerűbb elhelyezésére és kezelésére vonatkozólag, s a szerzett tapasztalatok alapján egy új, amint már eddig is bebizonyult, czélszerűsége minden igényt kielégítő rendszert dolgozván ki, a nagy munka [...] öt éven keresztül folyt nem szűnő buzgalommal. [...] A felállítás és rendezés munkájában lovag Óváry Lipót allelevéltárnok vezetése alatt dr. Thallóczy Lajos, dr. Szalay József fogalmazók, Tagányi Károly, Z. Kiss Béla, Karlovsky Endre fogalmazó tisztek és dr. Csánky Dezső levéltári gyakornok vettek részt.” *Pesti Napló*, 1882/27. 1–2. o.

projekten. Munkássága elismeréseképpen 1900-ban az osztálytanácsosi címet is elnyerte Ferenc Józseftől.⁷⁴

Pauler Gyula 1903-as halálát követően a Levéltár élére – az intézmény alkalmazottainak támogatásával – 1904-ben Óváryt nevezték ki.⁷⁵ Az idős Óváry már nehezen látta el az igazgatói feladatokat.⁷⁶ Különösen – a kapacitások nagy részét lefoglaló – nemességi ügyek kapcsán tanúsított érdektelenséget,⁷⁷ valószínűleg ez vezetett az 1907-es szabadságoláshoz, majd saját kérelmére 1908-as nyugdíjazásához.⁷⁸

*Óváry mint az új főlevéltárnok.
Forrás: Budapest, 1904/117. 6. o.*

⁷⁴ MNL OL K 27. 19001031 p. 2., *Magyar Szó*, 1900/247. 6. o.

⁷⁵ MNL OL K 27. 19040325 4. o. Márki Sándor így írt erről naplójában: „Az országos főlevéltárnok Óváry Lipót lett: életének immár 71. évében. Üdvözöltem, de Csánkiékat alkalmasint bántja ez a kinevezés, melyről a lapok egy része is nagyon szárazon emlékezik meg.” ERDÉSZ 2021. 39. o. Ennek ellentmond Csánki Dezső Thallóczy Lajoshoz 1903. júl. 16-án írt levele: „Engedd meg azért legbizalmasabban kijelentem, hogy mi a főlevéltárnoki állásra legjobban a rang szerint következő Óváryt szeretnők, aki a leginkább elnyomottak egyike volt, és akit eleven esze, találékonysága, levéltári érdemei (a diplomatikai osztály megalkotása) egyaránt képesítenek ez állásra. Mögötte támogatólag állana, egy emberként, az országos levéltár tisztikara. Csupán az a kifogás lényegesebb, hogy már idősebb (49 éves [Csánki téved az életkorban– KV]) ember, bár még mindig nagy munkaképességgel. Mindenesetre rászolgált már, hogy a valóságos osztálytanácsosságot elnyerje, s ezért még egy ideig szolgáljon.” REISZ T. 2017. 55. o., *Vasárnapi Ujság*, 1904/16. 261. o.

⁷⁶ „Óvári erélytelensége és a hivatalos ügyek iránt való csekély érdeklődése folytán a Levéltár évekig úgyszólván teljesen vezetés nélkül maradt.” DÖRY 1933. 6. o.

⁷⁷ Az ügymeneti nehézségekre: SASHEGYI 1982. 431. o.

⁷⁸ Óváry így írt Wlassics Gyulának: „Az országos levéltár továbbá nem egyéb voltaképpen, mint egy a belügyminisztériumnak alárendelt heraldikai s nemességi osztály. Folyó ügyeink majdnem 9/10 részét nemességi ügyek, ősfák vizsgálata, címerek meghatározása képezik [...]. Az igazat megvallva, kegyelmes uram, én mint kizárólag levéltári szakember, a nemességi ügyek iránt némi közönyösséggel viselkedtem és valószínűleg az volt az oka, hogy Andrassy ő Excellentiája felkérte, hogy koromnál fogva kérjem nyugdíjaztatásomat, amit, tekintettel arra, hogy a külföldön hosszú éveken át szerzett tapasztalataimat s levéltáros szakképzettségemet az országos levéltárnál a fentebbi okoknál fogva úgy sem értékesíthetem, azonnal meg is tettem.” IVÁNYI 1964. 182–183. o. Ennek során megkapta a miniszteri tanácsosi címet. MNL OL K27. 19080118 31. o.

A történész publicista

Óváry munkája a hazai és az európai – elsősorban az itáliai – tudományos életben is elismerést váltott ki. Ennek köszönhetően 1877-től a *Magyar Történelmi Társulat* választmányi tagja, 1883-ban a *Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság* igazgató-választmányi tagja lett, majd legnagyobb elismerésként 1892-ben az MTA levelező tagjává választották.⁷⁹ Emellett 1875-től a nápolyi *Accademia Pontaniana* levelező, 1876-tól pedig a *Società di Storia Patria* alapító tagja volt, valamint megkapta az olasz koronarend lovagkereszt *Cavaliere* fokozatát, 1904-ben pedig a *Commendatore* fokozatát is elnyerte.⁸⁰

Karikatúra Óváryról. Forrás: Kakas Márton, 1896/19. 5. o.

1898-ban ott volt a Hágában üléselő történész világtalálkozásra,⁸¹ az 1899-es cividalei kongresszuson,⁸² majd 1903-ban részt vett a római történelmi kongresszuson, ahol a kutatásairól, valamint a diplomatikai levéltár felállításáról értekezett.⁸³ Rendszeresen helyet kapott az olasz–magyar kulturális kapcsolatok ápolását célzó fogadásokon, rendezvényeken,⁸⁴ újságírói talentumát pedig a magyar kormány is felismerte, s kamatoztatta, így 1878-tól a miniszterelnökség sajtóosztályának állandó publicistájaként dolgozott. Szépirói munkássága mellett a *Perseveranza* és a *Nazione* olasz

⁷⁹ *Turul*, 1883/1. 52. o., Magyar Tud. Akadémiai Almanach, [h.n.] 1893, 100., CSÁNKI 1924. 218. o. Zsilinszky Mihály ajánlása: Melléklet az Akadémiai Értesítő májusi füzetéhez 1892, 31–32. o.

⁸⁰ MNM ÚDGy L.sz. 2004.3.1., ÓVÁRY 1901. 8. o. E kitüntetés az élclapok céltáblájává tette, pl. Kakas Márton, 1896/19. 5–6. o.

⁸¹ *Századok*, 1899. 276., 511. o.

⁸² *Századok*, 1899. 474., 755. o. Óváry fontosságáról Márki Sándor írt naplójában: „Ötödiknek, és valamennyi közt legnagyobb hatással, Óváry mondott áldomást, hangoztatva, hogy Magyarország részt vett Itália minden örömében, bűvában. Lelkes Viva l’Ungheria kiáltások, és tapsok közt folytatta s végezte beszédét. Igen sokan jöttek hozzá s az ő révén én hozzám is bemutatkozni, gratulálni [...]” ERDÉSZ 2018, 251. o. Ld. még Uo. 248., 250. o.

⁸³ Ms 5164. No. 362. 363., MNL BÉML XIV. 3. doboz 22. tétel p. 3., valamint 85. 8. doboz 37. tétel p. 3.

⁸⁴ Pl. A Hon, 1874/32. 2., *Fővárosi Lapok*, 1885/38. 251., 252. o.

hírlapok budapesti levelezőjeként működött.⁸⁵ Ennek köszönhető publicisztikájának egy izgalmas szegmense: az Olaszországban és Franciaországban kifejtett sajtótevékenysége. Ennek során elsősorban az egyre erősödő román nacionalizmus külföldi megítélését próbálta befolyásolni, illetve a magyar szempontot ismertetni. Ez irányú tevékenysége főként az 1890-es évekre tehető, csúcspontja 1893–1894 volt. 1893-ban szabályos körútra indult, szerte Itáliában felolvasásokat tartott, s számos folyóiratban értekezett a román sajtó alaptalan magyarellenes támadásainak tarthatatlanságáról.⁸⁶ A következő évben hasonló céllal Franciaországba látogatott, és „Párisban is nagy sikert ért el felolvasásával s alkalma volt a francia sajtó kiváló embereit is meggyőzni az oláh hazudozások alaptalan voltáról.”⁸⁷ Németül is értekezett a románok törekvéseinek ügyében,⁸⁸ majd a századforduló után többek közt Horvátország és Szlavónia kapcsán az *L'Italia all'Estero*-ba és más itáliai lapokba írt részletes cikket.⁸⁹

Magyar hírlapírók és festők Turinban, középső sorban, középen kalapban Óváry.

Forrás: Magyar Génius, 1894/16. 252. o.

⁸⁵ Melléklet az Akad. Ért. májusi füzetéhez, 1892. 32. o.

⁸⁶ *Nemzet*, 1893/3934. 2. o., 1893/3930. 1. o., 1893/3943. 1. o., MNM ÚDGY L.sz. 2004.3.11.

⁸⁷ *Pesti Napló*, 1894/272. 7. o. Önálló munkát is megjelentetett Párizsban: ÓVÁRY 1894a. Tevékenységét kifigurázták: *Kakas Márton*, 1899/42. 13. o.

⁸⁸ ÓVÁRY 1894b, ÓVÁRY 1894c.

⁸⁹ *Pesti Hírlap*, 1907/186. 3. o., *Magyarország*, 1907/140. 6. o. MNM ÚDGY L.sz. 2004.3.17.

Óváry nemcsak politikai ügyekről értekezett az olasz sajtóban, hanem például az 1879-es szegedi árvíz pusztításait is bemutatta. Ugyanakkor a hasonló itáliai természeti katasztrófák iránt sem maradt érzéketlen. Jó példa erre, hogy az 1883-as ischiai földrengés áldozatainak támogatására létrejött budapesti bizottság tagjaként aktív szerepet vállalt az augusztus 16-án a Margit-szigeten megtartott ünnepély megszervezésében.⁹⁰

Olasz–magyar publicisztikai tevékenységének nagy tragédiája, hogy az első világháborúban a két nemzet véres harcokat vívott egymás ellen. Mindezt Csánki Dezső is felismerte: „Mint gyakorlott tollú s 1878 óta a m. kir. miniszterelnökség sajtóosztályának tagjaként is állandóan működő publicista, szintén főleg Olaszország számára dolgozott. E téren különösen az olaszországi magyar-ellenes román izgatók ellen olasz nyelven kiadott cikkeivel, röpirataival és felolvasásaival aratott sikereket és szerzett kiváló érdemeket. Mily szomorú, hogy e hosszú és buzgó, lelkes és lankadatlan hazafias működés a szeretett, sőt bálványozott Olaszország hűtlen támadásának s a románság diadalának csüggesztő, sőt kétségbeejtő látványában végződött.”⁹¹

Mindebből látszik, hogy Óváry elsősorban a magyar, de a nemzetközi tudományosságban is ismert és elismert személynek számított. Ugyanakkor a nemzetközi szakirodalom alig ismerte, és meglepően keveset használta tudományos munkáit.⁹² Ennek hátterében az állhatott, hogy míg Óváry publicisztikai tevékenysége jelentős részét olasz nyelven folytatta, addig tudományos eredményeit elsősorban magyarul publikálta.⁹³

Utolsó évei

Nyugdíjazását követően a 75. évén túl járó Óváry már egyre kevésbé végzett tudományos munkát, helyette politikai babérokra tört: 1910-től a Nemzeti Munkapártban vállalt vezető szerepet,⁹⁴ és Újpest város képviselő-testületébe is beválasztották. Emellett részt vett az Országos Központi Honvédegylet munká-

⁹⁰ Óváry Nápolyból hozatott hűtőhordókat. *Nemzet*, 1883/223. 3. o. Sőt, „Óváry Aranka és Arpadina kisasszonyok, igen festői délolasz pornói jelmezekben [...] hűsítő italokat, egy kis asztalkán pedig mindenféle terracotta-tárgyakat árultak.” *Magyar Polgár*, 1883/215. 3. o., *Gazzetta Ufficiale*, 1883/206. 3858. o.

⁹¹ CSÁNKI 1920. 217. o.

⁹² Fraknói például a *Nuntiaturberichte aus Deutschland* első köteteinek recenzálása során fájllalta, hogy Óváry írásait nem citálták. FRAKNÓI 1892. 413. o., valamint Uo., 681. o., Vö. TUSOR 2022. 42. o.

⁹³ Kivétel pl. ÓVÁRY 1877b.

⁹⁴ *Budapesti Hírlap*, 1910/247. 4. o.

jában, például a honvédmeház felügyelőbizottságának tagja volt.⁹⁵ 1911. április 9-én tartott aranylakodalma még sajtóvisszhangot váltott ki,⁹⁶ de az idő múltával lassan visszavonult az újpesti Klauzál utca 2. alatti házába, s eltűnt a nyilvánosság elől.⁹⁷ Az MTA-ban is elsősorban reprezentációs szerepe lett, tagajánlással és emlékbeszédekkel foglalkozott.⁹⁸

Egészségi állapota egyre romlott, 1916-ban már súlyos betegen érte felesége halálhíre az újpesti Károlyi-kórházban.⁹⁹ Az aggastyán Óváry – aki 1918-ban a harmadik legidősebb akadémikus volt¹⁰⁰ – 1919. április 3-án az egykori budapesti Tisza Kálmán tér 13. szám alatt végelgyengülésben halt meg. Az MTA Nagy Gyulát kérte fel emlékbeszédre, ennek megtartásáról azonban nincs forrásunk. A Fiumei úton, a Nemzeti Sírkertben a 48-asok útján temették el, elhagyatott sírja a mai napig ott található.¹⁰¹ Levéltári kollégája, Csánki Dezső 1920-ban a *Századok* hasábjain írt róla nekrológot, melyben a halála körüli csönd mögött a tanácsköztár-

Óváry elhagyatott sírja a Fiumei úti sírkertben. A szerző felvétele

⁹⁵ *Pesti Napló*, 1910/227. 17. o., 1911/43. 65. o.

⁹⁶ MTAKK Ms 5164. No. 387., Óváry Márki Sándornak: „Ünnepünk fényesen sikerült. A nagyszámú gratulációk közt említést érdemel Viktor Emanuel királyé, ki az itteni konzult bízta meg szerencsekívánatainak tolmácsolásával.” MTAKK Ms 5164. No. 368.

⁹⁷ Pl. *Pesti Napló*, 1915/282. 14. o.

⁹⁸ A II. osztályba külső tagnak ajánlotta a Collège de France tanárát, Arthur Maxime Chuquet-t, illetve Carlo Malagola velencei levéltárigazgatóról tartott emlékbeszédet.

⁹⁹ *Pesti Hírlap*, 1916/314. 12. o. Márki Sándor november 13-i naplóbejegyzése: „Óváry Lipótné szül. Pessina Klementina meghalt. Előkelő olasz családból származott; cividalei utam alkalmával most 17–18 éve ismerkedtem meg vele. Ny. b.! Ura is nagybetegen fekszik az újpesti Károlyi Kórházban.” ERDÉSZ 2023. 133. o.

¹⁰⁰ Magyar Tud. Akadémiai Almanach, 1918, 151. o.

¹⁰¹ „Óváry [...] temetése vasárnap délután félnégy órakor lesz a kerepesi-uti temetőben. Mint 48-as honvédet, Kossuth Lajos mauzoleuma mögött, a honvédek számára fenntartott temető-részben fogják örök nyugalomra helyezni.” *Pesti Napló*, 1918/82. 7. o. Először a 38. parcellába temették, innen került a 30. parcellába a sírhelye. TÓTH 2018. 188. o.

saság kaotikus időszakát látta.¹⁰² Emlékét leginkább szülővárosa, valamint a történeszek és levéltárosok őrzik.¹⁰³

BIBLIOGRÁFIA

- MTA RAL = Magyar Tudományos Akadémia, Régi Akadémiai Levéltár
 MTA KIKK = MTA Könyvtár és Információs Központ, Kézirattár
 MNM ÚDGy = Magyar Nemzeti Múzeum Újkori Dokumentum Gyűjtemény
 MNL OL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
 AAV = Archivio Apostolico Vaticano (Città del Vaticano)
 MNL BéML = Magyar Nemzeti Levéltár Békés Vármegyei Levéltára
 MNL VeML = Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Vármegyei Levéltára

Óváry Lipót emléktáblája a Szent Imre téren. Fotó: Földesi F.

- BÁNDI László (2008): Veszprém emlékjelei. *Veszprémi Szemle*, 2008/3–4., 44–56. o.
 Bethlen oklevéltár (1886): *Oklevéltár Bethlen Gábor diplomáciai összeköttetései történetéhez.* szerk. ÓVÁRY Lipót, Budapest.
 BORSA Iván (1969): A Magyar Országos Levéltár Diplomatikai Levéltára I. A gyűjtemény kialakulása. *Levéltári Közlemények*, 1969/2. 289–323. o.
 BŐHM Jakab (1982): Légionisták levelei Itáliából (1861–1863). *Hadtörténelmi Közlemények*, 1982/2. 264–293. o.
 BUONVISI 1886. *Buonvisi bíbornok bécsi nuntius jelentései. Budavár felszabadításának kétszázados emlék-ünnepé alkalmából közrebocsátva / Relationes Cardinalis Buonvisi in Imperatoris et Hungariae Regis curia nuntii apostolici anno mdclxxxvi exaratae. In anniversarium arcis Budae ducentis abhinc annis recuperatae memoriam typis vulgatae.* bevezette: FRAKNÓI Vilmos [s.a.r. ÓVÁRY Lipót], Budapest.

¹⁰² „A bolsevik uralom idején, midőn az osztály-gyűlöletre alapított kormányzat a »régí rendszer« alkotó munkásait még halálukban is üldözte, hűnyt el, s a nagy nyilvánosság számára csöndben, sőt úgyszólván titokban, a közélet, főleg pedig a történettudomány terén végzett munkálkodásának és szerzett érdemeinek kegyeletes méltatása nélkül tért örök nyugalomra, életének patriarcha-korában.” CSÁNKI 1920 216–218. o. Egykori „ingatlana socializáltatott”. *Akadémiai Értesítő*, 1919. 282. o.

¹⁰³ Veszprémi emlékművéről: BÁNDI 2008. 46–47. o.

- CSÁNKI Dezső (1920): Óváry Lipót †. *Századok*, 1920/1–3. 216–218. o.
- CSENGERY Antal (közvetési, 1865): *A Magyar Tudományos Akadémia jegyzőkönyvei*. 3. Pest.
- D. NAGY András (2009): *Az Erkel család krónikája*. Budapest.
- DÓRY Ferenc (1933): Dr. Csánki Dezső. *Levéltári Közlemények*, 1933/1–2. 1–15. o.
- ERDÉSZ Ádám (szerk. 2018): *Márki Sándor naplói* 2. 1893–1903. Gyula.
- ERDÉSZ Ádám (szerk., 2021): *Márki Sándor naplói* 3. 1904–1914. Gyula.
- ERDÉSZ Ádám (szerk., 2023): *Márki Sándor naplói* 4. 1915–1919. Gyula.
- FRAKNÓI Vilmos, A római-porosztörténeti intézet legújabb kiadványa. *Századok*, 1892. 411–415. o.
- HALÁSZ Imre (1911): *Egy letűnt nemzedék*. Budapest.
- IPOLYI Arnold–FRAKNÓI Vilmos (1884): *Relationes oratorum pontificiorum. Magyarországi pápai követek jelentései 1524–1526* (Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia. Ser. II. Tom. I). Budapest.
- IVÁNYI Emma (1964): Adalék az Országos Levéltár történetéhez: Óváry Lipót országos főlevéltárnok levele 1908. február 15-én Wlassics Gyulához, *Levéltári Szemle*, 1964/4. 181–184. o.
- JAKAB Réka–KÁKONYI Anna (2020): *Táguló és szűkülő terek. A veszprémi zsidóság társadalom- és gazdaságtörténete*. Veszprém.
- KNAUZ Nándor (1867): A nápolyi Margitlegenda. *Magyar Sion*, 1867/8. 561–590. o.
- KOROMPAY H. János (s.a.r., 2015): *Arany János levelezése* 5. 1866–1882. Budapest.
- KÖBLÖS József (2006): *A Pápai Református Kollégium diákjai 1585–1861*. Pápa.
- LUKÁCS Lajos (1962): *Garibaldi magyar önkéntesei és Kossuth*. Budapest.
- LUKÁCS Lajos (1986): *Az olaszországi magyar légió története és anyakönyvei. 1860–1867*. Budapest.
- MILETTI, Marco Nicola (2015): Pessina, Enrico. *Dizionario Biografico degli Italiani*, 82. 2015. Forrás: [https://www.treccani.it/enciclopedia/enrico-pessina_\(Dizionario-Biografico\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/enrico-pessina_(Dizionario-Biografico)/) (2024. 01. 10.)
- ÓVÁRY Lipót (1859): *Emlény*, Arad.
- ÓVÁRY Lipót (1868): Frigyesi Gusztáv. *Hazánk és a külföld*, 1868/35. 545–547. o.
- ÓVÁRY Lipót (1874): *Nápolyi történeti kutatások* (Értekezések a Történeti Tudományok köréből 4), Budapest.
- ÓVÁRY Lipót (1877a): A Nagy Lajos és V. Károly francia király között tervezett szövetségre vonatkozó oklevelek, 1374–1376. *Magyar Történelmi Tár*, 1877/11. 29–82. o.
- ÓVÁRY Lipót (1878): A pompeji viasztáblák. *Archaeologiai Értesítő*, 1878/4. 129–137. o.
- ÓVÁRY Lipót (1879): *III. Pál pápa és Farnese Sándor bibornok Magyarországra vonatkozó diplomáciai levelezései (1535–1549)* (Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia Ser. I. Tom. XVI). Budapest.
- ÓVÁRY Lipót (1884): Jelentés olaszországi kutatásaimról. *Századok*, 1884/6. 504–510. o.
- ÓVÁRY Lipót (1886): Bárány Albert emlékezete. *Századok*, 1886. 490–500. o.
- ÓVÁRY Lipót (1901): Emlékbeszéd Capasso Bertalan k. tag felett Óváry Lipót I. tagtól. *Az MTA Elhunyt Tagjai Fölött Tartott Emlékbeszédek X/9*. Budapest.

- ÓVÁRY, Leopold (1894a): *Les roumains de Hongrie et l'Etat Hongrois*. Paris.
- ÓVÁRY, Lipót (1877b): Negoziati tra il re d'Ungheria e il re di Francia per la successione di Giovanna I d'Angiò (1374-1376). *Archivio storico per le province napoletane*, 1877. 107–157. o.
- ÓVÁRY, Lipót (1894b): Die dacoromanische Frage und der ungarische Staat. *Ungarische Revue*, 1894. 469–526. o.
- ÓVÁRY, Lipót (1894c): *La Questione Dadoromana e lo Stato Ungherese*, Roma.
- PETE László (2023): *Polgárháború Dél-Olaszországban. A brigantaggio és a magyar légió*. Budapest.
- PRAZNOVSZKY Mihály (1993): Két haza szolgálatában (Óváry Lipót pályaképe). *Veszprémi Szemle*, 1993/1. 20–29. o.
- REISZ T. Csaba (s.a.r., 2017): „Kedves Lajosom!”. *Csánki Dezső levelei Thallóczy Lajoshoz. 1879–1916* (Századok Könyvek), Budapest.
- SASHEGYI Oszkár (1976): Az Országos Levéltár személyzete, 1874–1903. *Levéltári Közlemények*, 1976/2. 217–245. o.
- SASHEGYI Oszkár (1982): Csánki Dezső, *Békési Élet*, 1982/4. 427–437. o.
- SZALISZNYÓ Lilla (s.a.r., 2017): „Irtjátok a mi tollatokra jön”. *Egressy Gábor családi levelezése (1841–1865)*. I. Debrecen.
- SZÉP Lipót (1905): A veszprémi izraelita hitközség iskolájának története 1805–1905. *Magyar-Zsidó Szemle*, 1905/1. 378–379. o.
- SZINNYEI József (1905): *Magyar írók élete és munkái*. 10. Budapest.
- TÓTH Vilmos (2018): „Nemzeti nagylétünk nagy temetője”. *A Fiumei úti sírkert és a Salgótarjáni utcai zsidó temető adattára*. Budapest.
- TUSOR Péter (2022): *Monumenta és Collectanea. Magyar történeti kutatások a Vatikánban (1881–2021)* (CVH I/20). Budapest–Róma.

EMLÉKEZÉS: 1848/49

Kiss Ernő honvéd altábornagy

(Temesvár 1799. június 13. – Arad 1849. október 6.)

DR. MOLNÁRNÉ DR. BARNÁ KATALIN –
SASHALMI ISTVÁN

Egy családi örökség, ami életeken átível

Egy kislány ül az íróasztalnál, és tanul, mint minden délután. Lehet, hogy némileg túlzásba viszi, de hát nincs mit tenni, a vérében van a tudásvágy, és különben is a bátyjai is ugyanezt teszik. Márpedig ha az ember lányának három okos fivére van, a legjobb, amit tehet, ha figyel rájuk, és tanul tőlük. A kislány büszke a testvéreire, büszke az édesanyjára, aki oly szépen neveli őket, és büszke édesapjára, aki oly gyönyörűen rajzol és fest, és aki muzeológusként annyi mindent tanít gyermekeinek a múlttól. Már kicsi korukban megtanulják tisztelni az elmúlt idők eseményeit, a valaha volt emberek életét, és miközben édesapjuk egy-egy kiállítás rendezése közben különleges tárgyi emlékeket mutat, kézzelfoghatóvá válik a történelem.

A kislány gondolatai visszatérnek a történelemleckére: most éppen az 1848–49-es forradalom és szabadságharc leveréséről tanul. Elmélyülten nézi Barabás Miklós jól ismert litográfiáját, és meglátja az arcok mögött az embereket. Azon gondolkodik, hogy ők is éltek, beszélgettek, szerettek, családjuk, barátaik, álmak és félelmeik voltak. Vajon mit érezhettek, amikor tudták, hogy közeleg a vég? Milyen gondolatok jártak a fejükben a kivégzés előtt? Talán a szeretteikre gondoltak, talán a jövőre, amit már nem élhetnek meg, vagy talán abban reménykedtek, hogy áldozatuk nem lesz hiábavaló. Az arcvonások, az elhatározottság és a bátorság, amely a képből áradt, különösen megérinti a kislányt.

Valami megmagyarázhatatlan módon tekintete mindig megakad Kiss Ernő arcán, mert annyira emlékezteti édesapjára. Arcának csontos vonásai, a hajviselete, a bajusza – mind olyan ismerősnek tűnik. Az örmény származásra jellemző vonások mintha összekötnék vele, és nem tud nem arra gondolni, hogy talán ennél többről van szó. Úgy érzi, mintha a múlt és a jelen egy ponton találkozott

volna, és a családi vonásokon keresztül éri el ezt a különleges kapcsolatot Kiss Ernővel. Ez csak a képzelete játéka, mondogatja magának, mégis, valahányszor újra a képre pillant, a hasonlóságot nem tudja figyelmen kívül hagyni. A kislány végül egy nap tétován, de mégis megemlíti feltételezését édesapjának, mintha valami furcsa, gyerekes gondolatot osztana meg: „Tudod, Apu, Kiss Ernő annyira hasonlít rád...” Édesapja egy pillanatra elcsendesedik, majd a bajusza alatt somolyogva néz fel. „Tudod, kislányom, sokan nem hitték el, de a feltételezés igaz. A családfánk összeér.” A kislány megdermed a meglepetéstől, ahogy ezek a szavak elhangzanak. A gondolatok összekavarodnak a fejében, majd tovább töpreng: nagymamáját Kiss Vilmának hívják. Hát persze! Mindig is ismerte a nevet, de sosem gondolt rá így, ebben az összefüggésben.

A múlt hirtelen sokkal közelebbinek és valóságosabbnak tűnik, mint korábban. A történelem többé nem csupán könyvekben és elbeszélésekben él, hanem a kislányban és családjában is. Kiss Ernő története immár nemcsak egy a sok közül, hanem a család része lett, és a kislány is egy láncszem abban a hosszú sorban, amely az ő bátorságáig és áldozatáig vezet vissza.

Fáradtan ülök a buszon, és azon tűnődöm, mit fogok mondani az idei október 6-ai beszédemben a munkahelyemen. Ahogy az ablakon kitekintek, eszembe jut az a régi kislány, aki a litográfiát nézte, és Kiss Ernőt kereste rajta. Milyen távolinak tűnik az a pillanat, és mégis milyen közel van. Azóta annyi minden történt. Édesapám már nincs velem, de a mosolya, amikor elárulta az igazságot, a családi kötelék, amely összekapcsol minket a múlttal, itt van a szívemben. Ahogy a busz halad a városon keresztül, arra gondolok, hogy a történelem nem csak régi könyvekben él. Ott van velünk mindennap, ott van bennem is. Kiss Ernő története az én történetem is, és ezt a történetet viszem tovább. Ahogy az évek múltak és múlnak, most már anyaként látom, hogyan öröklődik tovább a történelem szeretete a családban. Nemcsak én, de a 16 éves fiam is rendkívül szenvedélyesen érdeklődik e tárgy iránt, és büszkeséggel tölt el, hogy ez az érdeklődés benne is megvan. Az aradi vértanúk bátorsága, az áldozatuk most már nemcsak nemzeti emlékezés, hanem családi örökség is, amelyet büszkén őrzök.

[Dr. Molnárné dr. Barna Katalin]

*

* *

Az idén volt 175 éve, hogy az aradi Golgotán a Habsburg hatalom kivégezte a magyar honvédség tizenhárom törzstisztjét, majd Pesten az első felelős magyar kormány miniszterelnökét. A hatalom kétségbeesett dühét jelzi az alábbi levélrészlet is.

„Azt követeltem, hogy minden rendű és rangú lázadót adjanak ki nekem – beleegyezett, de egyidejűleg a lelkemre kötötte, hogy hirdessek általános amnesztiát – mit szól nagyméltóságod ehhez a javaslatához, én kitérő választ adtam, de a lázadóvezéreket fel fogom köttetni, és minden császári királyi tisztet, aki a forradalmárok szolgálatába állt, agyon fogok lövetni, gyökerestől irtom ki a gazt, és egész Európának példát fogok mutatni, hogyan kell bánni a lázadókkal, és hogyan kell a rendet, nyugalmat és békességet egy évszázadra biztosítani. A magyarok háromszáz év óta mindig lázadók, csaknem valamennyi Habsburg király idején törtek ki forradalmak. Én vagyok az az ember, aki rendet fog teremteni. Nyugodt lelkiismerettel lövöttek agyon százakat is, mert szilárd meggyőződése, hogy ez az egyetlen mód intő példát szolgáltatni minden jövőendő forradalomnak.

1849. augusztus 18. Haynau levele Joseph Radetzky császári királyi tábornagynak¹

Az első², akit Haynau igazságtétele elért, Hrubby von Schuanenheim Gyula volt, az 1. „Császár” huszárezred tisztje. Cseh eredetű, lovagi rangot szerzett katonacsaládból származott. 1844-ben tizennyolc évesen lett az ezrednél hadfi, majd 1846-ban hadnaggyá léptették elő. 1848-ban alakulatával csatlakozik a honvédsereghez. 1848/49 fordulóján akkor is kitart ezredében a szabadságharc ügye mellett, amikor a tisztek tömegesen hagyják el az egységet, közöttük testvérbátyja, Károly is. 1849 augusztusára őrnagyi rangban szolgált Görgei törzsében. Betegségből lábadozva, csapatát keresve esik osztrák fogságba. Ő az első, akin Haynau szigorú büntetési elvét alkalmazzák. A lázadók oldalára állt császári tisztnek nincs kegyelem, tárgyalására és az ítélet végrehajtására egy napon került sor. 1849. augusztus 20-án főbe lőtték. Gyors kivégzése még az osztrák minisztériumban is megdöbbenést váltott ki. Ítéletére hivatkozva több halálos ítélet megváltoztatását javasolták, ám ez sajnos nem nyerte el az uralkodó, Ferenc József tetszését, csak az ügymenetet változtatta meg oly módon, hogy Haynaut kézben lehessen tartani. Hrubby Gyula a honvédsereg egyik legfiatalabb mártírja. Halála pusztán annyit ért el az utána következők, így az aradi tizenhárom számára, hogy ügyükben formálisan, teljes körű hadbíróági eljárást kellett lefolytatni.

A tizenhárom törzstiszt közül Kiss Ernő altábornagyról szeretnék megosztani néhány gondolatot, mégpedig úgy, ahogy az 1848–49-ről szóló írásaimban: veszprémi szemszögből nézve az eseményeket.

Kiss Ernő 1799. június 13-án született Temesváron gazdag, örmény eredetű nemesi családban. Édesapja eleméri és ittebei Kiss Ágoston, édesanyja Bogdano-

¹ KATONA (é. n.) 317. o.

² A legtöbben az első kivégzettnek Ormai Norbert ezredest tartják Haynau levele alapján, pedig őt öt nappal később végezték ki. KATONA (é. n.). 1849. augusztus 24. Haynau levele Karl von Schönhals császári királyi altábornagynak.

vics Anna. Kiss Ernőnek két testvére volt: Gergely, aki fiatalon, 1815-ben elhunyt, és Mária (1853+), aki Pejachevich István felesége lett. Nagypja Kiss Izsák volt, ő Erdélyben egyfajta korabeli adó, a szász tizedek visszaszerzésével a kincstárnak hasznos szolgálatokat tett. Jutalmul az uralkodótól 1782-ben két uradalmat kapott Torontál megyében a maga és örökösei számára. Ezek azonban csak halála után, 1807-ben kerültek a család birtokába. Édesapja 1800-ban bekövetkezett halálát követően édesanyja – a család rosszallása ellenére – hozzáment Ernst Loewen tábornokhoz. Kiss Ernő tanulmányait a bécsi Theresianumban (eredeti elnevezése szerint Collegium Theresianum, később Theresianische Akademie) folytatta. Ez az intézmény Mária Terézia főhercegnő nevét viselte, és a nemes ifjak nevelésére hozták létre. Kiss Ernővel egy időben volt az intézmény tanulója Josip Jelačić Bužimski, későbbi horvát bán és császári királyi tábornok.

1818-ban nevelőapja támogatásával belép a 3. „Károly” ulánusezredhez, mint kadét. Az ulánusalakulatok meglehetősen rövid múltra tekintettek vissza. A napóleoni háborúk során először állítottak fel ilyen egységet az osztrák seregben. A fennálló két ulánusezred a második koalíciós háború során is bizonyította a csapatnem létjogosultságát, így nem meglepő, hogy 1801 elején az uralkodó, március 1-jei hatállyal, egy újabb, 3. hadrendi számú ulánusezred felállítását rendelte el Galícia és Bukovina területéről történő hadkiegészítéssel. Az új csapattest tulajdonosa 1801. április 13-ai hatállyal az udvari haditanácsai leirat alapján Károly főherceg lett. A napóleoni háborút követően az alakulat állomáshelye 1815-től a Nyitra vármegyei nagy-tapolcsányi lovassági laktanya. Kiss a nevelőapja halálakor 1819-ben még kadét, 1822-től hadnagy az alakulatánál.

Ebben az időben ismerkedik meg Turák (a vezetéknev kérdéses) Annával, akitől 1822. december 31-én ikerlányai születtek: Róza és Augusztá. A lányokat 1823. január 3-án keresztelték meg. Ferenc József császár 1885. február 28-án a megkeresztelés időpontjától törvényesítette őket, mint Kiss Ernő örököseit. Turák Annáról, az édesanyjáról keveset tudunk, származása bizonytalan, az viszont a rendelkezésre álló adatok alapján biztosnak tűnik, hogy a lányok születését követően rövidesen elhalálozott. A halál oka egyes leírásokban gyermekágyi láz, másokban öngyilkosság, melynek okaként a sógornőjével, Kiss Máriával fennálló és a végletekig elmérgesedett viszonya miatti kétségbeesést jelölték meg.

Kiss Ernőt alakulatánál 1825-ben főhadnaggyá léptették elő. Valószínű, hogy későbbi feleségével, szentgyörgyi Horváth Krisztinával – ha figyelembe vesszük a nagy-tapolcsányi állomáshelyet – a pozsonyi bálók valamelyikén ismerkedhetett meg. Ezt két dolog is alátámasztja. Egyfelől a lány apja, Szentgyörgyi Horváth Fülöp János Nepomuk császári királyi kamarásként minden bizonnyal

gyakran megfordult Pozsonyban, és ekkor a családja is vele tarthatott, másfelől Kiss Ernő ezredének nagy-tapolcsányi állomáshelyétől a város alig 100 kilométerre található.

Ettől függetlenül a fiatalok az első füredi Anna-báliként nyilvántartott eseményen szintén részt vehettek. Az biztos, hogy a bálra nem Krisztina névnapja miatt esett a választás, hiszen öt keresztnéve (Krisztina Mária Julianna Erzsébet Konstancia) közül egyik sem volt Anna. Az viszont igaz, hogy a bál időpontja közelében volt az ő, illetve édesanyja, Latinovics Anna születésnapja, de a legnyomósabb ok feltételezhetően az édesanya keresztnéve volt.

Az is előfordulhat, hogy itt jelentették be: Kiss Ernő ulánus főhadnagy és szentgyörgyi Horváth Krisztina egy párt alkotnak. Mindenesetre azt tudjuk, hogy jövendő apósa a házasság feltételül szabta, hogy Ernő a katonai pályától megváljik, aki ezért 1826-ban rendfokozata megtartása mellett kilépett a katonai szolgálatból. A kézfogóra 1826. március 19-én került sor Budán, a Horváth család krisztinavárosi házában,³ az esküvőt pedig 1826. május 18-án Répceszentgyörgyön tartották. A házasság nagyon rövid ideig, mindössze 9 hónapig tartott, Krisztina asszony ugyanis 1827. február 7-én kislánya születését követően élete 21. évében elhunyt. Az egyetlen gyermek Krisztina Izabella („Christina Isabella”) névre lett megkeresztelve, keresztszülei szentgyörgyi Horváth János és „Pejacsevics” született Kiss Mária (Pejacevich István felesége, Ernő nővére) lettek. Sajnos a kislány 1834-ben alig hétévesen meghalt. Kiss Ernő 1828-ban ismét szolgálattételre jelentkezett a nagy-tapolcsányi lovassági laktanyában. Az akkor ott állomásozó 5. huszárezred⁴ kötelékébe került mint százados.

Itt szükség van egy kis magyarázatra, mivel az a századosi rendfokozat, amit a korabeli civilek egynek értelmeztek, valójában három.

Az 1700-as évek végén a Lacy altábornagy nevéhez fűződő hadseregreform során a két kompániából (60–80 fős lovas egység) lovasszázadot (svadront) alakítottak ki. Mivel mindegyik kompániának volt századosa (kapitánya), el kellett dönteni, melyikük lesz a századparancsnok. A döntés szerint az, aki a századosi rendfokozatot régebben viselte. A rangban idősebb lett tehát a századparancsnok,

³ HERMANN 2018. 205. o.

⁴ Az ezredre általában nem a számával, hanem a tulajdonos nevével utaltak. Az 5. huszárezred tulajdonosa 1820-tól IV. György angol király, 1830-tól Radetzky Joseph gróf lovassági tábornok, 1831-től Károly Albert, Szardínia királya, 1848-tól Radetzky Joseph gróf tábornagy, másodtulajdonos: 1814 és 1830, illetve 1831 és 1848 között Radetzky Joseph gróf tábornagy. Az ezred állomáshelyei: 1828. Nagy-Tapolcsány, 1831. Milánó, 1839–1848. Lodi, 1849. Milánó. Azon két ezred egyike, amelyik nem tud hazatérni a honvédség kötelékébe. Tartalékszázada bázisán felállított századai vettek rész a szabadságharcban. Vezénylője 1845-től Mészáros Lázár ezredes, 1848–1849-ben magyar hadügyminiszter.

megnevezése főszázados (első kapitány). A másik a századparancsnok-helyettes vagy alszázados (másodkapitány). Azért célszerű a fő- és az alszázados kifejezéseket használni, mivel a huszárezred 8 harcoló és egy tartalék (kiképző) századból állt, és mindegyikben szolgált egy főszázados, akik közül a rendfokozatot legkorábban megszerzettet nevezték első századosnak vagy első kapitánynak. Ő várakozott a törzstiszti őrnagyi előléptetésre. Az ezredeket négy, kétszázadból álló egységre, osztályra tagolták. Az egységek megnevezése: ezredesi, alezredesi, 1. őrnagyi, 2. őrnagyi osztály. Kiss Ernőnek ezt a „ranglétrát” kellett megmászania, hogy eljusson az ezredesi rendfokozatig, az ezredparancsnoki beosztásig. Ehhez a visszaemlékezések szerint komoly segítséget jelentett a családi gyaon.

Az 5. huszárezredet 1831-ben a mai Olaszország területére, Lombardia tartományba, Milánó városába helyezték át. Véleményem szerint ekkor ismerkedhetett meg azzal a hölgygel, akitől később fia, Turati Erneszt (Ernő) született. Ezt megelőzően csak egy körutazást tett olasz földön még diákként, melynek során valóban járt Milánóban, később viszont közel nyolc évig állomásozott itt. Elképzelhető, hogy a fiú is ekkor született. Az is lehetséges, hogy az anya és családja sem vállalta a gyermeket. Esetlegesen a Turati városrészben található milánói dómnál hagyták a származását igazoló írással. Annyit tudunk biztosan, hogy Turati Ernő 1844. júniusában még életben volt, legalábbis erre utal Kiss Ernő végrendelete.⁵

Kiss Ernőt 1836 nyarán őrnaggyá léptették elő ezredénél. A visszaemlékezések szerint ez a rangemelkedés 80.000 forintjába kerül, ennyiért váltotta meg ugyanis a rendfokozatban előtte álló tisztársaitól. Ekkor szolgált együtt Dessewffy Arisztiddel, akit majd hozzá hasonlóan golyó általi halálra ítélnék 1849 szeptemberében. Dessewffy főszázadosként 1839-ben lépett ki az 5. huszárezredtől, Kist viszont 1838 decemberében alezredesi rangban a 6. huszárezredhez⁶ helyezték át Galíciába, Brzezanyba. A megismert adatok alapján ekkor járt először Galíciában.

1839-ben már a 10. huszárezrednél⁷ találjuk őt Tarnopool városban. Az alez-

⁵ HERMANN 2018. 233–236. o. Kiss Ernő végrendelete. Kelt: Elemér, 1844. június 20. Felnyitott 1849. december 30-án. Turati Ernő későbbi sorsáról nem tudunk, így azt sem, hogy az aradi kivégzés idején életben volt-e még. Nem kizárt, hogy Kiss Ernő vele is tartotta a kapcsolatot, hiszen mostohatestvérének, Juliana von Leeuwen (1802–1883) bárónőnek írt búcsúlevele csak nem régen került elő.

⁶ A Württemberg-ezred 1835-ben Brzezanyba került, itt állomásozott a szabadságharcig. Kiss Ernő nagyon rövid időt, alig három hónapot töltött az alakulatnál. Ennek az ezrednek Lenkey János százados vezette százada lesz majd az első egység, amely a hazaszö-kések sorát elindítja.

⁷ Ezredtulajdonos 1840-től IV. Frigyes Vilmos porosz király, 1841-től Lederer Károly báró altábornagy, másod-ezredtulajdonos 1846-tól Auersperg Carl gróf altábornagy, 1848-tól Appel Krisztián báró altábornagy, 1854-től Lederer Károly báró altábornagy. Vezénylő

redesi osztályhoz került Hermann János veszprémi szabólegény is, aki 1841-ben jelentkezett a toborzáson, majd megkezdődött a kiképzése. 1842 elején a 10., ún. Vilmos-huszárezrednél teljesített szolgálatot Galíciában. Kiss Ernőről tudjuk, hogy magasan képzett lovassági parancsnok volt, katonáit ennek megfelelően ő maga oktatta. A mindenkori egységénél nagy hangsúlyt fektetett a pontosan végrehajtandó kiképzési feladatokra, a huszárok és a lovak kiváló ellátására. Ellentételezéseként huszáraitól elvárta a magas szintű feladat-végrehajtást és az alakulat iránti hűséget. Ezt a szaktudást használhatta fel Hermann János 1848 októberében százada hazautja során, s így nyugodtan állíthatjuk: Kiss Ernőnek komoly része volt abban, hogy az a bizonyos 175 huszár veszteség nélkül érkezett meg magyar földre.⁸

1845-ben áthelyezték a 2. huszárezredhez ezredesként, ezredparancsnoknak. A hagyomány szerint alakulata egy fejedelmi módon felszerelt egységével látogatást tett a tulajdonosnál, Ernő Ágost hannoveri királynál.⁹ A 2. huszárezred 1842-től Újpecsen állomásozott, így 1848 tavaszán szembekerült a szerb felkelőkkel. Kiss Ernő alakulatával 1848 áprilisát követően a Batthyány Lajos vezette kormány fennhatósága alá került. A szerbek ellen Kiss Ernő ezredes aratta az első jelentős magyar győzelmet, miután 1848. szeptember 2-án elfoglalta a felkelők perlaszi táborát. A győzelmet követően a később Pákozddal mellett szeptember 29-én megívott ütközet főparancsnoki posztjára Kiss Ernő lett a legesélyesebb jelölt, ám Móga János megelőzte őt, ezért csak megfigyelőként vett részt a csatában. Később így is jelentős szerepe volt a fegyverszünet megkötésében, ezért – elsőként a honvédsereg tisztjei közül – 1848. október 12-én vezérőrnaggyá léptették elő. Megbízták a bánsági hadtest vezetésével, két hónappal később pedig – szintén elsőként – altábornagyi rendfokozatot kapott. A bánsági csapatok parancsnokságát Kiss Ernő távollétében Vetter Antal vette át. Ezen időszak alatt a Vetter által irányított erők aktív támadó hadműveletet nem folytattak, csak a pozíciójukat őrizték. Harcban gyakorlott egységek és parancsnokok elvezénylésére került sor, a helyettük kapott alakulatok és parancsnokok pedig sokszor tapasztalatlanok voltak. Tehát a délvidéki hadszíntéren meglehetősen kaotikus állapotok uralkodtak.

Ennél rosszabb eset is előfordult, amikor a Délvidékre vezényelték Rózsa Sándor rablókból és gyilkosokból álló „szabadcsapatát”. Ez az egység lényegesen több kárt okozott a honvédségnek, mint amennyi hasznot hajtott. Ezeres

1834-től Czvik Vince ezredes, 1839-ben Haas Franz ezredes, 1839-től Graeser Michael ezredes, 1846-tól Petrichevich Horváth János ezredes, 1848-tól Földvári és Bernátfalvi Földváry István ezredes.

⁸ SASHALMI 2016.

⁹ HERMANN 2018. 48. o.

községben történt, hogy ez a rablóbanda olyan gyilkolászást vitt végbe, ami a Magyar Honvédség egységeiben megbotránkozást keltett. Ezek után Vukovics Sebő kormánybiztos azonnali hatállyal eltávolította őket a hadseregből, ahogy Kossuthnak írta: „*feloszlattam ezt az átkos segítséget*”. Mivel az egység Damjanich ezredes parancsnoksága alá került, a tettük az ő működésére is árnyékot vetett, és ez sokat rontott Kiss Ernővel fennálló kapcsolatán. Sajnálatos módon ráadásul a különben bátorságáról híres 9. „Veressipkás” zászlóalj katonái hírhedtté váltak a Rózsa Sándor rablóbandájától eltanult kegyetlenkedéseikről.

Kiss Ernő 1849. január 2-án megkísérelte elfoglalni a pancsovai szerb tábornok, azonban olyan jelentős ellenállásba ütközött, ami miatt kénytelen volt meghát-rálni. Mayerhofer ezredes, a pancsovai erők parancsnoka 1848. december 31-én kelt jelentése szerint 8.786 fő gyalogost és 300 fő lovaszt vont össze 41 különböző kaliberű ágyúval. Közülük 2.603 fő gyalogos és 160 lovas érkezett Szerbiából segédcsapatként. A szerviánusok még a hét végére 2.000 fő gyalogost és 500 lovaszt vártak. Így a Kiss által felvonultatott erők nem voltak elegendőek a tábor elfoglalásához. Nem maga a vereség volt igazán súlyos, hanem a tervszerűtlen, szinte pánikszerű visszavonulás okozott komoly veszteséget a magyar erőknek. Vajda János, aki ekkor őrmesterként szolgált a 24. „Fehérsipkás” zászlóaljban, visszaemlékezésében leírja, hogy az általa irányított őrsosztról gyakorlatilag megfélemeztek. De komoly embervesztéseket okozott a farkasordító hidegben, pihenő nélkül végrehajtott mintegy hatvan kilométeres visszavonulás is.¹⁰

Kiss Ernő kiváló lovassági tiszt volt, de az osztrák hadseregben eltöltött hosszú szolgálati ideje miatt híján volt a kezdeményezőkézségnek, és nehezen tudott alkalmazkodni a szerb felkelők által alkalmazott irreguláris harcmodorhoz. Emiatt a verseci dandár (itt teljesített szolgálatot a 9. zászlóalj is) gyakorlatilag megtagadta az engedelmességet Kiss Ernő tábornoknak. Hiába látták volna szívesebben Kiss helyett Damjanichot a bántási hadtest parancsnoki posztján a verseciek, ő az eljárásukon mélységesen felháborodott, és egyben vizsgálatot indított az ügyben. Ennek ellenére a hadvezetés jobbnak látta Damjanichot tábornokká előléptetve a bántási erők parancsnokává kinevezni, Kiss Ernőt pedig más feladattal megbízni. Kiss Ernő ezt követően közvetlen harci cselekményben nem vett részt. Országos főhadparancsnokként lényegében adminisztratív feladatot látott el, időszakosan helyettesítette a hadügyminisztert. Március 9-én megkapta a Magyar Katonai Érdemrend II. osztályát, majd április 2-án szemlélőként részt vett a hatvani győztes ütközetben.

1849. május 21-én a honvéd főszereg sikeresen bevette Buda várát, ezt követően azonban nemcsak az osztrák hadsereggel, de a cári haderővel is szembe-

¹⁰ VAJDA 1981. 50–59. o.

került. A cári hadsereg létszáma (inváziós sereg 193.000 fő, tartalék hadsereg 80.000 fő) sokkal magasabb volt, mint a Napóleon ellen mozgósított hadseregé. Görgei mindent megtett, hogy a fel-dunai hadsereggel magára vonja az orosz főerő figyelmét, ezáltal lehetőséget biztosítva a honvéd főszereg számára, hogy eredményesen vegye fel a harcot az osztrák főszereggel. Hogy ez nem sikerült, nem rajtuk múlott. A sorozatos vereségek és az ellátmány hiánya miatt kénytelen volt letenni a fegyvert az orosz csapatok előtt. A fel-dunai hadsereg és a hozzá csatlakozott erők mintegy 29.300 katonájából 6.000 fegyvertelen volt, a gyalogságnak pedig fegyverenként másfél töltésnyi lőszer volt. A tüzérségi fegyverek csövenként 200 töltésnyi lőszerrel rendelkeztek. A fegyverletételre 1849. augusztus 13-án került sor a nagyszőlősi síkon, az orosz csapatok az augusztus 20-át követően fogságba esett honvédtiszteket átadták az osztrák hadseregnek. Miért pont október 6. lett a megtorlás dátuma?

Az az igazság, hogy mindezek a vezérek a szó szoros értelmében forradalmárok, a legtöbben ráadásul a császári királyi hadsereg szökött és esküszegő tisztjei, és legveszedelmesebb eszközei az elkeseredett forradalmi pártnak, melynek szégyenteljes céljai napnál világosabbak. Egyúttal annak az elvetemült pártnak is főnökei, amely Pesten meggyilkolta gróf Lamberg császári biztost, oroszra meggyilkolta gróf Latourt, amely a felkelő hadsereget Bécs ellen vezette, hogy támogassa a fővárosban a törvényes uralkodó elleni lázadást.

*Haynau utasítása Friedrich von und zu Liechtenstein császári királyi altábornagynak
Temesvár, 1849. augusztus 17.¹¹*

A horvát–magyar viszály kiegyenlítésére Pest-Budára küldött Lamberg Ferenc altábornaggyal 1848. szeptember 28-án a feldühödött tömeg végzett a pesti hajóhídon. Az esemény másnapján, szeptember 29-én a honvédség Pákozdnál megállította Josip Jelačić tábornagy seregét. Lamberg meggyilkolásának hírére véve, az uralkodó október 3-án feloszlatta a magyar országgyűlést. A manifesztum megjelenése hihetetlen felháborodást keltett Bécsben. Október 6-án a feldühödött tömeg megostromolta a hadügyminisztérium épületét. Theodor Franz Baillet von Latour gróf, a hadügyminiszter az időközben odaérkező képviselők rábeszélésére lemondott, az épületet védő katonaságnak megtiltotta a fegyverhasználatot, és megpróbált elmenekülni. Ám az épület legfelső emeletén a szomszéd épület padlására átvezető ajtót befalazták, amiről ő nem tudott. A tömeg felfedezte rejtekhelyét, s noha a jelenlévő akadémiai légiósok megpróbálták megvédeni, az épületből kivezetett hadügyminiszterrel a tömeg végzett, majd holttestét egy lámpavasra akasztották. Haynau ezt a dátumot,

¹¹ KATONA é. n. 311. o.

Latour halálának időpontját választotta a bosszúállás dátumának, és mindent ennek rendelt alá.

Kiss Ernőt aradi fogsága alatt többször kihallgatták.¹²

„További súlyosbító körülménynek tekinthető az az állás, amelyet a vádlott úr az osztrák hadseregben betöltött. A vádlott úr ezredes és ezredparancsnok volt, sőt ebben az időben a bánsági főhadparancsnokság egy csapatosztály parancsnokságával is megbízta. Az elöljáró példát kell hogy adjon beosztottjainak. A katonai alá fölrendeltségi viszony, különösen pedig az osztrák seregre évszázadok óta jellemző hűség következtét az alárendelt megszokta, hogy a parancsoknak vakon engedelmeskedjen, és hogy elöljáróinak, különösen pedig parancsnokainak tevékenysége legyen tevékenységének vezércsillaga. Ha tehát elöljáróit követi, úgy érzi, hogy helyes úton jár, és nem tévedhet. Ezt érezhette számos tiszt, aki a vádlott úr parancsnoksága alatt állt, különösen pedig azok érezhették, akik a politikai eseményeket kísérték figyelemmel, akik csak kötelességükkel és ismerőseikkel való kapcsolatukkal törődtek, és akik közül többen pusztán a vádlott úr magatartásának követése miatt letértek a kötelesség útjáról, pedig ha a vádlott úr a megfelelő pillanatban a becsület és kötelesség hangjára hallgat, és felszólítja példájának követésére beosztottjait, megmenthette volna őket későbbi végzetteljes sorsuktól.”¹³

Ítélelhozatalánál talán ez volt a legsúlyosabb bűne, azaz hogy katonáit nem a császár feltétlen hűsége felé terelte, sokkal inkább a magyar ügy képviselete volt a számára elsődleges. Fogsága alatt több ízben meglátogatták magas rangú osztrák tisztek, minden valószínűség szerint igyekeztek rávenni arra, hogy ismeretségét latba vetve győzze meg Klapka tábornokot a komáromi erőd mielőbbi átadásáról. Kiss Ernő a komáromi erőd parancsnokát, Aschermann Ferenc ezredest levélben kereste meg, amelyben kérte, hogy adja át Klapka tábornoknak a neki szánt írását. Ebben kérte a tábornokot, hogy legyenek belátók, és minél előbb fejezzék be a mostanra már értelmetlenné váló ellenállást.¹⁴ Klapka ellenállása nem öncélú volt, ellentétben a mezei seregekkel, akik nem voltak alkupozícióban.

A komáromi hadsereggel (II. és VIII. hadtest) megszállva tartotta a komáromi erődrendszert. Ugyan az egyesült osztrák-országi hadsereg hadereje elegendő lett volna a komáromi erőd elfoglalásához, de eközben az olyan súlyos sérüléseket szenvedett volna, amelyek kijavításához szükséges költségek csődbe vitték volna az osztrák kincstárt. Nem is beszélve az óriási emberáldozatról, amivel egy

¹² HERMANN 2018. 283. o. Arad 1849. augusztus 25. – szeptember 10. – szeptember 16. Kiss Ernő kihallgatási jegyzőkönyve.

¹³ KATONA é. n. Arad vára, 1849. szeptember 21. Ernst törzshadbíró.

¹⁴ Aschermann Ferenc a 2. huszárezrednél és a bánsági hadtestnél Kiss Ernő segéd tisztje volt. Klapka György 1848 végétől 1849 elejéig a bánsági hadtest vezérkari főnöki posztját töltötte be.

ilyen ostrom járt volna. Haynau ezért is mutatkozott kompromisszumkésznek Klapkával szemben, aki először a teljes magyar hadsereg számára szeretett volna amnesztiát elérni, de csak a komáromi erőd védőire vonatkozóan kapott garanciát. A többi esetet illetően azt engedték sejtetni, hogy ott is hajlandóak az észszerű megállapodásra. Mivel Pétervárad esetében Kiss Pál tábornok hasonló feltételeket tudott kialakítani, Klapka igazolva látta az ígéreteket. Amikor tudomást szerzett az október 6-i eseményekről, állítólag azt mondta, hogy Haynau olyan negédes volt, a fene sem gondolta volna, hogy ilyen gazemberségre vetemedik.

Kiss Ernő szeptember 18-án utólagos beadványt nyújtott be, amelyben néhány vádponttal kapcsolatban fejtette ki mentségét. Karl Ernst törzshadbíró szeptember 21-én készült el a tárgyalásvezetői előterjesztéssel, s a bíróság még aznap meghozta az ítéletet, amely Kiss rangjától és rendjeleitől való megfosztásáról, lőpor és golyó általi halálról, valamint teljes vagyónának elkobzásáról szólt. A kötél általi halál, az akasztás, a törvényen kívüliek kivégzési módja volt (rablók, gyilkosok, betyárok), a golyó általi halál katonahalál volt, nem vette el a becsületet.

Kiss előtt az ítéletet október 5-én reggel 7 órakor hirdették ki. Kiss mellé lelki támaszul Markhot Eduárd ferences szerzetest, az aradi vár káplánját rendelték ki. A kirendelt papok este 6 órakor hagyták el az erődöt. Október 6-án hajnali 2-kor a lelkészek ismét a foglyokhoz mentek, hogy utolsó útjukra kísérik őket. Markhot elbeszélése szerint Kiss nem hitte, hogy az ítéletet végrehajtják rajtuk. *„Egy kis rémítéssel akarnak bennünket megkínózni – mondá –, de rajtam ki nem fognak.”*¹⁵

Kiss Ernő és mártírtársai kivégzésére 1849. október 6-án került sor. A négy golyó általi halálra ítéltet vezették ki először: Lázár Vilmos ezredest, Schweidel József vezérőrnagyot, Dessewffy Arisztid vezérőrnagyot és Kiss Ernő altábornagyot. A kivégzésnél az elítélt szemét bekötik, hogy a kivégzőosztagnak ne kelljen a kivégzendő szemébe néznie. Kiss Ernő azonban nem engedte bekötni a szemét. A kijelölt három vadászból¹⁶ egy a fejre, kettő a szívre célzott. A sortűznél három mártírtársa holtan rogyott össze, ő azonban csak a vállán sebesült meg. Itt meg kell jegyezni, hogy ez már ok lett volna a kegyelemre, hiszen a hadijog íratlan szabálya szerint ilyen esetben meg kell kegyelmezni az elítéltnak. A következő pillanatokra több visszaemlékezés létezik, az egyik szerint egy vadász, a másik szerint egy tiszt főbe lőtte az altábornagyot. Így ő lett a tizen-

¹⁵ KATONA é. n.

¹⁶ A vadász könnyűgyalogos katona, a normál gyalogsági fegyvernél rövidebb csövű, úgynevezett kurtállal volt felfegyverezve, amely huzagolása miatt pontos lövést tett lehetővé.

háromból a negyedik vértanú. Ezt követően került sor a kötél általi halálra ítélt kilenc mártírra.

Október 6. éjjelén Alois Fedrigoni, Kiss féltestvérének, Juliana Leeuwen bárónőnek a férje megvesztegette az öröket, és Kiss tisztiszolgájával, Kovács Mihállyal, valamint Hertelendy Miksa kormánybiztos komornyikjával, Vörös Mártonnal kiemelték a puha homokos talajban, alig két ásonyomnyi mélységben nyugvó holttestet, s egy taligán a hídon átkelve Aradra vitték. Aradon egy bérelt szobában megmosták a tetemet, és Vörös összekötözte a szétroncsolt fejet. Előbb az aradi temetőbe, aztán Katalin-majorba (Kátrányföld), majd végső nyughelyére, az eleméri kastély kriptájába került. Sírja ma is itt található, ahol nagyanyja, édesanyja és legkisebb lánya is nyugszik.¹⁷

Élete történetét és szabadságharcos működését többen megörökítették, közöttük a legalaposabban és talán a legkorrektebb módon volt segédtisztje, Aschermann Ferenc,¹⁸ aki rajta kívül még Damjanich Jánosról is írt. Amikor felkérték, hogy írjon két volt előljárójáról, készséggel vállalta, ám a szöveg nem teljesen abban a formában jelent meg, ahogy ő azt átadta. Ezért kérte, hogy Kompolthy Tivadar, a *Veszprémi Független Hírlap* szerkesztője jelentesse meg az általa fogalmazott zárszót és a hozzá írt levelet.¹⁹ A visszaemlékezést Kiss altábornagy lányai annyira sérelmezték, hogy amikor Aschermann Ferenc szerette volna részükre apjuk neki ajándékozott látcsövét visszajuttatni, megkeresésére nem reagáltak.

Élt Veszprémben egy zsidó kereskedő, bizonyos Schlezinger Jakab, aki arról volt ismert, hogy soha nem mondta azt, hogy valamilyen áruja nincs. Válasza ilyenkor mindig az volt: kérem, úton van, úton van. A városban abban az időben járta is egy mondás, ha valami nem akart időben elkészülni, megérkezni, hogy

¹⁷ HERMANN 2018. 310–315. o.

¹⁸ Német polgári családból származott. Kézdivásárhelyen katonai nevelőintézetben tanult. 1841-től közvitéz, 1846-tól hadnagy, a 2. huszárezredben Kiss Ernő segédtisztje. 1848 májusától százados, a bánáti hadtest szárnysegédeként részt vett a délvidéki harcokban. Nem követte Kiss Ernőt, Damjanich tábornok mellett maradt. A szolnoki csatában 1849. március 5-én őrnagy, majd alezredes a Honvédelmi Minisztériumban. Június 26-ától a komáromi vár parancsnoka. Klapka Györggyel együtt fogalmazták meg a vár kapitulációjának feltételeit tartalmazó levelet. A komáromi vár feladása után Erdélyben élt, családot alapított. A kiegyezést követően minisztériumi titkár, 1872-ben reaktivált honvédezredesként a Szegedi Honvédkerület parancsnoka. Az Erdélyi Gazdasági Egyesület titkáraként szerkesztette az egyesület évkönyveit, cikkei jelentek meg gazdasági jellegű lapokban és a *Budapesti Szemle*ben. 1888-ban címzetes vezérőrnagyként nyugállományba vonult, Veszprémben telepedett le, a Jeruzsálemhegyen a Festő utcában lakott. Sírja az Alsóvárosi temetőben van, ahol 1901-ben állított síremléket a honvédegylet.

¹⁹ HERMANN 2018. 192–194. o.

na ez is úton van, mint a Schlezinger portékája. Katona Tamás *Az aradi vértanúk* című könyvében szerepelteti a *Veszprémi Újság* 1890. szeptember 13-i cikkét, de a közlést bizonytalan forrásnak tekinti.

„Schlezinger pedig – akinek a várparancsnoktól *passepantout*-ja volt – mindig velem, s ilyen alkalmakkor a tábornokoktól mindig kapott megbízásokat. Közvetítette levelezéseiket családjaikkal, megcsináltatta a gazdag Kiss Ernőnek eltörött drága csibukaszárát, ugyanannak színezüstből készült sakkfiguráit kijavíttatta egy aradi aranyművessel, s egyéb kisebb-nagyobb szolgáltatásokat tett mindegyiknek melynek fejében gróf Leiningentől mindannyiszor három húszast kapott, Damjanichtól pedig a biztatást hogy: »Somogyi, ha kiszabadulunk, magát gazdag emberré tesszük!«²⁰

Az általam leírtak nem Kiss Ernő részletes életrajzát jelentik, csupán néhány olyan epizód megjelenítését szolgálták, amelyek Veszprémhez, Veszprém megyéhez kapcsolódtak.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- BONA Gábor (1983): *Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban 1848–1849*. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest. (Bővített kiadása: 1988.)
- BONA Gábor (1984): *Kossuth Lajos kapitányai*. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest.
- BONA Gábor (szerkesztő) (1998): *A szabadságharc katonai története. Pákozdtól Világosig 1848–1849*. Zrínyi Kiadó, Budapest.
- BONA Gábor (1999): *Hadnagyok és főhadnagyok az 1848/49. évi szabadságharcban*. I–III. kötet. Heraldika Kiadó, Budapest.
- GÖRGEY Artúr (1988): *Életem és működésem Magyarországon az 1848. és 1849. években*. I–II. Európa Kiadó, Budapest.
- GRACZA György (1894): *Az 1848/49-iki magyar szabadságharcz története I–V*. Budapest.
- HEGYESI Márton (1898): *Az 1848-49-iki harmadik honvédzászlóalj története*. Franklin Társulat, Budapest.
- HERMANN Róbert (szerkesztő) (2018): *Hegedüs János – Vendrei (Aschermann) Ferenc: Kiss Ernő altábornagy, „a bánági nábob”*. Line Design Kft. 2018.
- HERMANN Róbert (1992): *Klapka György tevékenysége 1848 márciusától 1849 elejéig*. In.: *Komárom és Klapka György 1848–49-ben*. Szerkesztette Kiss Vendel. Komárom. 53
- HERMANN Róbert (1998): *A nyári hadjárat (1849. június-augusztus)*. In.: *A szabadságharc katonai története. Pákozdtól Világosig 1848–1849*. Szerkesztette: Bona Gábor. Zrínyi Kiadó, Budapest.
- HOFFMANN Arnold (1906): *Az 1848-49-iki Vörös-sapkás 9-ik honvédzászlóalj története*. Vitéz A. út. könyv-, Kő- és Műnyomda, Kassa.

²⁰ KATONA é. n. 228–229. o.

- HORVÁTH László (szerkesztő) (1998): *Egy küzdelmes év katonái*. Mátrai tanulmányok 1. Gyöngyös.
- KATONA Tamás (szerkesztő): *Az aradi vértanúk*. Budapest, Gyomai Kner Nyomda Rt. é. n.
- KEDVES Gyula (1998): A szerb felkelés 1848 nyarán és a délvidéki hadműveletek a honvéds csapatok kivonásáig. In.: *A szabadságharc katonai története. Pákozdtól Világosig 1848–1849*. Szerkesztette: Bona Gábor. Zrínyi Kiadó, Budapest.
- KISS Vendel (szerkesztő) (1992): *Komárom és Klapka György 1848/49-ben*. Az 1. Komáromi Napok alkalmából rendezett tudományos tanácskozás előadásai. Komárom.
- SASHALMI István (2009): „Fiúk! Előre!” Az 1848/49-es honvéds gyalogság 6. „Veszprémi” zászlóaljának emlékére. Pannon Egyetem, Zrínyi Katonai Kht., Veszprém.
- SASHALMI István (2016): „Nyergelj! Fordulj!” Veszprémi huszár hősök. Pannon Egyetem, NKA, Veszprém.
- SIMON V. Péter (szerkesztő) (1990): *Görgei Artúr élete és működése Magyarországon*. Magyar Nemzeti Múzeum, Katalógus. Budapest.
- URBÁN Aladár (1973): *A nemzetőrség és honvédség szervezése 1848 nyarán* Akadémiai Kiadó, Budapest.

A Veszprémi Szemle megjelenését támogatták:

Debreczeni János György, Veszprém
Fekete Jánosné, Veszprém
Ferenczi Ferencné, Veszprém
Dr. Kovács Gyula, Székesfehérvár
Somfai Balázs, Veszprém
Vörösmarty Mihály Könyvtár, Székesfehérvár
Wagner Lászlóné, Veszprém

Az özvegy tábournokné nyomában

Avagy miért nincs a veszprémi múzeumnak
Borsos József festménye?

RAINER PÁL

Veszprémben, a Szent István-völgyhíd közelében, a Völgyhíd tér 7. számú szépen helyreállított 19. századi lakóházon Veszprém Önkormányzata és a Városi Művelődési Központ Bakony Fotóklubja által állított emléktábla hirdeti, hogy ebben a házban született Borsos József (1821–1883) festőművész, fotográfus. A Lendvai István szobrászművész, valamint Stumpf János és Ferenc helyi kőfaragómesterek által készített emléktáblát 2007. augusztus 29-én, a „Magyar Fotográfia Napján” leplezték le.¹ A Laczkó Dezső Múzeum képzőművészeti gyűjteményében a veszprémi születésű művésznak ma egyetlenegy munkája sem található.² Pedig a múzeum történetében a 2. világháborút megelőzően – csaknem három évtizeden keresztül – ez nem így volt.

Laczkó Dezső a Veszprémvármegyei Múzeum 1913. évi munkájáról írt jelentésében akadt meg a szemem az alábbi bejegyzésen: „Így a képzőművészeti gyűjteményünknek juttatott állami letétek sorából kiemeljük, mint hézagpótlót, Mészöly Gézának »Tájkép tehennel«, Szoldatits Ferencnek »Krisztus a keresztfán« és Borsos Józsefnek »Az özvegy« c. olajfestményét, mely utóbbinak nálunk annyival nagyobb a jelentősége, mert szerzője veszprémi születésű művészember volt”.³

Borsos József említett képe (*Az özvegy*, helyenként *Nő képe*) jelenleg Budapesten, a Magyar Nemzeti Galéria gyűjteményében található.⁴ Az 1853-ban festett olajfestményen gazdagon berendezett úri otthon szobájában asztalnak támasz-

¹ BÁNDI 2008. 51–52. o. az emléktábla fotójával; LÁNG 2014. 83. o. az emléktábla fotójával.

² Tevesz Mária művészettörténész közlése. Segítségét köszönöm.

³ Évi jelentés 1914. 7. o.

⁴ Magyar Nemzeti Galéria, Budapest ltsz. 4622.

*Borsos József: Az özvegy, 1853
(Magyar Nemzeti Galéria, Budapest – ltsz. 4622.)*

kodó, lehajtott fejű, lehunytt szemű, fekete gyászfátyolos, fehér csipkegalléros, fekete gyászruhás nyúlánk fiatalasszony áll. Mögötte az asztalon elesett férje aranybojtos kardja, köpenye és zöld kakadutollas tábornoki kalapja. A nyitott ajtón át belátni a szomszéd szobába, ahol két égő gyertya között egy asztalra helyezett feszület áll. Korunk szemlélőjének tekintete talán átsiklik a tisztí felszerelés fölött, de a kortársak számára egészen nyilvánvaló volt, hogy az asszony egy cs. kir. tábornok özvegye. Ilyen feltűnő, zöld tollas kalapot ugyanis a cs. kir. hadsereg tábornokai viseltek.⁵

Az 1853-ban festett képet még ugyanezen évben kiállították a bécsi Österreichisches Kunstvereinenben, majd a pesti Műegyletben is.⁶ A Kunstvereinen megvette és kisorsolta a képet, s azt Joachim Münch-Bellinghausen gróf (Bécs, 1786. szept. 29. – Bécs, 1866. aug. 3.)⁷ vásárolta meg.⁸ 1913-ban azután a Szépművészeti Múzeum vette meg Link I. és társa bécsi kereskedőtől.⁹ Ugyanezen évben került ideiglenes állami letétként a veszprémi múzeumba.¹⁰

*Cs. és kir. tábornok tollas kalapja
(REST–ORTNER–ILMING 2002.
374. o.)*

⁵ Adjustirungs-Vorschrift 1837. 1–2. o.; BARCY 1991. 149. o. Ezt a 18. század derekán bevezetett kalapot, kisebb-nagyobb, a mindenkori divatot követő alakváltozással 1918-ig viselték a cs. (és) kir. tábornokok. Hasonló (de I. világháború előtti) kalap színes ábrái: REST–ORTNER–ILMING 2002. 374. o.

⁶ LÁZÁR 1915. 92. o.

⁷ Metternich kancellár köréhez tartozó, 1806-tól osztrák állami szolgálatban álló közigazgatási tisztviselő, 1821-től a Szent István-rend kiskeresztese, 1823-tól titkos tanácsos, 1831-től gróf, 1841-től államminiszter, 1847-től az Osztrák Tudományos Akadémia dísztagja. https://www.biographien.ac.at/oebl/oebl_M/Muench-Bellinghausen_Joachim_1786_1866.xml

⁸ VESZPRÉMI–SZŰCS 2009. 146. o.

⁹ MOLNÁR 1971. Nr. 20.

¹⁰ KOPP 1931. 57. o.

Münch-Bellinghausen Joachim gróf (1786–1866), aki az Österreichisches Kunstverein 1853-as sorsolásán megvásárolta a Borsos festményt. Eduard Schultze fényképfelvétele, Heidelberg (AT-OeStA/HHStA SB Sammlungen Bilder Personen 147 Joachim Freiherr von Münch-Bellinghausen)

A Laczkó Dezső Múzeum Múzeumtörténeti Adattárában rövid keresés után megtaláltam a kép letétbe helyezésének iratait.

„Országos Magyar Szépművészeti Múzeum
Musée des Beaux-Arts
Budapest VI. Aréna-út 41. sz.

2269/1913. szám

A Veszprém vármegyei Múzeum tekintetes Igazgatóságának!

Veszprém.

A vallás- és közoktatásügyi minister ur Őnagyméltósága 159141-913-III. sz. alatt kelt magas rendeletével úgy intézkedett, hogy a Szépművészeti Múzeum tulajdonában levő Borsos József féle festmény (lelt. sz. 4622, m: 93,5, sz. 82 cm., értéke 3000 K) melynek címe: „Az özvegy” a Veszprém vármegyei Múzeumban helyeztessék el ideiglenes letétképen.

Midőn erről a nagytekintetű Igazgatóságot értesíteni van szerencsém, egyzersmind felkérem, hogy az átvételről csatolt elismervényeket három példányban aláírni, ezek közül egyet visszatartani, kettőt pedig a Szépművészeti Múzeum igazgatóságához visszaszármaztatni sziveskedjék.

Teljes tisztelettel,

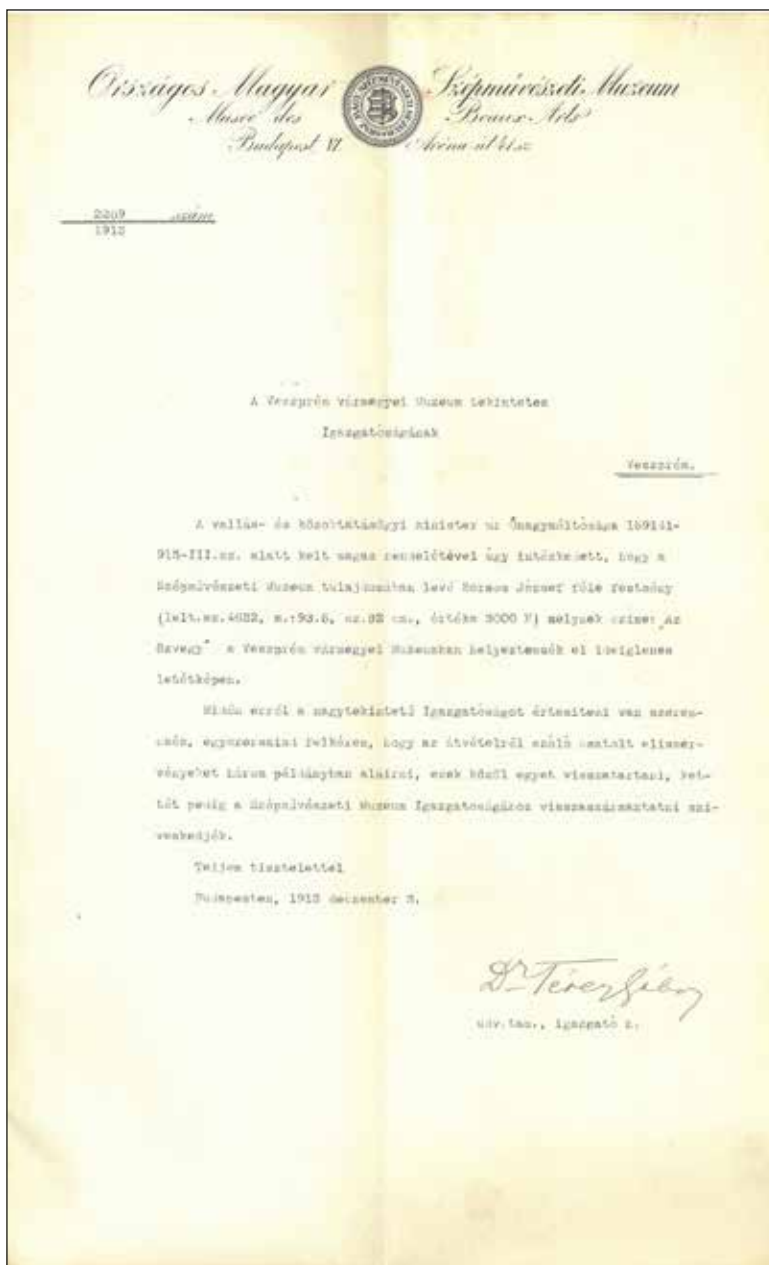
Budapesten, 1913 deczember 3.

Dr. Térey Gábor¹¹
udv. tan., igazgató h.”

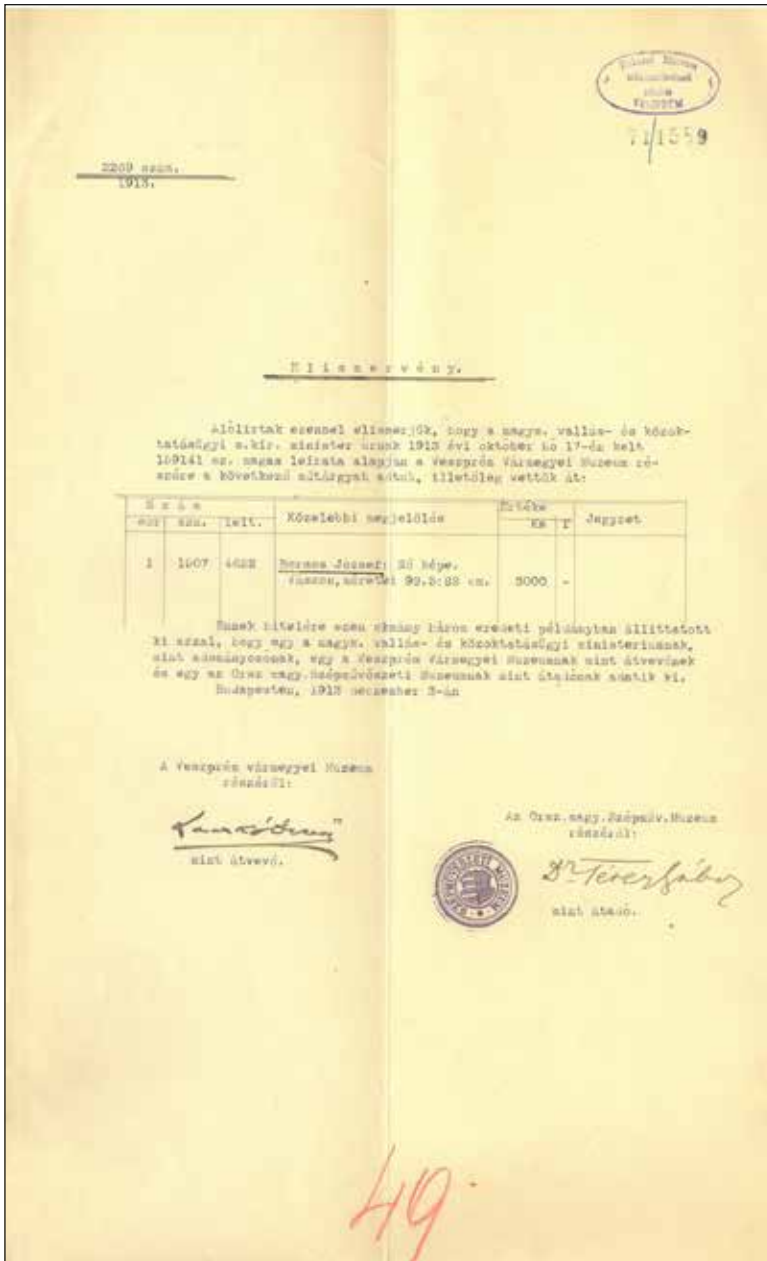
Csatolva az átvételi elismervény:

„2269/1913. szám

¹¹ Térey Gábor (Dárda, Baranya vm., ma Dárda, Horvátország, 1864. febr. 9. – Baden bei Wien, 1927. ápr. 23.) művészettörténész, 1904-től 1926-ig a Szépművészeti Múzeum Régi Képtárának igazgatója. Életrajza: BODÓ–VIGA 2002. 883–884. o. (Tóth Ferenc szócikke).

Dr. Térey Gábor, a Szépművészeti Múzeum igazgatóhelyettese levele
 a Veszprémvármegyei Múzeum igazgatójához a Borsos festmény letétbe adásáról,
 Budapest, 1913. december 3. (LDM-Adattár ltsz. 71/1588.

Elismervény Borsos József: Az özvegy című festményének letétbe adásáról, Budapest, 1913. december 3.) (LDM-Adattár ltsz. 71/1588.

Elismervény.

Alólírtak ezennel elismerjük, hogy a nagym. vallás- és közoktatásügyi m. kir. minister úrnak 1913 évi október hó 17-én kelt 159141. sz. magas leirata alapján a Veszprém Vármegyei Múzeum részére a következő műtárgyat adtuk, illetve vettük át:

(Itt a műtárgy táblázatba foglalt adatai olvashatóak.)

Ennek hitelére ezen okmány három eredeti példányban állítottat ki azzal, hogy egy a nagym. vallás- és közoktatásügyi ministeriumnak, mint adományozónak, egy a Veszprém Vármegyei Múzeumnak mint átvevőnek és egy az Orsz. magy. Képzőművészeti Múzeumnak mint átadónak adatik ki.

Budapesten, 1913 deczember 3-án

A Veszprém Vármegyei Múzeum

részéről:

Laczkó Dezső

mint átvevő.

Az Orsz. magy. Szépműv. Múzeum

részéről:

Dr. Térey Gábor

mint átadó."

Körbélyegző lila színű lenyomata Magyarország korona nélküli kiscímerével, „SZÉPMŰVÉSZETI MUZEUM” körirattal.¹²

Jánosi József a *Veszprémvármegye* 1933. augusztus 20-i számában Borsos József emlékezetére írt cikkében említette, hogy a festmény a veszprémi múzeum kiállításán látható.¹³ Ott is maradt egészen 1941 őszéig, amikor a letét megszűnt, és több más – szintén addig letétben lévő – képpel együtt visszakerült a Szépművészeti Múzeumba. A visszaadással kapcsolatos okmányok egy részét szintén megtaláltam a múzeum adattárában.

„Méltóságos Uram!

Méltóságod 399/1941. sz. leiratában foglaltaknak megfelelően folyó hó 17-én ládába csomagolva visszaküldtük az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum alább felsorolt letétképeit:

1./ lelt.sz.1711. Pállya Celesztin: Vasárnap délután.

2./ lelt.sz.1853. Pállya Celesztin: Ökrök.

3./ lelt.sz.2292. Pállya Celesztin: Hazafelé.

4./ lelt.sz.2101. Pörge Gergely: Lucskos idő.

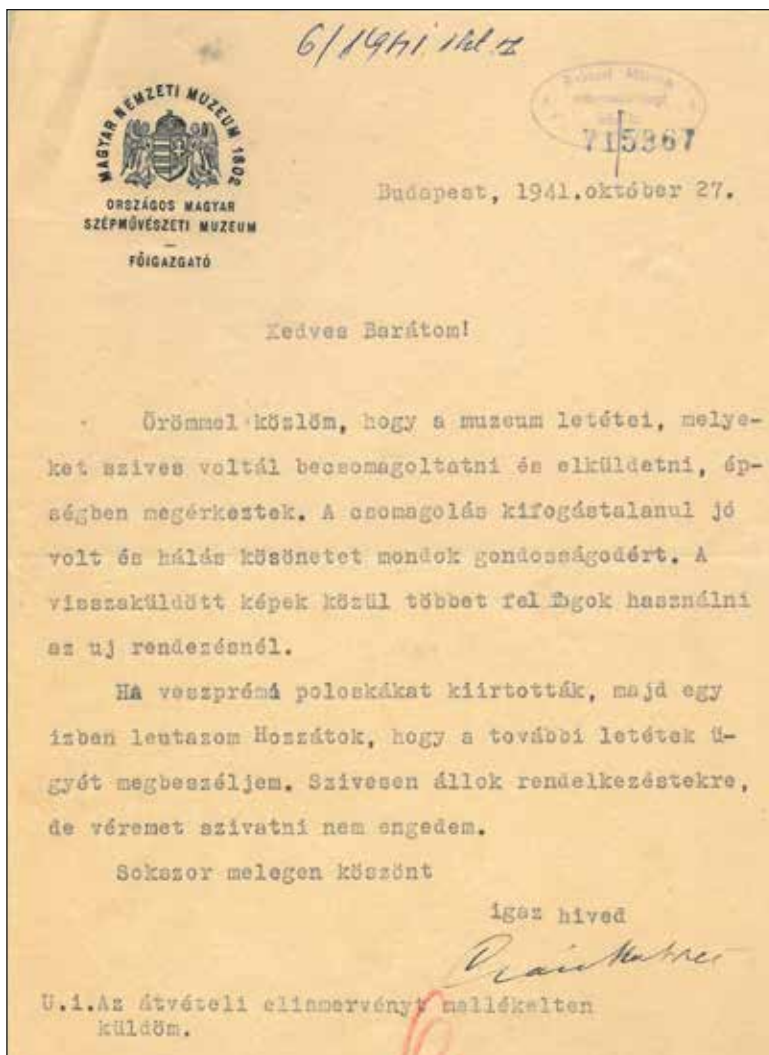
5./ lelt.sz.4622. Borsos József: Nő képe.

6./ lelt.sz.4674. nagy (sic!) Sándor: Kora tavasz.

¹² LDM–Adattár 71/1588 (régí ikt.szám: 49/1913). A közölt iratoknál mindenütt megtartottam az eredeti írásmódot.

¹³ JÁNOSI 1933.

„MAGYAR NEMZETI MUZEUM 1802
ORSZÁGOS MAGYAR
SZÉPMŰVÉSZETI MUZEUM
FŐIGAZGATÓ
Budapest, 1941. október 27.

Csányi Dénes, az Iparművészeti Múzeum igazgatója levele Nagy László veszprémi múzeumigazgatóhoz a veszprémi múzeumban letétben volt festmények épségben való átvételéről, Budapest, 1941. október 27. (LDM-Adattár ltsz. 71/5367.

Kedves Barátom!

Örömmel közlöm, hogy a muzeum letétei, melyeket szives voltál becsomagoltatni és elküldeni, épségben megérkeztek. A csomagolás kifogástalanul jó volt és hálás köszönetet mondok gondosságodért. A visszaküldött képek közül többet fel fogok használni az új rendezésnél.

Ha veszprémi poloskákat kiirtották, majd egy izben leutazom Hozzátok, hogy a további letétek ügyét megbeszéljem. Szivesen állok rendelkezésetekre, de véremet szivatni nem engedem.

Sokszor melegen köszönt
igaz hived

Csánky Dénes¹⁵

U. i. Az átvételi elismervényt mellékelten küldöm”.¹⁶

A festmény további sorsa a Veszprémi Nóra és Szűcs György által szerkesztett *Borsos József festő és fotográfus (1821–1883)* című, a Magyar Nemzeti Galéria által 2009-ben megjelentetett kiadványból követhető nyomon.¹⁷

1943-ban egy győri, 1953-ban egy székesfehérvári kiállításon (István Király Múzeum) szerepelt. 1955-től 1970-ig Szegeden, a Móra Ferenc Múzeum állandó kiállításán volt látható. 1971-ben Sztojka Szilárd restaurálta a képet, majd még ugyanezen évben átmenetileg ismét visszatért Veszprémbe, az ekkor már Bakonyi Múzeum névre hallgató megyei múzeumba, a Molnár Zsuzsa művészettörténész által rendezett Borsos-émlékkiállításra.¹⁸ 1973-ban Moszkvában tűnt fel, 1981-ben pedig a Magyar Nemzeti Galériában, az 1830–1870 közötti magyar festészetet bemutató kiállításon szerepelt. 1998-ban Gödöllőn volt látható, a Gödöllői Városi Múzeum *'48 kultusza* című kiállításán.¹⁹ 2006-ban újra külföldön vendégszerepelt egy kremsi (Ausztria) és egy schleswig-holsteini (Németország) kiállításon.

A képet nem valós személy ábrázolásaként, hanem életképként tartja számon a művészettörténeti szakirodalom. Magam is hajlok erre az álláspontra, jóllehet az 1853-ban még igen közeli 1848/1849-es eseményekben több cs. kir. tábornok ténylegesen is halálát lelte:²⁰

¹⁵ Csánky Dénes (Budapest, 1885. ápr. 29. – Sao Paulo, Brazília, 1972. jún. 27.) festőművész, művészeti író, 1935–1944 között a Szépművészeti Múzeum főigazgatója. Életrajza: BODÓ-VIGA 2002. 152–153. o. (Papp Katalin szócikke).

¹⁶ LDM–Adattár 71/5367 (régi ikt.szám: 6/1941).

¹⁷ VESZPRÉMI–SZŰCS 2009. 146–148. o.

¹⁸ MOLNÁR 1971. Nr. 20. o., fekete-fehér reprodukcióval.

¹⁹ CZEGLÉDI-ÓRINÉ NAGY 1998. 29. o.

²⁰ HERMANN 2001. 404. a császári oldal hősi halottairól és vértanúiról készült korabeli metszet reprodukciójával.

Lamberg Ferenc br. altábornagy, magyarországi főhadparancsnokot (szül. Mór, Fejér vm., 1791. nov. 30.) a pest–budai hajóhídon lincselte meg 1848. szept. 28-án a feldühödött néptömeg. Felesége gr. Hoyos Karolina (Bécs, 1811. máj. 3. – Bécs, 1875. ápr. 19.) volt.²¹

Baillet de Latour, Theodor tábornagy, osztrák hadügyminisztert (szül. Linz, Felső-Ausztria, 1780. jún. 15.) a feldühödött bécsi nép akasztotta fel. Felesége gr. Bourcier, Sophie (1796. júl. 15. – 1889. márc. 12.) volt.²²

Götz, Christian vezérőrnagy (szül. Lübben, 1783) a váci csatában, 1849. ápr. 10-én esett el. Felesége Mamcial, Josephin volt,²³ aki túlélte őt.²⁴

Hentzi, Heinrich, von Arthurm vezérőrnagy, a budai várórség parancsnoka (szül. Debrecen, 1785. okt. 24.) a budai vár védelmében, 1849. máj. 21-én kapott halálos sebet. Felesége, Bertalan Eleonóra (1793 – Buda, 1861. jún. 18.) Komárom város főorvosának volt a leánya.²⁵

Wyss, Franz vezérőrnagy (szül. Bern, Svájc, 1796. ápr. 19.) a csornai ütközetben 1849. jún. 13-án esett el. Feleségéről nem sikerült semmilyen adatot találnom.

Legtöbbjük halálát korabeli ábrázolásokon is megörökítették.²⁶ Többükét több művész többféleképpen is.

Borsos József politikai nézeteiről nem rendelkezünk adatokkal. Aktív éveit (1840–1861) szinte folyamatosan Bécsben töltötte, ahol képei megrendelői révén gyakran érintkezett a Habsburg Birodalom osztrák és magyar arisztokrátaival is. Igaz, közben többször megfordult Pest-Budán, a feltételezések szerint az 1848-as forradalom idején is. Valószínűleg nem lelkesedett különösebben a magyar forradalomért, ennek ellenére megörökítette a 48-as népképviselői országgyűlés megnyitását (1848. júl. 5.).²⁷ *Honvéd törzstiszt*²⁸ (helyenként tévesen

²¹ https://hu.wikipedia.org/wiki/Lamberg_Ferenc_F%C3%BCI%C3%B6p

²² https://de.wikipedia.org/wiki/Theodor_Baillet_de_Latour

²³ [https://hu.wikipedia.org/wiki/Christian_G%C3%B6tz#:~:text=Christian%20G%C3%B6tz%20\(magyarosan%3A%20G%C3%B6tz%20Kereszt%C3%A9ly,a%20cs%C3%A1sz%C3%A1ri%20csapatok%20egyik%20t%C3%A1bornoka.](https://hu.wikipedia.org/wiki/Christian_G%C3%B6tz#:~:text=Christian%20G%C3%B6tz%20(magyarosan%3A%20G%C3%B6tz%20Kereszt%C3%A9ly,a%20cs%C3%A1sz%C3%A1ri%20csapatok%20egyik%20t%C3%A1bornoka.)

²⁴ https://de.wikipedia.org/wiki/Christian_G%C3%B6tz_%28General,_1783%29

²⁵ CZAGA 2003. 99. o. 113. jegyzet; https://hu.wikipedia.org/wiki/Heinrich_Hentzi

²⁶ Pl. Lamberg halála: MÁRKUS 1966. 72. o. alsó fekete-fehér reprodukció; HERMANN 2001. 11. o. fekete-fehér reprodukció. Latour halála: JÓKAI–BRÓDY–RÁKOSI 1898. 117. o. fekete-fehér reprodukció. Götz halála: HERMANN 2001. 283. o. fekete-fehér reprodukció; HERMANN–KINCSES 2012. 201. Nr. XXXV., 215. o. Nr. XXXV., 231. o. Nr. XXXV. fekete-fehér reprodukció. Hentzi halála: MÁRKUS 1966. 136. o. felső fekete-fehér reprodukció; BREGOVAC 2000. 68. o. Nr. 61. fekete-fehér reprodukcióval stb.

²⁷ KOPP 1931. 55. o. Nr. 23.; MOLNÁR 1971. Nr. 8. fekete-fehér reprodukcióval; KOTTRA 1999. 135. o. Nr. 4.142.; BREGOVAC 2000. 21 o., 121. o. Nr. 203. fekete-fehér reprodukcióval.

²⁸ MOLNÁR 1971. Nr. 9. fekete-fehér reprodukcióval; KOTTRA 1999. 120. o. Nr. 4.33., 122. o. Nr. 4.33. színes reprodukció.

*Honvéd tüzértiszt*²⁹ és *Nemzetőr* című (korábban tévesen Rottenbiller Lipót pesti polgármester vagy Zitterbarth Mátyás építész arcképeinek vélt)³⁰ képei pedig éppenséggel talán legismertebb 48/49-es történelmi képeink sorába tartoznak.

Borsos némileg idősebb kor- és pályatársa, Barabás Miklós (Márkosfalva, Kézdiszék, 1810. febr. 10. – Budapest, 1898. febr. 12.) festőművész '48-cal kapcsolatos nézeteiről, érzelmeiről már többet tudunk. Idős korában ezeket írta „Önéletrajz”-ában: „Én soha nem foglalkoztam politikával. Nem lévén ez a szakmám, nem is értem rá tanulmányozni. S a mihez nem értek, ahhoz nem szívesen szólok. Érdekeltek ugyan az események, de semmiben részt nem vettem.” Miután Buda ostroma alatt Hentzi tábornok, várparancsnok Pestre irányuló ágyútüze elől családjával, kisgyermekével pesti lakóházuk pincéjébe kellett menekülniük, mindez aligha fokozhatta a császáriak iránti szimpátiáját.³¹ Számos 48/49-es honvéd tábornokunk, törzstisztünk (pl. Bem József,³² Damjanich János,³³ Földváry Károly,³⁴ Földváry Sándor,³⁵ Görgey Artúr,³⁶ Guyon Richárd,³⁷ Klapka György,³⁸ Leiningen-Westerburg Károly,³⁹ Máriássy János,⁴⁰ Nádosy Sándor,⁴¹ Nagysándor József,⁴² Ormai Norbert stb.) és politikusunk (pl. Batthyány Lajos,⁴³ Kossuth Lajos,⁴⁴ Nyári Pál,⁴⁵ Szalay László,⁴⁶ Vasvári Pál⁴⁷ stb.) korabeli ábrázolása ismert tőle. Elemér fiának pedig, akit a harcok miatt csak Buda bevétele

²⁹ MÁRKUS 1966. 80–81. o. közti színes reprodukció

³⁰ MÁRKUS 1966. 64–65. o. közti színes reprodukció; MOLNÁR 1971. címlap fekete-fehér reprodukciója; KOTTRA 1999. 11. o. fekete-fehér reprodukció.

³¹ BASICS 2011. 18. o.

³² MÁRKUS 1966. 91. o. fekete-fehér reprodukció; BASICS 2011. 20. o.; PANDULA 2011. 37. o. jobb felső fekete-fehér reprodukció.

³³ BASICS 2011. 20. o.; PANDULA 2011. 37. o. bal felső fekete-fehér reprodukció.

³⁴ BASICS 2011. 20. o.

³⁵ BASICS 2011. 20. o.; PANDULA 2011. 36. o. fekete-fehér reprodukció.

³⁶ KOTTRA 1999. 119–120. o. Nr. 4.24. színes reprodukcióval és 26. o. Nr. 4.112. fekete-fehér reprodukcióval, 131. o. Nr. 4.112.

³⁷ Magyar Nemzeti Múzeum–Történelmi Képcsarnok, Budapest. BASICS 2011. 20.; PANDULA 2011. 36. o.

³⁸ BASICS 2011. 20. o.

³⁹ KATONA 1979. I. 399. o., fekete-fehér reprodukció az ábrák között; BASICS 2011. 20. o.; FICSOR 2015.

⁴⁰ KOTTRA 1999. 56. o. fekete-fehér reprodukció, 126. o. Nr.4.66.

⁴¹ KOTTRA 1999. 125. o. Nr.4.65.

⁴² Magyar Nemzeti Galéria–Grafikai Osztály, Budapest ltsz. 1938–3276.; BASICS 2011. 20. o.

⁴³ KOTTRA 1999. 126. o. Nr.4.71.

⁴⁴ KOTTRA 1999. 126. o. Nr.4.72.

⁴⁵ KOTTRA 1999. 123. o. Nr.4.41.

⁴⁶ KOTTRA 1999. 124. o. Nr.4.58.

⁴⁷ KOTTRA 1999. 123. o. Nr.4.40.

után tudtak megkereszteltetni, éppenséggel Görgei Artúr honvéd tábornok lett a keresztapja (1849. máj. 29.).⁴⁸ Viszont a szabadságharc után, miután Barabás 1853 táján megismerkedett Albrecht főherceg (Bécs, 1817. aug. 3. – Arco, 1895. febr. 18., akkoriban Magyarország polgári és katonai kormányzója) szárnysegédével, Pokorny alezredessel, rövidesen szinte a főherceg és felesége, Hildegarde főhercegnő (Bécs, 1825. jún. 10. – Bécs, 1864. ápr. 2.) udvari festőjévé vált. Több reprezentatív képet is készített róluk.⁴⁹ De hát valószínűleg sem a honvéd, sem a cs. kir. tábornokok nem a festők politikai meggyőződésére voltak kíváncsiak, hanem egyszerűen a portréjukat kívánták velük megörökíttetni.

Az *özvegy* c. Borsos képről az 1971-es veszprémi kiállítás katalógusában Molnár Zsuzsa megjegyezte: „A képen búvópatak módján tűnik fel újra a szabadságharc emléke”.⁵⁰ Miután ehhez semmi további magyarázatot nem fűzött, a katalógus olvasói nemigen érthették ezen megjegyzését, pláne hogy a rossz, túl sötét reprodukción egyáltalán nem figyelhető meg az elesett férj katonai felszerelése. S bár a szabadságharc emléke ott lehet a képen, a császári oldalon ezt aligha nevezték szabadságharcnak. Köreikben az „1848/49-es magyarországi hadjárat” (Feldzug in Ungarn, 1848/49) elnevezés volt a megszokott.

Az 1998-as gödöllői kiállítás katalógusában Őriné Nagy Cecília művészettörténész már ezt írta a képről: „A kiállításon szerepel Borsos József *Az özvegy, 1853.* című képe, melyen egy császári özvegy gyászának lehetünk tanúi. A kép jelezni kívánja, hogy létezik egy másik oldal is. Bemutatható lenne ugyanis az 1848/49-es kultusz az osztrák oldalról is, hiszen múzeumi gyűjteményekben megtalálható a korabeli sajtó illusztrációs anyaga, amely nyilván más összefüggésekre is felhívhatná figyelmünket. Mivel a művészeti élet jelentősen függ a mindenkori pályázatoktól, megbízásoktól, a 19. század második felének festészeti anyagában a portrék, zsánerképek, az egyre nagyobb teret hódító népi és természeti ábrázolások mellett találkozhatunk az osztrák udvart elismerő, annak hízelgő alkotásokkal, akár saját történelmünk dicsőségét hirdető ábrázolás keretében is.”⁵¹

A hazafias és elkeseredett magyar közönség nyilván nem lelkesedett a Bach-korszak kellős közepén egy ilyen festményért. Ők alighanem szívesebben nézték volna egy honvédtiszt (netán honvéd tábornok) özvegyének a képét, de egy ilyen festményt aligha lehetett volna kiállítani akkoriban a császárvárosban. Ennek ellenére úgy gondolom, Borsos nem követett el hazaárulást ezzel a művé-

⁴⁸ BASICS 2011. 20. o.

⁴⁹ PANDULA 2011. 36–37. o.

⁵⁰ MOLNÁR 1971. Nr. 20.

⁵¹ CZEGLÉDI-ŐRINÉ NAGY 1998. 28–29. o.

vel. Minden kor minden háborúja azóta is pusztulást és gyászt hagy maga után mindegyik oldalon, ezt az érintettek és családtagjaik a múltban is megszenvedték, és ma is ugyanúgy megszenvedik. Ezért szentimentalizmusa dacára a kép mondanivalója: a gyász mindig aktuális marad.

Borsos *Az özvegy* képének ellentétét – de egyúttal tán párhuzamát is – Barabás Miklós Schmidt Emmáról festett képében vélem megtalálni,⁵² bár Borsos alkotása nagy méretű olajfestmény (93,5x82 cm), Barabásé pedig egy közepes nagyságú (48,7x38,8 cm) akvarell. Barabás képén Schmidt Emma a szabadban, hajadonfótt, hosszú fehér ruhában jelenik meg. Mögötte távolabb a rommá lőtt Buda vára látszik, ahogyan a honvédek 1849. május 21-én rohammal bevették. A hölgy háta mögötti fakorlára terítve vőlegénye, Nagysándor József (Nagyvárad, 1804. okt. 17. – Arad, 1849. okt. 6.) honvéd vezérőrnagy kávébarna színű, vörös zsinóros, vörös béléses honvédtiszti köpenye látható. (Ez igen hasonló megoldás, mint a Borsos kép szintén a háttérben elhelyezett cs. kir. tábornoki felszerelése.) Kezében magyar nemzeti szín szalagos zöld koszorút tart, amit vélhetőleg jegyesének, Buda bevétele egyik hőséneke szánt. (Nagysándor tábornok a Budát vívó honvédsereg I. hadtestének volt a parancsnoka, s az elsők között tört be a várba.) De a kép lehet egyúttal a szabadságharc apoteózisa is. Mondhatnám, a zöld babérszalag minden hősi halottat és résztvevőt megillet. S bár a kép készültekor Barabás még nem tudhatta, ő is egy (még asszonnyá sem lehetett) özvegyet festett meg, hiszen Schmidt Emma vőlegénye nem egészen fél év múlva mint az aradi vértanúk egyike végezte be életét. Aradi fogságából küldte vissza menyasszonyának jeggyűrűjét és a közeli rokonság miatt (Emma az unokahúga volt) szükséges házassági engedély egyházi okmányát.⁵³ Schmidt Emma később Klauzál Gábor (Pest, 1804 – Kalocsa, 1866) volt '48-as földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszterhez ment feleségül.⁵⁴ Arcképe aradi fogságában is Nagysándor tábornoknál volt, s a kivégzés után Emma édesapja, dr. Schmidt János Pest vármegyei főorvos csak nehezen tudta visszaszerezni.⁵⁵

Mindez a magyar történelem groteszk fintora, ahogyan az is, hogy a szabadságharc alatt a honvédség parancsnokait megörökítő, Göргеivel jóban lévő, őt kisleány keresztapjának felkérő Barabás néhány év múlva már Habsburg Albrecht főherceg és felesége, valamint cs. kir. tisztek portréit festette. Ráadásul a szabadságharc 50. évfordulójára Boross Vilmos által szerkesztett képes kiadvány-

⁵² JÓKAI-BRÓDY-RÁKOSI 1898. 404. o. fekete-fehér illusztráció; BOROSS 1898. 91. o. fekete-fehér illusztráció; RAINER 2001. 146–147. o. fekete-fehér illusztrációval; BASICS 2011. 20. old., 94. o. 31. színes kép.

⁵³ KATONA 1979. I. 225., 268–269., 383. o.

⁵⁴ KATONA I. 390. o.

⁵⁵ BASICS 2011. 20. o.

*Barabás Miklós rajza Schmidt Emmáról, Nagysándor József honvéd vezérőrnagy, aradi vértanú menyasszonyáról, 1849
(Magyar Nemzeti Múzeum–Történelmi Képcsarnok, Budapest)*

ban egyaránt helyet kapott Barabás Schmidt Emmáról készített festménye és az utóbb a festőt szponzoráló Albrecht főherceg időskori fényképe is.⁵⁶

FELHASZNÁLT IRODALOM

LDM–Adattár = Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém–Múzeumtörténeti Adattár

VSz = Veszprémi Szemle

Adjustirungs-Vorschrift (1837): Adjustirungs-Vorschrift für die Generalität, Stabs- und Ober-Officiere, dann Feldärzte der kaiserlichen, königlichen Armee vom Jahre 1837. K. K. Hof- und Staats-Aerial-Druckerei. Wien.

BÁNDI László (2008): Veszprém emlékjelei 2007-ben. VSz 14. 10. évf. 2008/3–4. 44–56. o.

BARCY Zoltán (1991): *Évszázadok egyenruhái. Magyar Honvédség Ruházati Szolgálatfőnökség.* Budapest.

⁵⁶ BOROSS 1898. 91. és 15. o. fekete-fehér illusztrációi.

- BASICS Beatrix (2011): Nagy idők nagy tanúja. Barabás Miklós 1848–49-es művei. In: Balázs Attila–Kollega Tarsoly István szerk.: *Barabás Miklós*. Hegyvidéki históriák. IV. Helytörténeti konferencia. Tarsoly Kiadó. Budapest. 18–20. o.
- BODÓ Sándor–VIGA Gyula főszerk. (2002): *Magyar múzeumi arcképcsarnok*. Pulszky Társaság–Tarsoly Kiadó. Budapest.
- BOROSS Vilmos szerk. (1898): 1848. 1898. *Szabadságharcunk emléke*. Nemzeti díszmű. Schrenk Ferencz könyvkereskedő. Budapest.
- BREGOVAC Pisk Marina (2000): *Zbivanja 1848–1849 na grafičkim listovima*. Grafička zbirka Hrvatskog povijesnog muzeja. XXXI. katalog muzejskih zbirki. Hrvatski povijesni muzej. Zagreb.
- CZAGA Viktória (2003): A Harcos Emlék – szoborsors Magyarországon. (A Hentzi-emlékmű története.) *A Hadtörténeti Múzeum Értesítője*. 6. Budapest. 79–112. o.
- CZEGLÉDI Noémi–ŐRINÉ NAGY Cecília szerk. (1998): *'48 kultusza*. Kiállítás a Gödöllői Galériában. Gödöllői Városi Múzeum, Petőfi Sándor Művelődési Központ. Gödöllő.
- Évi jelentés (1914): A Veszprémvármegyei Múzeumi Bizottság és Múzeumegylet együttes évi jelentése 1913-ról. Pósa Endre Könyvnyomdája. Veszprém.
- FICSOR Benedek (2015): Kalandos úton tért haza a vértanú portréja. A Nemzeti Múzeumba került Barabás Miklós Leiningen Károly grófról készített akvarellje. *Magyar Nemzet*, 2015. máj. 6. 10. o.
- HERMANN Róbert (2001): 1848–1849. *A szabadságharc hadtörténete*. Korona Kiadó. Budapest.
- HERMANN Róbert–KINCSES Katalin Mária (2012): Így látta az ellenség – Az 1848–1849. évi osztrák Armeé-Bulletin sorozat. *A Hadtörténeti Múzeum Értesítője*. 13. Budapest. 185–244. o.
- JÁNOSI József (1933): Borsos Miklós emlékezete. *Veszprémvármegye*, 1933. aug. 20. 1. o.
- JÓKAI Mór–BRÓDY Sándor–RÁKOSI Viktor szerk. (1898): *Ezernyolczszáznegyennyolcz. Az 1848–49-iki magyar szabadságharc története képekben*. Révai Testvérek Irodalmi Intézet Rt. Budapest.
- KATONA Tamás összegyűjtötte, a szöveget gondozta, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta (1979): *Az aradi vértanúk. I-II*. Szépirodalmi Könyvkiadó. Budapest.
- KOPP Jenő (1931): *Borsos József 1821–1883*. A Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Művészettörténeti és Keresztény Régészeti Intézetében készült doktori értekezés. Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda. Pécs.
- KOTTRA Györgyi szerk. (1999): *„Fényesebb a láncnál a kard...”* Emlékkiállítás az 1848–49 évi forradalom és szabadságharc 150. évfordulójára. Hadtörténeti Múzeum. Budapest.
- LÁNG Tibor (2014): 130 éve hunyt el a veszprémi születésű Borsos József. *VSz* 32. 16. évf. 2014/1. 81–84. o.
- LÁZÁR Béla (1915): Adatok művészetünk történetéhez. Borsos József műveinek jegyzéke. *Művészet* 14. 1915. 91–93. o.
- MÁRKUS István (1966): *Forradalom és szabadságharc 1848–49*. Képes történelem 7. Móra Ferenc Könyvkiadó. Budapest.
- MOLNÁR Zsuzsa (1971): *Borsos József 1821–1883*. A Bakonyi Múzeum emlékkiállítása. Veszprém Megyei Múzeumok Igazgatósága. Veszprém.

- PANDULA Attila (2011): Rendjelek és kitüntetések megfestése Barabás Miklós művészetében. In: Balázs Attila–Kollega Tarsoly István szerk.: *Barabás Miklós. Hegyvidéki históriák. IV. Helytörténeti konferencia.* Tarsoly Kiadó. Budapest. 33–42. o.
- RAINER PÁL (2001): Az aradi vértanúk családjairól és rokonságukról. In: Márkusné Vörös Hajnalka szerk.: *Tanulmányok az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc 150. évfordulója alkalmából.* Magyar Tudományos Akadémia Veszprémi Területi Bizottsága. Veszprém. 139–154. o.
- REGENYE Judit (2023): Dr. Nagy László, a veszprémi múzeum harmadik igazgatója (1936–1949). VSz 71. 25. évf. 2023/4. 131–148.
- REST, Stefan–ORTNER, Christian–ILMING, Thomas (2002): *The Emperor's Coat In the First World War. Uniforms and Equipment of the Austro–Hungarian Army from 1914 to 1918.* Wien.
- VESZPRÉMI Nóra–SZŰCS Gergely szerk. (2009): *Borsos József festő és fotográfus (1821–1883).* A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai. 2009/4. Budapest.

KÖZLEMÉNYEK

**Simoga György üdvözlő verse
Széchényi Ferencnek (1802)**

SEBŐ JÓZSEF

A veszprémi vár egyik jeles épülete a Simoga-ház, mely nevét építtetőjéről, Simoga György ügyvédéről (Veszprém, 1752. ápr. 25. – 1825 után) kapta. Az 1749. évi összeírás szerint már nagyapja, majd nemes csizmadia édesapja is itt lakott. Jelenleg a Művészetek Házának ad otthont.¹

Életéről, kiváltképp irodalmi munkásságáról nagyon keveset tudunk. Jószevével csak annyit, hogy 1781-től Veszprém megyei táblabíró, ügyvéd. 1785-től Bajzáth József veszprémi püspök uradalmának fiskálisa. Veszprém vármegye rábízta a megyebeli árvák és szegények pereit. 1791-től a királyi tábla Pestre költözésekor ő is odaköltözött. 1800-ban Pest-Budán részt vett József nádor és Anna Pavlovna esküvői szertartásán, s ez alkalomra örömverset írt, amelyet előre megmutatott és jóváhagyatott Széchényi Ferencsel. Az 1810-es években a Keszthelyi Helikon köréhez tartozott, s ott 1817. június 20-án költeményeiből maga olvasott fel. 1811-ben Széchényi mint Somogy vármegye főispánja, a rendek ajánlására, a királyi tábla ügyészi hivatalába hívta meg. Latin és magyar nyelvű versei nagyrészt kiadatlanok.² Varga Béla életrajzi lexikona csupán néhány művét említi.³

Ám 2012-ben a Kossuth Kiadó és az Országos Széchényi Könyvtár által közösen megjelentetett, számos korabeli dokumentummal, fotóval és melléklettel

¹ VARGA Béla: *Veszprém város lexikona*, Veszprém, 2009. 729. o.

² *Levélben értesítsen engem! Kortársak Széchényi Ferenc könyvtáralapításáról*. Szerk.: Deák Eszter–Zvara Edina. Kossuth Kiadó, Országos Széchényi Könyvtár, 2012. 227. o.

³ *Mária Terézia fölséges apostoli királyné haláláról siránkozó versek*. Pozsony, 1781. *Epithalamium Seren. Caes. Hungariae, et Bohemiae...* Pest, 1816. – *Veszprémi nemes ~ nek szabad elegyes versei Zircről és vidékéről*. Pest 1824. – *Pesten, az 1824-dik esztendőbeli karácson-havának 20-ik napjára, s a száz esztendőös ünnepre készült örvendező, és jót kívánó szabad elegyes versek*, Pest, 1825.

illusztrált monográfia⁴ teljes terjedelmében közli Széchényi Ferencet⁵ ünneplő versét, melyet a nemes grófról elnevezett nemzeti könyvtár (ma Országos Széchényi Könyvtár) alapításakor (1802) írt hozzá.⁶

E szapphói versmérték szerint írt ódában köszönte meg az újonnan alapított nemzeti könyvtár Széchényi által neki küldött háromkötetes katalógusát.

Köszöntőjében „...*túl a Dunán virágzó Magyar Szó-ki-mondás szerént*” – dunántúli tájszólásban – meglehetősen éles és őszinte kritikát fogalmaz meg a magyar arisztokratákkal szemben, akiknek tékozló életmódja, „módizálása”, pazarló és kártékony életvitele a magyar társadalom sírásóivá teszi őket, s ezzel állítja szembe Széchényi Ferenc nemes tettét.⁷

*

A Nagy Méltóságú Gróf Sárvári-Felső-Vidéki Széchényi Ferencnek, Szent Januarius Neápolyi Királyi Jeles Rende Vitézének, Császári, Királyi, s Apostoli Fölség Kamarássának, s Belső Titkos Tanácsának, Magyar Országban feő Királyi Szoba Mesternek, Tekintetes Nemes Somogy Vármegye feő-Ispánnának, Fölséges Magyar Ország leg-Felsőbb Törvény-Szék egyik Tábla Bírójának, s az Magyar Hazában Királyi Kegyelemmel föl-állítatott, és megerőítettett mindennemű Tudományok Elöl-Ülőjének, Eő Excelenciájának (midőn az eő drága Könyves-Tár-Házát a Közönséges Hazának hasznára ajándékozta volna) Weszpémi Nemes Simoga György azon néven neveztetett Tekintetes Nemes Vármegyének egyik Tábla-Bírója, és a fölséges Királyi Feő Törvény-Székek előtt ügyüket Folytatóknak egyik Szó-Szóllója az eő buzgó, és hála-adó Tiszteletét Magyar Versek-

⁴ *Levélben értesítsen engem! Kortársak Széchényi Ferenc könyvtáralapításáról*, Szerk.: Deák Eszter–Zvara Edina, Kossuth Kiadó, Országos Széchényi Könyvtár, 2012. 279. o.

⁵ Széchényi Ferenc, gróf (1754–1820) főispán, helyettes országbíró, nagybirtokos, a Magyar Nemzeti Múzeumnak és könyvtárának alapítója. ~ István apja. II. József reformtörvényeinek híve s a jozefinista politika támogatója. József idején 1785-től a pécsi kerület királyi biztosa, 1798-tól Somogy vármegye főispánja, a Dráva és Duna szabályozásának királyi biztosa. 1799-ben főkamarsmester, 1800-tól országbíró-helyettes. 1808-ban megkapta az aranygyapjas rendet. Jelentős összegekkel támogatta a művészetet és a tudományt (Révai Miklós, Batsányi János, Hajnóczy József, Vályi András, Csokonai Vitéz Mihály, Tessedik Sámuel stb.). 1802. nov. 25-én kelt adománylevelével a nemzethez ajándékozta könyvekből, kéziratokból, metszetekből, térképekből és érmekből álló hungaricum-gyűjteményét, s ezzel megalapítója lett az OSZK-nak, ez pedig alapintézményévé vált az 1808-ban életre hívott MNM-nek. Alapítói érdemét az 1807-iki országgyűlés a 24. tc.-ben törvénybe iktatta. ~ a saját költségén rendezte sajtó alá az OSZK első nyomtatott katalógusait. A később nemzeti jellegű könyvtárat róla nevezték el.

⁶ U. o. 161–162. o.

⁷ Lelőhelye: Budapest: OSZK Kézirattára, Fol. Hung. 563. (eredeti); MOL P 623 Széchényi-család levéltára, 95. cs. fol. 641–642. (másolat)

ben, Sapphónak Mértéke, és túl a Dunán virágzó Magyar Szó.ki-mondás szerént
eképpen nyújtja:

Jöjjetek Músák ide most Kilenczen,
És dücsösséget tegyenek Ferenczen,
Akit a Szécsény Úri, s Gróffi Nemzet,
És Haza nemzett.

Ez magát jó, s hív Fiúnak mutatta,
Könyve-Tár-Házát az hazának atta,
Hogy Közönséges segedelmet hozzon,
s Hasznót okozzon.

Leg nagyobb Kincsét az Hazának osztja,
És magát inkább ki-üríti, s fosztja,
Vétkezem! mondván, soha sem ki-fosztás,
Illy nagy el-osztás.

Mellyet ő néki ezerek köszönnek,
Ritka szép áldást csak azért izennek,
Melly böcsös Jóság a nevét nevelte,
Égig emelte.

Még Magyar Földönn a Tudósok élnek,
Sokszor e Gróffnak neveiről beszélnek,
Eötet (a még leszsz az erekbe vérük)
Egyre dicsérik.

E jeles Jóság Unokákra terjed,
Akkoris sok szív köszönetre gerjed,
El-múlik Föld, s nap, mi marad? ha kérdem
Felelet! Érdem.

Bár csak e példát Ezerek követnék,
A közönségest soha meg ne vetnék,
Czélba föl-tennék Haza-Ujjulását,
s Boldogulását.

Kik magoknak már eleget koportak,
Mellülünk minden tüzet el-kotortak,
Még se tesznek jót a Szülő-Anyánknak,
Édes Hazánknak.

Egy a kül-földön keres észet magának,
Úgy talál itthon, ha szerez magának,
Ha pedig nincsen, mivel itt föl-álhat,
Ott se találhat.

Másik a kincsben teszi győzedelmét,
Önnön hasznához le-köti figyelmét,
Meg vet ő mást, él csupa csak magának,
s Attya-Fiának.

Sok pedig napját heverésbe tölti,
Eőssy Jóságát a szelekre költi,
Hogy magát jobban fitogassa, játsszik,
s ebbe ki-láttszik.

Föl-magasztallyák Venus Oskoláját,
Lesve sóhajtyák a Comoediáját,
Melly útonn, s módonn eredett sok elme
Nagy-Veszedelme.

Könyveik kincsét etetik szutyokkal,
A csalárd kártyát fizetik marokkal,
És a kül-földi czele-, csuff-czulákat⁸,
Módi ruhákat.

Réghe szép Vérség hamuvá így omlik,
És sok Házasság szakadásra bomlik,
Módizás, s játék az hazát fogyasztya,
s Földre ragyasztya.

⁸ celecula: ringy-rongy

Mert a külsőknek füzetünk, s adózunk,
És az köz Jónak mi magunk be-sózunk,
Ha pedig mi sírt a Hazának ásunk,
Nincs maradásunk.

Nem lehet boldog Fia búss Hazának,
Bátor ő képez nagyokat magának,
Láttuk a példát, eleget tanultunk,
Még se tanultunk.

Óh de Gróff Szécsény nem így él Hazánknak,
Alkotó úrnak, s a mi Feő-Atyánknak,
Nem pazall, sótt még szerez ő magának,
És az Hazának.

Eő hívenn szolgál az Úr Istenének,
Ritka példát ad maga Gyermekeének,
Jó Keresztény, jó Fejedelmi Szolga,
Jól foly a dolga.

Jó Bíró, jó Úr, java Férfiaknak,
Csillag a jámbor szelíd Házosoknak,
Szégyenítettjük gonosz Házosoknak,
S Viszsa-vonyóknak.

A szeles füstöt, s mulatást kerülte,
A tanúlt embert, s tudománt böcsülte,
Úgy Neápolyban leve Januárnak
Rendibe Tárnak.

Miólta Feő-Ispán Ura lett Somogynak,
Jók nevelkednek, gonoszok ki-fognak,
Úgy kapott méltó Nevet a Királtól,
Érdemek áltol.

A Királynál Fő-Szoba Mester úgy lett,
Titkos, és Belső a Tanácsban úgy lett.
Tagja Feő Törvény-adománnak úgy lett.
Praeses is úgy lett.

Mennyei Fölség! ezen Oszlopunkat
 Tarcsd meg, és tarcsd meg vele köz javunkat,
 Vajha több ilyen Fiat adgy Atyáknak,
 És az Anyáknak.

Adgy erőt, áldást, örökös jutalmat,
 Adgy neki még több, s tehetősbb hatalmat,
 Hogy ki-terjedjen Tudomány ez által,
 Tengeren által.

*

Széchenyi háromkötetes könyvkatalógusából Péteri Takáts József,⁹ „a veszprémi káptalan pereinek és jószágainak direktora” is kapott egy tiszteletpéldányt. Köszönetéről Széchenyihez írott levele (Veszprém, 1802. december 20.) tudósít:

Nagy Méltóságú Gróf,
 Kegyelmes Uram!

Akármelly tsekélynek ismérem-is azon tudománybéli szolgálatot, melly által gyenge tehetségemet édes Hazám serdülő Fiatalinak hasznokra iparkodtam tiszta szándékkal fordítani: érdemnek kell mindazonáltal már tsak ezen ke-

⁹ Péteri Takáts József (Keszthely, 1767 – Győr, 1821) nevelő, irodalmár. Papnövendék Pozsonyban, de 1789-ben felszentelése előtt elhagyta a papi pályát. 1790-tól a Festetics-család szolgálatában állt, mint László nevelője. 1793-ban jogi tanulmányokat végzett Bécsben. Ekkor ismerkedett meg a magyar irodalom több jeles személyiségével, többek között Batsányi Jánossal, Görög Demeterrel, Révai Miklóssal. Festetics György segítségével *Magyar Minerva* címmel megindította az első magyar könyvsorozatot, s részt vett az első magyar újság, a Magyar Hírmondó szerkesztésében. Miután Festetics megszüntette anyagi támogatását, egyedül gondozta a könyvsorozatot. Majd Veszprémbe a káptalan jogászaként munkálkodott. Megnősült, 1808-ban birtokot vett Téten, s ott telepedett le. Az ortológusok egyik vezéregyéniségeként vett részt a nyelvújítási mozgalomban. Kisfaludy Sándor *Kesergő szerelem* és *Boldog szerelem* című versciklusait, *Himfy* címmel, úgyszintén ő adta ki. Himfy a kor könyvsikerének bizonyult.

Légrády Imrének címzett levelében (Veszprém, 1801. február 7.) így ír városunkról: „Kedves Barátom!... Van részem a mindennapi pörök eligazításában is. magok a veszprémi csapó-mesterek vagynak 180-nál ide nem számlálván a legényeket, elég dolgot adnának egy fiscalisnak- – Veszprémbe oly csendesen foly a farsang, hogy még csak muzsikaszót sem hallottam, egyébb a Templomban...” [Kiemelés tőlem: S. J.]

Révai Miklós (1750–1807) legfontosabb nyelvészeti munkáját, az *Elaboratio grammatica Hungaricát* (Tüzetesebb magyar nyelvtan) is ő segítette kiadni. Erre négy veszprémi kanonoktól – Zsolnai Dávidtól, Hertelendy Gáspártól, Nedeczky Károlytól és Hornyik Jánostól – nyolcszáz forintot szerzett.

vést-is tartanom, minthogy Excellentiád azon Férjfiak közé méltóztatott szám-
lálni személyemet, kiket a Tudományok , a Haza egygyik védelme körül tett
munkásságokra nézve, ama sok költséggel s nagy fáradsággal gyűjtött. és a
maga nemében már egygyetlen egy Magyar Könyvtárjának fényes Lajstromá-
val kívánt kegyesen megbetsülni, mellynek örökös ügyes Birtokossává magát
szeretett Nemzetét tette Excellentiád, s az annál közönségesebb haszonvétele
végett az Ország szívét választotta kellő Lakhelyévé. Felséges gondolat, ritka s
gyönyörű példa valóban. Vajha annyi követőji legyenek idő folytával az ilyen
ditsőséges Áldozatoknak, a hány méltó tsudálóji vagynak mostanság ennek az
örvendező Magyarok között! Boldog az az Ország, melly illy nemes-lelkű Ha-
zafiakkal ditsekedhetik; ditső hazafi az, aki illy tökéletes remekkel bizonyít-
tya-meg Honnya iránt buzgó szeretetét; szerencsésnek vallhatom magamat én
is, a ki belső öröm, s a háladó indulatnak igaz érzési között köszönhetem-meg
egygy illy minden tekintetben Nagy Férjfiúnak igen szép, s felette kedves aján-
dékát, a mellyet szinte olly nagy betsben fogom szüntelen tartani, amilyen igaz
és mély tisztelettel vagyok

Excellentiádnak

Kegyelmes Uramnak

alázatos köteles szolgálója

Péteri Takáts József mk.

Veszprémben, Karátson Havának 20dik napján,
1802dik Esztendőben

E levelekből is kitetszik, hogy Széchényi Ferenc könyvtáralapítása korszakos
jelentőségű, egyfajta határkő a magyar művelődés történetében.

E levelek is a „nagy pennaháború”, azaz a magyar nyelvújítás zajos évtizede-
inek kellős közepén születtek. Akkor, amikor Révai Miklós, a magyar nyelvtu-
domány megalapítója első egyetemi előadását a hagyomány szerint így kezdte:
Uraim, nem tudunk magyarul! Csakhogy állítólag ezt is deákul mondta: „*Nesci-
mus hungarice loqui!*” (1802)

Ez idő tájt még különböző nyelvi felfogások, iskolák harcoltak egymással. E
levelek helyesírása is nagyon heterogén nyelvallapotot, számos bizonytalansá-
got tükröz, hiszen e korban még nem volt magyar helyesírási szabályzat, nyelv-
helyességi kánon.

Veszprém a 19. század első évtizedeiben egyike volt azoknak a kulturális
szigeteknek, melyek, ha némi késéssel is, de átvették, visszhangozták Európa
szellemi törekvéseit. A Veszprémhez, az (egyház)megyéhez kötődő írók, köl-
tők, papok a majd egy évszázadot felölelő nyelvújítási mozgalomban – amely a

magyar nyelv történetének eseményekben és eredményekben egyik legmozgalmasabb korszaka volt – igen jelentős szerepet játszottak.

Takáts Sándor, a neves művelődéstörténész így ír a város szerepéről (1890): „A múlt század elején Veszprém, irodalomtörténeti szempontból, igen nevezetes hely volt. Kazinczy legerősebb ellenfelei e kis városban szoktak összegyűlni, s innét intézték újításai ellen a támadásokat... Rövid idő alatt egyesítették zászlójuk alatt a dunántúli írók legtöbbjét, kik habár nem is laktak mind Veszprémben, de sokszor találkoztak és sűrűn leveleztek egymással.”

S bizonyára nem véletlen, hogy itt jelent meg a magyar nyelvújítás egyik legfontosabb dokumentuma, a Mondolat (1813).

*Veszprémi Szemle 30. évfolyamának bemutatása.
Nemzeti Múzeum, Széchényi terem, 2024. február 9. Fotó: Zachár Zsolt*

Áradások a veszprémi Séden és a vidéken 5.

(Okok és következmények)

KOVÁCS GYŐZŐ GYULA

1924-ben nehezen akart kitavaszkodni. Február második felében is magas hó borította a tájat, gyakoriak voltak a hóviharak. Több alkalommal megakadt a vasúti közlekedés, az utakat befújta a hó. Március elején még arról olvashatunk, hogy „Tél apó csak nem akar engedni s újra megrázta fehér szakállát. A sűrű hóförmeteg szerdán [február 27-én] teljesen befúvátolta az országutakat, sőt a vasúti síneket is úgy, hogy megállt a közlekedés a győr–veszprémi és a celdömölk–veszprémi vonalakon. Reméljük azonban, hogy nem sokáig, mert végre a tél is csak megembereli magát és elszánkózik, amire annyival inkább reménységünk lehet, mivel jégtörő Mátyás február 25-én jeget talált s így azt meg fogja törni. [...] Február 27-én Zircen [is] egész nap esett a hó. Az egész vidéket nagy hó borítja.”¹

Március első napjaiban megenyhült az idő, a havazást eső váltotta fel. Megindult az olvadás, és a Bakonyban eredő patakok megáradtak. A Séd áradásáról nem tudunk, ám „[a] devecseri járást keresztülszelő Torna-patak húshagyó kedd [március 4.] reggelén, az éjjeli nagy eső és a nappali olvadás következtében, kiöntött medréből és egyesülve az ugyancsak megdagadt Malom-árokka, a folyása útjában levő Kislód, Ajka, Devecser, Somlóvásárhely, Túskevár, Apácatorna és Kisberzsény községeket elöntötte. Az árvíz mindenütt nagy kárt okozott. Devecserben több mint 30 ház állott víz alatt, Somlóvásárhelynél pedig mintegy 50 méter távolságban keresztül folyt a víz az országúton és a közlekedést teljesen megakasztotta.”²

Komoly gondokat okozott az 1924. augusztus 20-i, éjszakai felhőszakadás Veszprémben. A Séd ugyan nem áradt ki, de a város mélyebben fekvő területeit rövid időre elöntötte a víz, és gondot okozott a Búzapiac téri víz-

¹ *Veszprémvármegye*, 1924. márc. 2. Elakadtak a vonatok.

² *Veszprémvármegye*, 1924. márc. 9. Árvíz. Devecserből jelenti tudósítónk.

nyelő elhanyagolt állapota is. „Csütörtökre virradó éjjel [augusztus 20-ról 21-re virradó éjszaka] hatalmas felhőszakadás vonult végig városunkon. Éjjel 12 órától reggel 4 óráig úgy esett az eső, mintha csöbörből öntötték volna. A hatalmas zápor az úttestekben és járdákban is nagy károkat okozott. Igen nagy kára lett azonban Büki J. terménykereskedőnek és Füzes Simon vaskereskedőnek is. Az egész búzapiac legmélyebb pontja a Büki-ház kapuja előtti egyedüli víznyelő, hová nemcsak a környék vize, hanem a Látóhegy felől jövő rengeteg víz is ömlött, mit az nem bírván elnyelni, a ház udvarára s az utcáról nyíló magtárba ömlött s az ott felhalmozott gabonaneműekben, de különösen gypjában nagy kárt okozott. Hasonló kára van Füzes Simonnak is, kinek üzletét s egész raktárát a víz elöntötte. E kár oka az, hogy az üzlet előtti régi nagy vízaknát egy kicsiny szagelzárával cserélték ki, melyik a két oldalról, sőt a túlsó oldalon levő Büki-ház felől jövő s az úttesten átcsapó rengeteg vízmennyiséget nem bírta befogadni. A károsultak miután több ízben kérték már a várost, az aknák kijavítására, a kárért a várost teszik felelőssé s a bíróságnál szakértő kárbecslők kiküldését kérték, kik a hivatalos szemlét csütörtök délután meg is tartották.”³

Az 1926-os év rendellenesen esős időjárása sok helyen elemi csapásokat okozott. „Veszprémvármegyében is több helyen kárt tett a jég, de még inkább a felhőszakadás, amit áradás követett. Veszprémben múlt szombaton [1926. július 3-án] volt jéggel vegyes zápor, ami azonban inkább a kertekben tett kárt, mint a környékbéli gabonában. A vihar a Balatonra vonult, itt Almádiban és Siófokon erősen megverte a szőlőt, azonban nagyobb jégkár nélkül. [...] [Lajoskomáromban] szerdán [július 7-én] fél óráig tartó felhőszakadás volt. A lezuhant óriási víztömeg teljesen elöntötte az utcákat és kerteket s a pincékbe is behatolt. Kisebb károkat is okozott. [...] Áradás, pusztulás és kár volt következtében f. hó 5-én Ajkán, a kőszénbányán, az úrkúti bányatelepen, Bódé községben a felhőszakadásnak. A felgyűlt víztömeg áttörte az úrkúti vízduzzasztó gátjait, magával sodort minden útjába eső akadályt, vetést, fákat. Bódén ólakat, állatokat, összedöntötte a Csinger-patak fölé csak nemrég több száz milliós költséggel emelt hidat s nagy riadalmat okozott még Devecserben is, de itt szerencsére már nagyobb kár nélkül.”⁴

Egy héttel később a *Veszprémvármegye* pontosította az ajkai árvízről szóló híradását: „Jégverés, felhőszakadás, áradás című múlt heti közleményünkben, devecseri tudósításunk alapján, többek közt azt írtuk, hogy a

³ *Veszprémi Hírlap*, 1924. aug. 24. Felhőszakadás.

⁴ *Veszprémvármegye*, 1926. júl. 11. Jégverés, felhőszakadás, áradás.

júl. 5-i felhőszakadás áttörte az úrkúti vízduzzasztó gátjait. Ezzel szemben a gróf Zichy Béla Úrkúti Bányaművei R.T. annak közlésére kért fel, hogy a bánya völgyelzáró gátját az ár nemhogy nem törte át, hanem az a felhőszakadás csapadékainak legnagyobb részét felfogta s így igen nagymértékben hozzájárult a vihar következményeinek csökkentéséhez. A völgyzáró sértetlenül fennáll ma is s majdnem a túlfolyóig megtelt vízzel.”⁵

1926. július 9-én a zirci járásban is szörnyű felhőszakadás volt, „amely itt-ott, a nagy anyagi áldozaton kívül, emberáldozatot is követelt. Így Szápar községben özv. Spitzer Ignácné földbirtokosnő szobalányát ragadta el a vízár és holttestét még ma sem találták meg. A gróf Esterházy Pál rédei földesúr tulajdonát képező Hajmás-pusztán pedig nagyterjedelmű halastavak gátjait és zsilipeit szakgatta szét az ár s a halállományt is magával sodorta.”⁶

1927 júliusában „többször pusztító vihar látogatta meg városunkat. Hatalmas felhőszakadások következtében óriási víztömeg zúdult a mélyebb fekvésű városrészekre. Legnagyobb volt a július 14-i vihar, amikor árvízszerűen ömlött a pincékbe és lakásokba a víz, melyet a rendőrség, katonaság, tűzoltóság csak hosszas munka után tudott eltávolítani. Káros következménye a gyakori záporoknak az is, hogy sok újonnan rendezett útszakaszt teljesen tönkretett. A murvát a víz lehordta s most nagy, kiálló kövek nehezítik meg a közlekedést. A város az így tönkretett utakat most ismét kénytelen lesz járhatóvá tenni.”⁷

1932. augusztus 3-án „[s]zerdán este 6 óra tájban hirtelen elsötétült [Veszprémben] az égbolt és erős villámlás-menydörgés között sűrű, kevesebb jéggel kevert záporosó kezdett zuhogni. A záport óriási szélvihar kísérte, amely néhány perc alatt nemcsak az épületekben és a kertekben végzett pusztító rombolást, hanem emberáldozatot is követelt. A vihar, amelynek iránya északról délnek húzódott, gerendástól letépte a piarista templom tornyának tetőzetét s azt nagy robajjal vágta a földre. Ezenkívül a piaristák épületének díszterme fölött elhúzódo bádogtetőt is fölszaggatta. Ugyancsak ledöntötte a vihar Rosenberg Mór divatárúkereskedő Rákóczi-utcai emeletes házának kéményét, amelyet a tetőrészekkel együtt Fodor Ferenc könyvkereskedő szomszédos házának tetőzetére sodort, majd annak beszakadt részét, gerendákkal együtt, hatalmas erővel a mintegy 300 méternyire levő Gráner-udvarba dobta. A Vámosi-úton lévő Cso-

⁵ *Veszprémvármegye*, 1926. júl. 18. Jégverés, felhőszakadás, áradás...

⁶ *Veszprémvármegye*, 1926. júl. 18. Emberéletet is követelt a felhőszakadás okozta vízár.

⁷ *Veszprémi Hírlap*, 1927. júl. 24. Felhőszakadások.

may-féle téglagyárnál talán a legnagyobb pusztítást végezte a hatalmas erejű vihar. Ott a gyár tetőzetén kívül a falakat is megrongálta, a félszereket teljesen lerombolta úgy, hogy a föld színével egyenlőkké lettek.

Legfájdalmasabb pusztítása volt azonban a viharnak, amit a szegényháznál vitt végbe, ahol egy ember halála jelzi jöttének nyomát. Itt ugyanis az udvaron épített mosókonyha kéményét döntötte le, amely viszont beszakította a mennyezetet, s ez beomlott. A mosókonyhában volt s az ajtóhoz közel állott három nőnek sikerült még idejében kiugrani, de Novák Mátyás 54 éves ápolt már nem tudott menekülni s a romok maguk alá temették. Mivel a nagy ijedelemben nem vették észre a szerencsétlenséget, az áldozat holttestére csak csütörtökön reggel, a romok eltakarítása közben akadtak rá.

A vihar ezenkívül beton táviró-oszlopokat tört ketté, a Károly-tempлом előtt és a temetőben fákat tövestől csavart ki, a Plosszer-sétáterén s a kertekben ágakat tördelt, ezenkívül több háznak, így a pénzügyigazgatóság épületének tetejéről is nagyobb mennyiségű cserepet lesodort, miközben az alacsonyabban fekvő házak pincéibe és lakásaiba az esővíz beomlott, úgy, hogy elég munkájuk akadt a tűzoltóknak is. A legöregebb emberek emlékezete szerint ilyen romboló vihar még nem pusztított Veszprémben.”⁸

Az 1939–40-es tél meglehetősen hideg és havas volt Veszprémben és a Bakony térségében. December középhőmérséklete kevéssel az átlag alatt, mínusz 1,0 C-foknak adódott, de január és február rendkívüli hideget, havazást és hóviharokat hozott. Január középhőmérséklete mínusz 8,3 C-fok volt, a legmelegebb napon, 6-án is csak 4,0 C-fokig emelkedett a hőmérséklet. A hónap közepétől szinte mindennap esett a hó, a hóréteg vastagsága 23-án elérte a 30 centimétert. A hideg februárban sem enyhült, a havi középhőmérséklet mínusz 6,2 C-foknak adódott, 18-án mínusz 19,1 C-fokig süllyedt a hőmérő higanyszála. Február elsején intenzíven havazott, másodikán reggelre a hóréteg vastagsága elérte az 50 centimétert.

⁸ *Veszprémvármegye*, 1932. aug. 7. Pusztító vihar Veszprémben. [A *Veszprémi Hírlap* augusztus 7-i száma szintén közölt tudósítást a viharról. „Roppanterejű Titán nyargalt végig a városon tajtékozón és zenebónásán. Fákat tépett rettentő dühében, tetőket kapott fel, dobálódzott a cserepekkel, leszakgatta a cégtáblákat s nyerítve, üvöltve vágatott az utcákon, zabolátlanul, eszeveszetten. Dermedten állt az ember, törpe, picinyke parányiségében megremegve a roppant hatalmú Úr előtt. Megállunk pillanatra magunkbaszállva, utánanézőnk a zúgó fergetegnek, a vastalpu vad Titánnak, aztán fölnézünk egy kissé az egek felé, esdekelve: Ne küld őt hozzánk többet ó Nagyúr, Te legnagyobb!”] A meteorológiai állomás feljegyzése szerint délután 5 óra és fél 6 között 24,2 milliméter eső esett.

Az 1940. februári hóviharról és méteres hóakadályokról részletes tudósítást olvashatunk a *Veszprémi Hírlapban*. „Valamikor, gyermekkorunkban ámulattal hallgattuk a duruzsoló kályha mellett mesélgető nagyanyáink és nagyapáink leírását a behavazott bakonyi utakról, megfagyott drótos-tótokról és farkascscordákkal viaskodó utasokról. Hittük is, nem is. Később aztán tapasztaltuk, hogy a régi, nagy telek, a veszélyes utazások ideje lejárt. A Bakonyban fűtött vonat nyargal keresztül, a megfagyásra ítélt tótok is jobb foglalkozás után néztek, az utolsó dunántúli farkas bundájából pedig hej, régen szabtak mentét valamelyik szűcsműhelyben. Ha eddig meg nem halt, alkalmasint öreg anyóka már az a karcsú asszony, akinek darázsderekára készült a farkasprémes bekecs.

Bezzeg kaptunk most olyan cáfolatot erre, hogy míg a világ, világ lesz, nem feledjük! S kellőképpen respektáljuk ezentúl a lebecsmérelt telet. Ha ugyan okult a mi mindenben – még a télben is – kételkedő nemzedékünk a legutóbbi napok hóviharaiból.

Meg kell adni, az 1929. évi zord tél⁹ kisöccse lehet az ideinek. A vásárnap ránk zúdult újabb fagyhullámot követő kedd és szerdai hóvihar teljesen elzárta városunkat és megyénket a külvilágtól.

A vasúti síneken helyenként négyméteres hótorlaszok fekszenek. Hétfő délután óta egyetlen vonat sem futott be a pályaudvarra. Néhány szerelvény, mely elég vakmerő volt nekivágni a viharnek, behavazva fekszik a nyílt pályán. Így a hétfő estére várt újdombóvári vonat valahol Hajmáskér körül álmodik a kiszabadításról. Még szerencse, hogy a hajmáskéri helyőrség sí-osztágainak sikerült az utasokat és a vonatkísérő személyzetet kimenteni és Hajmáskéren elhelyezni.

Az országutakon szintén megállt a forgalom. Nemcsak az autóbusz közlekedés szűnt meg, hanem még szánon is veszedelmes az utazás a jégkéreggel borított magas havon. Ez leginkább észrevehető a piacon, ahova a héten egyetlen vidéki sem jött. Nyilván azt tartják a jó falusi magyarok, hogy ilyenkor az okos ember otthon marad, havat lapátol, iszik és aluszik. Valljuk meg, ez az egyedüli, ami ezekben a napokban tehető.

Az erős hideg és a hóvihár majdnem emberhalált is követelt, két munkás a napokban gyalog indult el Fűzfőről, hogy hazajöjjen Veszprémbe. Emberfeletti erőfeszítéssel tudtak csak a város széléig elvergődni, ahonnan a mentők szállították be őket a kórházba. Mindketten súlyos fagyási sebeket szenvedtek. Egyiküknek a lábát amputálni is kellett.

⁹ Erről bővebben: Hideg, havas telek Veszprémbe. Az 1928–1929-es tél krónikája. *Veszprémi Szemle* 68. szám. 25. évfolyam, 2023. 1. 94–109. o.

A hóakadályok leküzdésére a hatóságok minden lehetőt megtesznek. Az utcákon és tereken felemelt létszámú kézi és fogatos erő dolgozik, hogy a forgalom lebonyolításához szükséges területeket szabaddá tegyék. A munka mégis lassan halad, mert vannak utcák, amelyeken kétméteres, hatalmas hófalakat kell átvágni.

Sokkal nehezebb a helyzet a vasútnál. Veszprém külső és Hajmáskér között 400 katona és 200 civil munkás dolgozik a pálya szabaddá tételén. Így is beletelik az egész hét, mire elkészülnek a munkával. A hó ugyanis némely helyen valóságos sziklatömbökké fagyott össze s eltávolítása így igen körülményes. Másutt viszont törik és porlad, miáltal a legkisebb szél is visszahordja előbbi helyére.

A többi vonalon is folyik a felszabadítási munka. Remélhetőleg a jövő héten már megindulhat a rendes vasúti forgalom. No, persze csak akkor, ha újabb hóesésről nem gondoskodik az immár kedvesnek semmiképp sem nevezhető Téliapó. Rádióóék legalább is effélével ijesztgetnek bennünket. Noha örömebb hallgatnánk őket, ha enyhe, tavaszi időről adnának hírt már egyszer.

Az országutak hóakadályainak eltávolítása is erősen folyik. Mint értesültünk, a kereskedelmi minisztérium elhatározta, hogy a város és az ipari érdekeltségek bevonásával egy amerikai rendszerű hóekét vásárol. Akik látták, mesélik, hogy ennek az ördögös masinának a háznagyságú hótorlasz is semmi. Úgy halad benne, mint a fésű a puha hajban. Ez ügyben február 17-én lett volna tanácskozás az államépítészeti hivatal főnökénél, de a hótorlaszok egyenlőre lehetetlenné tették a megbeszélést.

Mindenesetre igen üdvös dolog lesz, ha mielőbb ideszállítják. Már persze a jövőre nézve. Jelenleg eső után köpönyeg, ami azonban mégsem árt, mivel a legközelebbi alkalommal hasznát vehetjük. Vagy legalább is jó lesz télíjesztőnek, mint néhai való jó költőnk: Vajda János esernyője. Ő is úgy járt, hogy amíg nem volt esernyője, folyton esett az eső, amikor aztán vásárolt egyet nagy lelki harc után (mivel meglehetősen takarékos ember volt), alig lépett ki az esernyős boltból, kisütött a nap.

Vélhetőleg mindnyájan ezt várjuk és óhajtjuk, hogy süssön már ki a nap.”¹⁰

A Veszprémvármegyében rövid tudósítást olvashatunk a tél lefolyásáról, a jeles napok jövődöléseiről, amik ebben az évben ugyancsak beváltak. „A Karácsony előtt beköszöntött, mintegy 80 esztendő óta nem tapasztalt

¹⁰ Veszprémi Hírlap, 1940. febr. 18. Városunk és a kétnapos hóvihár. Minden közlekedést megbénítanak a méteres hóakadályok.

szigorú tél januárban nemcsak a vasúti, hanem az országúti közlekedésben is igen nagy forgalmi akadályokat okozott, mert – ahogyan arról a vármegyei királyi államépítészeti hivatal főnökének jelentése is beszámolt – hiába takarították el a havat, a dühöngő szél és havazás újra fuvátokat okozott.

Gyertyaszentelőre megenyhült az idő, nap sütött és olvadni kezdett, aminek azonban a régi tapasztalatra adó öregek nem örültek, mert újabb telet jelentett. Ez múlt hétfőn [1940. február 12-én] be is következett s kedden olyan hóförmeteg kerekedett, hogy nemcsak a vidéki, de a városbeli forgalmat is megbénította. A vonatok nyílt pályán elakadtak vagy nem indulhattak s most is csupán Veszprém és Külső-pályaudvar között van forgalom. Hír szerint szombaton megindulnak a vonatok, de kérdés, lehet-e, mert megint havazik, északi szél fúj, ami fúvást okozhat. A hideg is kegyetlen, fűtőanyag pedig alig kapható.

Reméljük azonban, hogy Mátyás majd megtöri a jeget, ha előbb nem olvad. Mert akkor meg Mátyás csinál, ha nem talál.”¹¹

1940. február 24-én, Mátyás napján még 25 centiméter volt az átlagos hóvastagság, reggel 7 órakor mínusz 13,4 C-fokot mutatott a hőmérő, és a napi középhőmérséklet is mínusz 5 C-fok alatt maradt. Február utolsó napjaiban és március első hetében még tartotta magát a hideg időjárás, majd enyhülés kezdődött, ami Veszprémben és a Bakonyban felhalmozódott tetemes hó mennyiség olvadása következtében áradásokhoz vezetett. „A keddi és szerdai hirtelen oladás megduzzasztotta a Séd patakot, amely a Kiskúti- és Aranyos-völgyben számos malmot, kertet, épületet, pl. a Fehér-posztógyárat és a vízvezetéki gépházat elöntötte. A tűzoltók nyújtottak segítséget az árvíz ellen.”¹²

A *Veszprémi Hírlap*ban részletesebb tudósítást olvashatunk az áradásról: „Csütörtökön [március 14-én] a déli órákban mindjobban emelkedett a máskor oly csendes sekély Séd, amely városunkon folyik keresztül és malmokat hajt, öntözi a partjain levő veteményes kerteket. A délutáni órákban már kilépett a medréből és piszkos hömpölygő árja behatolt a malmokba, a közelébe levő házakat is veszélyeztette. A mind erősebbé növekedő ár

¹¹ *Veszprémvármegye*, 1940. febr. 18. Hófúvát zárta el a forgalmat.

¹² *Veszprémvármegye*, 1940. márc. 17. Árvíz Veszprémben. „Az elmúlt napokban ország-szerte megindult az oladás.” – olvasható a *Népszava* március 17-i számában. „Sok helyről jelentenek áradásokat, amelyek nem egyszer komoly zavart okoznak. [...] Péntekre virradó éjjel nagy havazás indult meg és még ez is növeli az árvízveszedelmet. [...] A védelmi munkálatokat nagyon megnehezíti a hóvihár. Veszprémben kiöntött a Séd patak, több kert, malom, magánház és a posztógyár is víz alá került.”

leszakította a Gépház-utcai, Szt. Margit-u. hidakat, a Káptalan utcai zúgót, betódult a víz a környékén levő kertekbe, udvarokba, egy-két helyen a lakásokba is. A rendőrség a városi mérnöki és gazdasági hivatal, valamint a tűzoltók és mentők minden intézkedést megtettek, hogy a veszélyeztetett helyeken biztosítsák az embereket és vagyonukat. 7 óra után lassan apadni kezdett az ár, a folyammá dagadt Séd puszító romboló ereje lecsökkenve visszatért medrébe. A rendőrség 8–9 kilakoltatást foganatosított, azonban pénteken d. e. már legtöbbször visszaköltözött. Emberéletet nem követelt az ár, de anyagi kárt igen sokat.”¹³

Egy héttel később a *Veszprémvármegyében* részletes összefoglalót olvashatunk a megyei áradásokról.¹⁴ „Legutóbb röviden megemlékeztünk arról az árvízről, amit a Séd patak kiöntése okozott Veszprémben. A rohamos hóolvadás volt az oka a múlt heti vízáradásnak, ami bizony csütörtökön aggodalomra adott okot. Szerencsére nem történt nagyobb baj, bár az is elég kellemetlen volt, hogy a vízvezetéki gépház és a vágóhidat előntéssel fenyegette s néhány magánlakásból kilakoltatást kellett végezni. A városi mérnöki és gazdasági hivatalok, valamint a rendőrség, tűzoltók és mentők dicséretet érdemlő, éjjel-nappali munkája azonban elejét vette minden komolyabb szerencsétlenségnek. A víz a gépházba és a vágóhídra sem jutott be az emelt gátakon s csupán néhány hidat döntött romba. Mint érdekességet említjük meg, hogy a vágóhídi vasbeton hídnál, amely pedig árvízmentesnek készült, 90 centiméterrel felülemelkedett az árvíz, amilyenél nagyobbra még nem emlékeznek Veszprémben.

Pápán már a múlt hét szerdáján megjelent az árvíz. A város mellett folyó kis Bakonyere patak és a Tapolca folyó egyszerre lépett ki medréből s elöntötte az egész Tókert-városrészt. A méteres magasságban hömpölygött ár elől a lakók az emeletekre és a padlásokra menekültek, míg a katonaságnak és a tűzoltóságnak sikerült megfékezni a bőszen elemet. A pápai járásban a Marcal-patak áradása jelentett komolyabb veszedelmet, amely egy kilométeres szélességben mintegy 17.000 hold földet öntött el. Marcaltó, Vinár s más községeket fenyegetett a víz és több kisebb ház össze is dőlt.

Devecserben a Torna-patak fenyegette komoly veszedelemmel a községet és környékét. A múlt szerdai árvíz elöntötte Devecserben az alacsonyabban fekvő utcákat és két ház be is omlott. A veszélyt csak úgy tudták

¹³ *Veszprémi Hírlap*, 1940. márc. 17. Megáradt a Séd.

¹⁴ *Veszprémvármegye*, 1940. márc. 24. Árvíz a vármegyében. A Bakonyban áldozatot is követelt.

megakadályozni, hogy gróf Esterházy Tamás devecseri földesúr a parkjába vezette a vizet a patakából és itt szétterülve, vesztett romboló erejéből.

A devecseri járásban Somlójenő és Somlóvásárhely községek legnagyobb része még ma is víz alatt van s az utóbbi helyen több gyengébben épült ház is beomlott. A hatóság és a lakosság mindent megtett a vízár megszüntetésére.

A zirci járásban már halálos áldozatot is követelt az árvíz. Scheck János 50 éves földműves – amint Zircről jelentik – fuvarban volt Fenyőfő községből Bakonyoszlopra és délután a Bakonyszentlászló község határában lévő, u. n. Hodos-éren akart átkelni kétlovas kocsijával. A patak az olvadástól meg volt duzzadva, a medret az ár kivájta s amikor Scheck behajtott, kocsija a fenékben megakadt és a sebes ár elragadta. Talán elvesztette a lélekjelenlétét is, a szomorú valóság azonban az, hogy lovaival együtt a patakba fulladt.

Az enyingi járásban Mezőszentgyörgy község délkeleti szélén volt erősebb árvíz, de az úttest átvágásával sikerült minden bajt megelőzni.”

A *Veszprémi Hírlap* is részletes tudósítást közölt a megyei árvízi helyzetről, különös figyelmet fordítva a pápai történésekre és a Bakonyere, valamint a Tapolca áradására.¹⁵ „Az idei szokatlanul hosszantartó túlhideg és havas tél igen sok bajt és anyagi kárt okozott. A forgalom megbénulása miatt előállott nagy tüzelőanyaghiány mellett a közlekedési utak felszabaldítása szerte az egész ország területén rengeteg emberi munkát és pénzt emésztett fel. A fagy által okozott kár nagysága pedig kiszámíthatatlan. Már ebben az időben előrevetette árnyékát az a nagy aggodalom, hogy mi történik, ha hirtelen olvadás jön. Amitől féltünk, sajnos be is következett. Mint Pápáról vesszük a hírt, a város alatt egymással párhuzamosan haladó Bakonyere és a Tapolca folyó március 20-án a bakonyi hegyekből leinduló nagymennyiségű víztömegtől kilépett a medréből és vad rohanással áradt szét, mintha mindent el akarna pusztítani, ami útjába akad. Nemcsak a gazdák rétjeit, de a város [Pápa] utcái közül a Klapka, vitéz Gömbös Gyula, Pozsonyi és Levente utcákon át egész a Várkertig mindent elárasztott. Szörnyű látványt nyújtott a két folyó áradása. A felsorolt utcákban méteres magasságú víz hömpölygött, amely az alacsonyabb házakba behatolva nagy károkat okozott.

A veszedelmes arányokat öltött áradás később elöntötte még: a Hunyadi, Kisfaludy, Arany, Zápolya, Döbröntei és Bercsényi utcákat is. Kint a perifériákon a hirtelen jött víz rengeteg háziállatot is elsodort. Kiöntött

¹⁵ *Veszprémi Hírlap*, 1940. márc. 24. Árvízveszedelem vármegyénkben.

a Sédpatak is Borsosgyőr előtt, Takácsin a Gerence, Nagyalásonyban a Hajagos-patak léptek ki medrükből és szennyes hullámaikkal elborították az egész vidéket. A Gerence áradása emberéletet is követelt. Scheck János fenyőfői gazdálkodót Szücs község határában kétlovas kocsijával együtt az ár lesodorta az országútról és lovaival együtt ott pusztult az árban. Devecserben és Somlóvásárhelyen a Torn-patak áradt meg mindkét helyen nagy károkat okozva.

Felmérhetetlen az a kár, amit az ország minden részén az elsodort utak és vasúti hidakban, a gazdaságokban okozott a hirtelen jött áradás. Sajnos – bár mindenütt megtették az előzetes intézkedéseket, – emberileg lehetetlen volt megakadályozni, mert az árvíz a borzalmas tél természetes következménye volt.”

Március 31-én a *Veszprémi Hírlap* arról kesereg, hogy késik a tavasz. „Öregemberek sem emlékeznek ilyen kemény télre. De nemcsak kemény volt ez a tél, hanem hosszú is és még most is hótakaró van a földeken. Egy hónappal késik a tavasz... A tavasz késése egészen új feladatok elé állítja a gazdát, mert nemcsak a tavaszi munkálatok fognak már rendkívül összetorlódni, hanem a tavaszi növények növekedési ideje is megrövidül. Hiszen máskor ilyenkor már kikelt a tavaszi árpa, a mák, vagy a zab, most pedig még a legelső tavaszi munkák sem indultak meg.”¹⁶

Néhány héttel később – abban az időben meglehetősen ritkán megfigyelt – időjárás jelenségről tudósította a Meteorológiai Intézetet¹⁷ a veszprémi meteorológiai állomás észlelője, Nagy István.¹⁸ Egy felhőtölcsért annak keletkezésétől megszűnéséig (tudományos nevén trombát) figyelt meg és rajzolt le 1940. május 11-én. „Hogy mennyire pontos megfigyelésekkel állunk szemben, ezt legjobban mutatja a 2. képen bemutatott fénykép is, amely teljesen megfelel a Nagy-féle 9. számú rajznak. Ezt a fényképet Pozsgay János úr készítette majdnem ugyanarról a helyről (a városi villamos művek transzformátor háza mellől),¹⁹ ahol a Nagy-féle rajzok készültek.

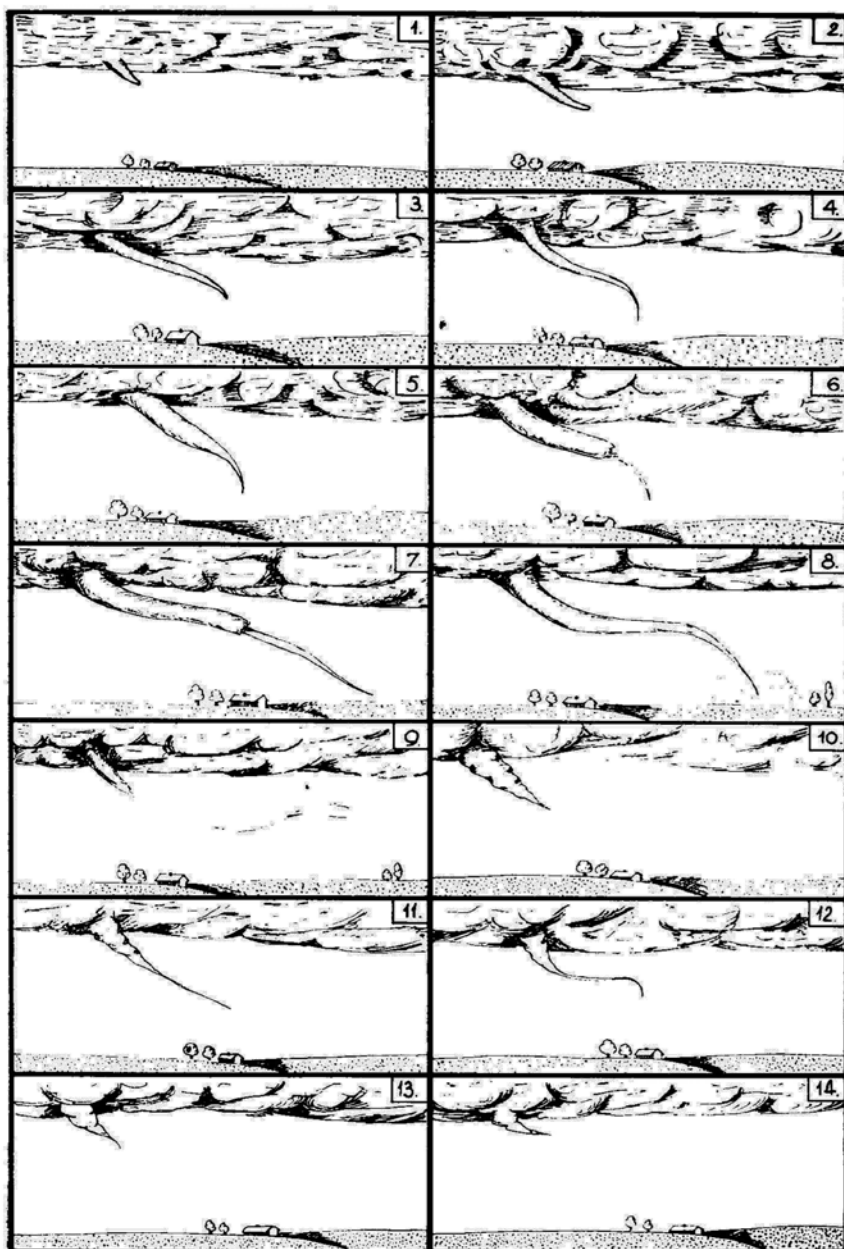
[...] A veszprémi felhőtölcsérről Nagy a következőket írja: »Folyó hó 11-én 11 óra 50 perctől 12 óra 8 percig Veszprémben érdekes forgószélnek voltunk nagyon sokan szemtanúi. A forgószél tőlünk DK irányban, kb.

¹⁶ *Veszprémi Hírlap*, 1940. márc. 31. Késik a tavasz.

¹⁷ A jelenségről dr. Réthly Antal közölt tudósítást a *Természettudományi Közöny* 1940. augusztus 15-i számában „Felhőtölcsér Veszprém felett” címmel. 281–285. o.

¹⁸ A cikkben téves a keresztnév, ott Nagy Jánosként említik.

¹⁹ Ekkor a villamosmű trafóházának előterében volt felállítva a meteorológiai észlelőállomás.

Felhőtölcsér Veszprém felett. Nagy István rajza

4–5 km távolságban erős nimbuszfelhőből indult ki és a mellékelt rajzomon lévő alakzatokat vette fel. A felhőnyúlvány a saját tengelye körüli forgás közben déli irányba húzódott és amikor a Föld színét elérte, ott magas porfelhő keletkezett. A földet érintő vége rövid idő múlva felfelé fordult és a felhőnyúlvány (9. sz. rajz)²⁰ közepén megvékonyodva ketté vált és ettől kezdve az alsó része rövidesen, majd a felső része lassan, fokozatosan a rajzomon feltüntetett módon szűnt meg. Az egyes alakzatokból iparkodtam minél többet papírra vetni,²¹ hogy így a forgószél lefolyását minél jobban közölhessem, de természetesen még időközben sokféle formájában gyönyörködtünk.«

Pár napra rá, hogy ezt az érdekes leírást és rajzokat kaptuk, arról értesített Nagy úr, hogy a felhőtölcsér egyik jelenetét Pozsgay János úr lefényképezte. Kérésemre megkaptam ezt a felvételt és azt a 2. képen mutatjuk be. Pozsgay úr a tüneményről a következőket mondotta el: »Május 11-én délben $\frac{3}{4}$ 12 óra körül vettem észre, hogy egy sötétszürke felhőtölcsér leért a képen látható ház megett a földig. Nagy port kavart fel, majd ismét felemelkedett. Az egész jelenség mintegy 8–10 percig tartott és a felhőtölcsér felemelkedése után mintegy 4 perc múlva hosszan elnyúlt és dél-nek haladva a Balaton felé eltűnt.« A jelenség Veszprém és a Balaton között játszódott le, az útnak mintegy fele távolságában.

Ezen a napon az időjárási helyzet térképünk szerint a következő volt. Mérsékelt, a 20°-ot valamivel meghaladó felmelegedés mellett küszöbön állott a sarkvidéki légtömegeknek észak felől való betörése. Ez május 11-én meg is indult és országos esők kíséretében, másnap a hideg levegő hazánkat teljesen elárasztotta. A Balaton mellékén zivatarok voltak, észak, északnyugatról való aránylag gyenge légáramlás közben különösen a légtenger alsó rétegeiben volt számottevő áramlási ellentét, ami ilyen felhőtölcsér létrejöttéhez elkerülhetetlenül szükséges. [...]

A veszprémi felhőtölcsér, amint az a fényképen is látható, felemelkedése után tényleg hosszában ketté vált és így szűnt meg fokozatosan. Igazán szerencsés véletlen, hogy éppen ezt a pillanatot fényképezte le a másik megfigyelő, ami után pár perc múlva már el is tűnt a jelenség. Kétségtelen, csak egy erősen légritkított felhőtölcsérről van szó. Hogy a levegő az óramutatóval egyezően, vagy azzal ellenkezően áramlott-e, azt a megfigyelők nem állapították meg.”

²⁰ Réthly megjegyzi, hogy „Nagy úr érdekes és természethű ceruzavázslatait dr. Kakas József meteorológus úr volt szíves tusrajzban elkészíteni, hogy így azokat itt közölhessük.”

²¹ A rajzokat lásd a borító 2. oldalán.

Felhőtölcsér Veszprém felett (1940. máj. 11.) Pozsgay János felvétele

Alig két hónappal később, 1940. június 17-én a kora esti órákban jéggel vegyes felhőszakadás zúdult Veszprémre, ami óriási árvizet és tetemes anyagi károkat okozott. Elsőként idézzük Nagy István meteorológiai észlelő feljegyzését az észlelési ívről: „17-én 17:50–19:10-ig tartó felhőszakadás ideje alatt 96,0 milliméter eső esett. Az eső oly hirtelen és nagy mennyiségben zúdult le, hogy a villamosmű környéke – amely aránylag magasan fekszik – is hömpölygő vízárral volt körülvéve. A csatorna nyílások nem voltak képesek a vizet elnyelni és a hatalmas mennyiségű víz tombolva rohant a város alacsonyabb részei felé. Erős kőkerítéseket (gyermekmenhely, püspökkert stb.) döntött le, nagyon sok mélyen fekvő lakásba betódult a víz és sokakat úgy kellett a vízből kimenteni. Emberéletben szerencsére nem esett kár. Annál több anyagi kárt okozott nagyon sok kis embereknek, akiknek bútora, ruhaneműje teljesen tönkrement.”

„Városunk történetének emlékezetes napja lesz mindig az 1940. évi június 17-e.” – kezdi tudósítását a *Veszprémi Hírlap*. „Pedig ez a nap is csak úgy kezdődött, mint a többi júniusi nap. Igaz, déltájt már szinte a trópusokhoz hasonlóan fülledt volt a meleg. A járókelők, a künn vagy benn

dolgozók sűrűn emelgették homlokukhoz kezüket, hogy a minduntalan kiütköző verítéket letöröljék. Az ég tiszta kéken ragyogott, a nap sugarai forrón ömöltek a verejtékben úszó városra. Mindenki az alkonyatot várta, amely talán enyhülést hoz.

Az alkony közelgett is. De mögötte éjfékete fellegek tolták a város fölé ormóttan fejüket, csaknem észrevétlenül.

Hat óra tájban aztán megszakadtak a felhők és ömlött belőlük a vízzel elegyes jég, soha nem tapasztalt zuhatagban. Mintegy másfél órán keresztül tartott a felhőszakadás, amelyhez hasonlót emberemlékezet óta nem észleltek Veszprémben.

A roppant víztömeg zúgva száguldott le a hegyekről, útjából mindent elsöprő, mérhetetlen erővel. A legveszedelmesebb rohamot délről kapta a város, ahonnan a környező magaslatok vize hihetetlen mennyiségben futott össze.

A mintegy két méter magas ár harsogva, tombolva futott végig a liget déli sétányán. Habjai közt leszakított kerítésdarabokat, kőtömböket, gendákat, s az egyik elöntött méhes kaptárait görgette. De itt útját állta az Állami Gyermekmenhely erős kőkerítése. A vész azonban, amikor a kerítés gátjában megütötte vicsorgó fejét, felemelte tajtékzó gerincét, akárcsak valami ősvilági szörny, s busa fejének taszítása alatt leomlott a betonból és kőből épített emberi munka. A víztömeg pillanatok alatt elöntötte a Gyermekmenhely udvarát és kertjét, s behatolt az épület alagsorába. A váratlan támadás ellen lehetetlen volt a védekezés. A helyiségekben tartózkodók puszta életüket is alig tudták menteni a kétméteres vízből. Két női alkalmazottat a legnagyobb nehézséggel sikerült megmenteni. Őket azonnal a kórházba szállították.

A víz az alsó helyiségekben mindent tönkretett. Az elraktározott élelmiszer, cukor, liszt, főzelék és zöldségféle hasznavehetetlenné vált. A ruháneműt iszappal borította el, a bútorokat pedig összezúzva dobálta egymásra. Jó darabig kavargott a tágas udvaron és kertben, s már-már féltő volt, hogy az épületekben is komoly kárt okoz, amikor sikerült átszakítania a hátsó kerítést. Az ott támadt több méteres nyíláson át a püspökkertre ömlött.

Itt mindent letarolt, iszappal és kőtömbökkel szórta tele a néhány perccel előbb még oly viruló növényi életet. Hasonlóan bánt el a tennispályával és a klubházzal is és ennek kerítését elseperve az Erzsébet-ligetre rontott. Majd pedig a belső püspökkert vaskerítését szaggatta szét és elöntötte az egész kertet. A színház alsóbb helyiségei néhány perc alatt színültig megteltek a szennyes árral és az ott lakók minden kis vagyónkaja semmivé vált.

Úgy látszott már, hogy a tágas és mély kertben megáll a víz. De nem! Nyughatatlan kavargással megkereste az ipariskola alatt húzódó Ördögárok-csatornát és ezen keresztülrve az Irgalmas Nővérek Intézetét öntötte el. A kár és a rombolás, amit itt okozott, hasonló a Menhelyéhez.

Innen kitódulva végigömlött a Jókai Mór-utcán, ahol a mélyebben fekvő lakásokban és udvarokban pusztított, mígnem a Séd medrében talált megnyugvást. Nyomában zátonyos mocsarakat, a pusztulás teljes képét és hulló könnyeket hagyott...

Amikor a felhőszakadás víztömege a városra zúdult és romboló útját megkezdte, a város vezetősége igyekezett megtenni minden lehetőt a veszélyeztetett helyeken. A mentési munkában a városi tűzoltóság érdemel különösen dicséretet, amely a helyőrség kivezényelt osztagaival karöltve, a gyakran embermagasságú vízben fáradhatatlanul dolgozott, csaknem egész éjszakán át. Nekik köszönhető, hogy legalább emberéletben nem esett kár. Pedig többhelyütt is előfordult, hogy derék honvédeink és tűzoltóink saját életük kockáztatásával siettek embertársaikat és ezek vagyonát kiragadni a szennyis ár gyilkos karmaiból.

A veszedelem elmúlt. Azonban nagyon helytelen volna és szűk látókörre mutatna, ha ezzel befejezettnek tekintenénk a dolgot. A város vezetőségének meg kell találnia a módot arra, hogy a veszélyeztetett részeken olyan berendezéseket, esetleg átrendezéseket foganatosítson, amelyek megakadályozzák, hogy a jövőben ehhez a júniusi naphoz hasonló érhesse városunkat. Elvégre a felhőszakadás és az árvíz nem üstökös, amely minden száz évben jelenik meg, akkor is percnyi pontossággal. A veszedelem bármikor rántörhet ismét, bármelyik pillanatban, akár csak hétfőn.

Az előrelátás mellett a jelen pillanatokban az a kötelességünk, hogy azoknak siessünk segítségére, akiknek egyedüli vagyónkaja: ingósága, ruhája és szerszáma áldozatul esett a tomboló vízáradatnak.”²²

A *Veszprémvármegye* is hasonlóan részletes és szemléletes tudósítást közölt a felhőszakadásról és az áradásról. „Hétfőn d. u. 6 óra tájban sűrű villámlás és ézengés közben nagy vihar vonult át Veszprém felett. A mogyorónagyságú jéggel kevert, leomló víztömeg (egy óra alatt 98 milliméter), valamint a környező falvakból és pusztákról bezúduló rengeteg víz székvárosunkban még át nem élt, pusztító vízáradást okozott. Az esővíz

²² *Veszprémi Hírlap*, 1940. jún. 23. Másfélórás felhőszakadás Veszprémbe. Nagy károkat okozott a hatalmas víztömeg. A lap a 4. oldalán megemlékezett az 1803. május 7-i árvízről, és közölte annak leírását Véghely Dezső »Emléklapok« című munkájából. Az ott közölt latin nyelvű szöveget Rosenthal Sándor fordította.

ellepte az utcákat és tereket, befolyt a pincékbe és mélyebben fekvő helyiségekbe s megduzzasztva a Séd patakot, azt is – bár kisebb – kiöntésre kényszerítette.

Az áradat magával sodorta a villanytelep előtt útburkolás céljára felhalmozott bazalt-kockákat és a Horthy Miklós-utcán át a Szabadság-térre sodorta, ahol az ott hullámozó vízzel együtt teljesen megbénította a forgalmat. Haladó gépkocsit fordított ellenkező irányba s a kocsiból kiugrott kisgyermekeket alig bírták a sodró árból kimenteni. A püspökkert Megyeház-utca felőli kőkerítése beomlott s a beömlő víz a színház alsó helyiségeit elöntötte. Elöntötte az Irgalmasnővérek intézetének alsóbb részeit, sőt lépcsőjét is, az Anna-téren s a Toborzó-utcában volt igen komoly a helyzet. Befolyt a pénzügyigazgatóság, főispáni palota irodáiba stb.

De a legnagyobb rombolást a balatonparti vasút felől beözönlő víz okozta. A MOVE-sportpályát teljesen tönkretette, iszappal vontá be s a rohanó áradat ledöntötte a pálya kerítését és azt magával ragadva, félelmetes zúgással száguldott a Rainprecht-ligetbe és a Füredi-telepi házak kertjének elszakított kerítésein át az áll.[ami] gyermekmenhely és a Plosz-szer-sétány mellett levő alsópüspökkert régi kőfalának. Azt is több helyen beszakította, a menhelyben beömlött az alsó helyiségekbe, ott a közfalat áttörte s két cselédet az alsó konyhából csak a gyors segítségnek sikerült kimenteni. Az alsópüspökkert teli van besodort kőfal-kővel, a korcsolyapálya iszappal. E vidéken csak a polgármester által segítségül hívott honvédség nagy gépkocsijainak segítségével lehetett közlekedni a késői órákban. Az Örsi-úton a víz lesodort elragadott kerékpárjáról egy pénzbeszedőt, akit csak kötéllel tudtak kimenteni.

A városi műszaki közegek, a tűzoltóság és a katonák dicséretes, emberfeletti munkát végeztek a mentés és a veszedelem elhárítása terén egész éjszaka, a tűzoltók maguk 25 helyen nyújtottak segítséget. De még kedden is sok helyen szivattyúzták ki az aznapi viharos esővel megszaporodott vizet.

A felhőszakadás tetemes kárt is okozott, ami különösen a kisembereket sújtja érzékenyen. Ez szóba is került a szerdai városi közgyűlésen, amikor dr. Karsay Sándor járásbírósi elnök, a MOVE VTSE elnöke rámutatott, hogy az utóbbi időben már többször éri a sportpályát s a környező vidéket hasonló veszedelem és az egyszerűbb családoktól nem lehet kívánni, hogy mindig ők javíttassák meg a szenvedett kárt. Indítványozta ezért, küldjenek ki egy szűkebbkörű bizottságot, amely a város műszaki közegeiből, a sz[ékes]fehérvári kultúrmérnöki hivatal és a vármegye szakértőiből álljon s ezek vizsgálják meg a víz idetorlódásának okát, mert addig min-

den helyreállítási munka hiábavaló. Vitéz Kolossváry László ny. ezredes, vitézi székkapitány pedig arra tett indítványt, hogy a károsodott kisebb ekzsztenciákat segítsék meg állami, városi, vagy társadalmi támogatással és sürgősen küldjenek ki egy bizottságot a károk megállapítására. Mint-hogy Rosos Károly polgármester mindkét indítványhoz hozzájárult, azokat a közgyűlés egyhangúlag elfogadta.

Reméljük, hogy ez a segítség hamarosan meg is történik s ha a mostanában több hasonló okból igénybevett társadalom bevonásával nem menne olyan gyorsan, senkinek sem lesz kifogása ellene, ha az illetékes körök saját hatáskörükben fogják azt megtenni. Mert segíteni kell, ez keresztény emberbaráti és hazafias kötelesség!”²³

A felhőszakadás és áradás híre a fővárosi lapokig is eljutott, ugyanis nemcsak Veszprémben, hanem országszerte több városban is nagy károkat okozott a hétfői felhőszakadás. „A hétfő esti óriási felhőszakadás következtében egy méter magasan állott a víz Veszprém utcáin. Az áradat valósággal elsöpörte a veszprémi MOVE sporttelepet, kertek gyümölcsfáit és kerítéseket tett tönkre s a város közepébe sodorta be a külvárosi utcák kockaköveit” – írta²⁴ az *Ujság*. Tudósítást olvashatunk a *Pesti Hírlap*ban is: „Veszprémben a felhőszakadás megindulásakor csakhamar méternyi magasságra emelkedett a víz. Az áradat valósággal elsöpörte a MOVE sportpályáját, a kertek gyümölcsfáit és a kerítéseket. A Séd patak elöntötte a mélyebben fekvő utcákat és a víz a házakba is behatolt. A tűzoltóság, a mentők, a városi alkalmazottak és mintegy háromszáz főnyi katonaság reggel négy óráig dolgozott a mentésen.”²⁵

A mentésről és az árvíz részbeni okairól és következményeiről érdemes felidézni Csolnoky Ferenc nyugalmazott kórházigazgató 1940. június 24-én Cholnoky Jenőnek írt levelét. „Dörgés, villámlás, szakadó záporosó, az utcákon árvíz, egyszer egy nagy robbanás hallatszott a közelben, aztán a kertünkben a csatorna nyílásokból szökőkutakként fél méter magas sűrű sáros áradat emelkedett fel, közben az egész udvar és kert megtellett, mindent eltemetett, a szomszéd püspökségi számvevő kertjének alacsony beton alapú deszka kerítése beszakadt, ekkor pillanatok alatt egy áramlattal oly gyorsan ömlött be a víz a kertünkbe, hogy alig maradt annyi időnk,

²³ *Veszprémvármegye*, 1940. jún. 23. Pusztító felhőszakadás Veszprémben. Segítsünk a károsult kisembereken.

²⁴ *Ujság*, 1940. jún. 19. Nagy kárt okozott mindenfelé a hétfői felhőszakadás. Villámcsapás érte a lakihegyi rádióleadót. Miskolc, Veszprém és Sopron küzdelme az új árvízzel.

²⁵ *Pesti Hírlap*, 1940. jún. 19. Pusztító áradásokat okozott a felhőszakadás. Miskolcot és Veszprémet elöntötte az ár.

hogy az előszoba üveges ajtaját be tudtam nyomni, de annyira nem voltam képes betolni, hogy a fordító zárral elzárhassam, csak ketten feleségem segítségével sikerült a zárat ráfordítani, de azalatt is már annyi sáros víz nyomódott az ajtó alatt és mellett az előszobába, hogy térdig álltunk a vízbe. A folyosón egyre emelkedett a víz. A kis kapu ajtót a víz becsapta, ott sem tudott kiáramolni az utcára. Hárman voltunk az egész házban, az öreg Beöthyné volt a harmadik, de ő öreg tehetetlen. Szerencsénkre a cselédünk vőlegénye be akart jönni a kis kapun, s miután azt több ember segítségével sem volt képes benyomni az árral szembe, az a szerencsés ötlete támadt, kiemelte az ajtót a sarkából, azután a kiömlő özönvíz vele együtt kiröpítette az utca közepére, így aztán a mindent elöntő iszapos áradat lassan csökkenni kezdett, de azért mink hárman térdig hideg lábvízben ültünk, fogva az ajtót, ami a víz nyomására alulsó részén egészen behajolt. Mikor egy tűzoltó az ablakhoz jött, nem lehetett addig a zárat kinyitni, még az ajtó elé kívülről némi védelemnek egy ajtót nem támasztottak. Azután tudtak ketten minket székre felállva kivenni a vízből. Persze átázva kerültünk a szomszédba, ott is kellett hálunk, a víz minden szobába, spejzba, closetba beömlött. Éjfél utánig dolgoztak a víz és a sár kilapátolásával.

A víz a folyosó cement burkolatát is felszakította. Az Ördögárokban a falon keresztül és a closett csészén át benyomult. Akkor lehetett látni, hogy milyen veszélyes volt az egész helyzetünk, no de megúsztuk legalább az egészségünk nem szenvedett kárt. [...]

Napnál világosabb, hogy ezt a bajt az Ördögárok szűk volta okozza, világos, hogy ezen mihamarább segíteni kell, mert ha netalán ismétlődni talál, még nagyobb bajok és anyagi károk következhetnek be. A bölcs hatóság sietett is az Irgalmas nővérek velünk szomszédos kertjében be-, illetve felszakadt 5 méter hosszú kőboltozatot vasbeton boltozattal elfödetni. A kőboltozat a szakadás mellett volt megtalálható darabjait az árvíz tovább sodorta. Ez szerintük segítség! Én nem vagyok mérnök, de úgy hiszem ez csak tetézi a bajt, mert nem értik meg vagy nem akarják megérteni, hogy amely vízár a gyermekmenhely kőkerítését nemcsak teljesen képes volt ledönteni, hanem annak minden követ az ár beragadta a kert közepére, az holmi kis vasbeton foltocskát egyszerűen a levegőbe röpít!"²⁶

1940. október 24-én, csütörtökön Veszprém város képviselő-testülete rendkívüli közgyűlést tartott. „Napirend előtt dr. Kiss Ernő a nyári árvíz tanulságait levonva, felhívta a figyelmet, hogy a mai rendellenes időjárás

²⁶ Rybár Olivér – Kovács Győző Gyula, Dr. Csolnok Ferenc orvos, Cholnoky Jenő számára írt veszprémi vonatkozású feljegyzései. *Veszprémi Szemle*, 2019. 3. szám.

mellett könnyen lehet télen is hóolvadással kapcsolatos árvíz. Rámutatott, hogy főleg a levezető városalatti csatorna eldugódása s a csatorna vízlevezető aknáinak hiánya okozta a bajt. Mivel ezen csak alapos rendbehozással lehetne segíteni, kéri a polgármestert, a mérnöki hivatal szakértőjével vizsgálta meg a dolgot, készítessen megfelelő tervet, gondoskodjanak fedezetről s hozzák az ügyet a közgyűlés elé.

Az általános helyesléssel fogadott felszólalásban kérteket a polgármester megígérte. Majd dr. Karsay Sándor érdeklődésére közölte, hogy a székesfehérvári kultúrmérnöki hivatal szakértőjének véleménye szerint három völgyelzáró gátat kellene építeni, ami legkevesebb 150 ezer P[engő]-be kerülne.²⁷

Leesett az első hó.²⁸ „Elég korán. Hétfőn, [1940.] október 28-án reggelre elég vastag lepellel vonta be a földet. A Papod és a többi bakonyi hegyekről egészen téli tájkép tárult elénk. Máskor örömmel fogadtuk az első hópelyheket, de ma, amikor annyira szűkében vagyunk a fának, szénnek és más mindennek, bizony aggodalommal tölt el bennünket az első hó. Azt tartja a közmondás: korán jött vendég későig marad. Bizony nem kívánjuk, hogy már most kezdődjék a tél. Annyi bizonyos, hogy már fűtenünk kell, bár még a hivatalos tél messze van. Humoráról és jó szívéről ismert, de már elhunyt Zöld István vámosi esperes mondta egyszer: »okos ember nem télen fűt, hanem mikor hideg van.« Igaza volt. Különösen, ha van mivel fűteni.”

„Oláh József ugodi mész-árus kocsijával a Hajagos-patakon átvezető hídon akart keresztülhajtani. A patak azonban a sok esőzéstől nagyon megáradt s a híd fölött mintegy két méter magasságban rohanó víz magával sodorta Oláht, aki a vízbe fulladt. Holttestét még nem találták meg. A lovak elszaladtak.”²⁹

„Megírtuk, hogy a Hajagos-patak megáradt vize az országútról elsodorta Oláh József 81 éves ugodi mészkereskedőt. Amint értesülünk, a szerencsétlen öreg hulláját a napokban a patak medrében megtalálták, s hazaszállítva, ott nagy részvét mellett temették el.”³⁰

* * *

²⁷ *Veszprémvármegye*, 1940. okt. 27. Rendkívüli városi közgyűlés Veszprémben. Óvintézkedések az árvíz ellen. A *Veszprémi Hírlap* október 27-i száma is megemlíti, hogy „[D]r. Kiss Ernő napirend előtti felszólalásában felhívta a képviselő-testület figyelmét a nemrég a városra zúdult árvízveszedelem újbóli elkerülésére. Kérte a polgármestert, hogy vizsgálta ki, hogyan lehetne a bajt a jövőben megakadályozni.”

²⁸ *Veszprémi Hírlap*, 1940. nov. 3. Leesett az első hó.

²⁹ *Veszprémvármegye*, 1940. nov. 10. Elsodorta a megáradt patak.

³⁰ *Veszprémvármegye*, 1940. nov. 24. Megtalálták a Hajagos-patak áldozatát.

*

A hetedik árvíz.³¹Írta: Molnár István³²

Vármegyénk délnyugati sarkában, a Somló közelében, a Torna folyó partján fekszik Tüskevár. A hódoltság előtti időben a mostani vasútállomás körül terült el. A virágzó, nagy múltú, ősi magyar helyiség a győri püspök birtoka volt. A községet ebben az időben Nagyjenőnek hívták. A közelében levő Somlójenő Nagyjenő lakosságából települt. Ősi nevét még ma is megőrizte.

Nagyjenő lakossága a hódoltság idején a vármegye határán és a Torna folyó partján épült pálos kolostor környékén talált menedéket. Az 1310-ben épült zárda körül ekkor hatalmas erdőség volt. A Torna folyó vizét kiengedve pedig egész tengerré változtathatták búvóhelyük környékét. A félhold bukása után a lakosság nem tért vissza ősi helyére, hanem a kolostor körül telepedett meg.

Az új községet a környék Tüskevárnak csúfolta. Őseik ugyanis 1605 körül a földhányásokat tüskével ültették be. Búvóhelyük elrejtésére és védelmükre a tüskés bozótot is felhasználták. A csúfnév lassankint a község elnevezése lett. A régi név feledésbe merült.

A páratlan értékű és sok műremekkel gazdag kolostort az elmúlt század vandalizmusa teljesen tönkretette. A szobrokat, márvány faragványokat, templomot és a kolostor épületét kőbástyák, házak és istállók építésére adták el. Festményeket és faragványokat, könyveket és irattárt tettek tönkre. Ötszáz év minden alkotását és értékét pár év alatt megsemmisítették.

Az ősi község lakossága elvesztette egyetlen értékét. Más értéke amúgy sem volt. Kevés a rétje és a szántóföldje. Pár holdas gazdák és földnélküli napszámos munkások alkotják a többséget. A község ezért nem is gyarapodik. 1781-ben 820, 1870-ben 1028 lakosa volt. Ma sincs több. Sok a kivándorlás, az elköltözés.

³¹ *Veszprémi Hírlap*, 1940. nov. 6. 2. o.

³² Molnár István (Tüskevár, 1906. aug. 7. – Tüskevár, 1983. nov. 3.) római katolikus kanonok, történész. Tatán a középiskolát, Veszprémben a papi szemináriumot végezte. Több helyen káplán, majd 1947-től plébános Tüskeváron. 1972-től a veszprémi Szent István- és a Szent Imre-templom igazgatója. 1978-tól veszprémi kanonok. 1962-ben Tüskeváron a magángyűjteményéből Helytörténeti Múzeumot alapított. Helytörténeti kutatással Pápán kezdett foglalkozni. A '70-es évektől tudományos munkáinak sorát közzölték a megyei és országos szakfolyóiratok. Kéziratok hagyatékát a Veszprémi Érseki Levéltár őrzi. [Forrás: Varga Béla: *Veszprém város lexikona*]

A szegénység mellett a községet az idén súlyos csapások sújtották. Az abnormális téli és nyári időjárás mérhetetlen károkat okozott a mezőgazdaságban és a somlói szőlőkben. Az elmúlt napokban pedig az árvíz hetszer öntötte el a falut és határát. Hetedik árvíz.

A nyáron csónakokkal közlekedtek. A házak megrongálódtak. A lakások vizesek és egészségtelenek. Tönkremennek a bútorok és megpenészednek a ruhák. Sok helyen nem tudtak csépelni, mert vízben állt az udvar. A behordott termésben óriási károk voltak. A mezőn a sok eső, szérűn pedig az árvíz pusztította.

A község környéke most tengernek látszik. A földeken víz áll. A mezei munka legnagyobb részt szünetel. Még trágyát sem tudnak hordani. Mindenszentek vigíliáján láttam egy megsülyedt fogatot. Gazdája megpróbálta a munkát. Sokan még semmit sem vetettek. A szénát elvitte a víz. A betakarult takarmány pedig a pajtában iszaposodott meg. A réteken csónakázni lehetne. Nincs megfelelő legelő. Kevés a takarmány. Ezért az állatállomány rohamosan romlik. Mi lesz a télen? Ki sem tudják hajtani az állatokat. Ha mégis kihajtanak, az állatok tönkremennek a vizes legelőn.

Az erdőt és a temetőt Apácatornán keresztül lehet csak nagy kerülővel megközelíteni. A halottakat csak rögtönzött hidakon keresztül tudják a temetőbe szállítani. Legtöbbször kocsin viszik a koporsót és a gyászoló rokonságot. A legújabb árvíz miatt e sorok írójának sem sikerült mindenszentek vigíliáján kimennie ősei sírjához. Az utcákon víz áll, sok helyen pedig mérhetetlen nagy a sár. Nem csoda, hogy sokan meghúlnak és sok a beteg.

Ezernyi a baj. Megszámlálhatatlan a panasz. A hetedik árvíz zúdult az elmúlt napokban a szegény falura. Nyomában pedig a szegénység, a zúgolódás és az elégedetlenség jár. Hol van a segítség? Megyénk egyik legősibb és legmagyarabb falujának kereszthordozását ki fogja megkönynyebbiteni? A sok panaszért, zúgolódásért, elkeseredésért és a hét árvíz minden káráért pedig ki a felelős?

MÚLTIDÉZŐ

Beudant francia geológus 1818. évi tanulmányutja Veszprémvármegyében¹

FALLER JENŐ²

Francois-Sulpice Beudant³ (1787–1850) korának egyik legnagyobb geológusa,⁴ XVIII. Lajos, francia

¹ Veszprémvármegye, 1933. jan. 01. 5., jan. 8. 2., jan. 15. 2., jan. 22. 5., jan. 29. 2–3., febr. 5. 2–3., febr. 12. 5., febr. 19. 3., febr. 26. 2., márc. 5. 2. o. Beudant útról lásd még: Darnay-Dornay Béla: *Beudant balatonvidéki útleírása 1818-ból*. Tapolca, 1934. (Földesi F)

² Dr. Faller Jenő (Selmecbánya/Szelákna, 1894. szeptember 25. – Sopron, 1966. december 23.) okleveles bányamérnök, a műszaki tudományok kandidátusa, a Központi Bányászati Múzeum igazgatója. Ő irányította azokat a földtani kutatásokat, amelyek révén a nagygyeházi és dudari szénmedencék ismertté váltak. 1946-tól Várpalotán a dunántúli szénbányászati kerület vezetője, 1948–1949 között pedig a várpalotai szénipari központ vezérgazgatója volt. 1950-től a Nehézipari Műszaki Egyetem Bányaművelési Tanszékének docenseként működött Sopronban. 1956-ban jelentős szerepet játszott a brennbergi szénbányászat újraindításában. 1957-ben – élete fő művének eredményeképpen – nyílt meg Sopronban a Központi Bányászati Múzeum. Forrás: *Magyar Életrajzi Lexikon* 1. kötet, 461. o. Lásd még: Dr. Vajkai Aurél: Faller Jenő művelődéstörténeti munkássága Veszprém megyében. *Napló*, 1967. jan. 8. 6. o. (Földesi F)

³ Forrás: <https://www.annales.org/archives/images/beudant.jpg> (Letöltve: 2024. okt. 10.) (Földesi F)

⁴ François-Sulpice Beudant, kiváló mineralógus és geológus, Avignonban és Marseilleben kezdte tanári működését. Beudant magyarországi utazása idején – 29 évesen – már a Francia Királyi Ásványtár aligazgatója volt, később a párizsi egyetemen a Természet-tudományi Kar Ásványtani Tanszéke tanárává nevezték ki, majd 1824-ben a Francia Akadémia tagja lett, s később a Magyar Tudományos Akadémia is levelező tagjává választotta. Művének előszavából tudjuk, hogy magyarországi útjára alaposan felkészült, mintegy 5 oldalon keresztül sorolta fel azokat a könyveket, melyekből hazánkra vonatkozó ismereteit merítette. 1818. május 22-én hazánk földjére lépett. Utazásáról naplószerű feljegyzéseket készített azzal a céllal, hogy tapasztalatait másokkal is megossza. „Különböző szempontok vezettek arra, hogy egy időrendi beszámolót írjak magyarországi utazá-

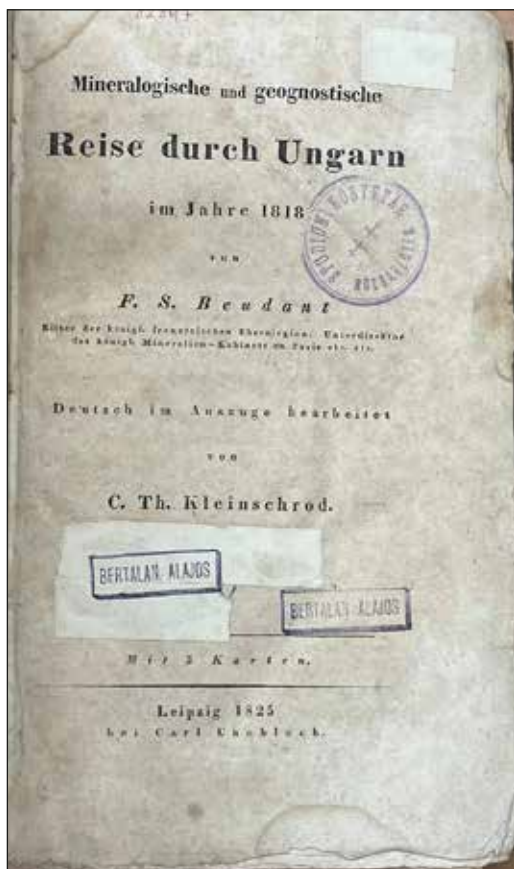
király megbízásából és költségére, mint a párizsi királyi ásványtár aligazgatója 1818-ban csaknem egy fél évre terjedő rendkívüli becses tanulmányutat tett hazánkban. A nagy fölkészültségű, finom tollú tudós „*Voyage minéralogique et géologique en Hongrie pendant l'année 1818.*” című⁵ négy kötetes és még ma, több

somról. A megfigyelések bemutatásának ez a módja azzal a jelentős haszonnal jár, hogy lehetővé teszi az utazó számára, hogy betekintsen sok olyan részletbe, melyek nem kaphatnának helyet a fő fejezetekben, de amelyek mégis sok vonatkozásban érdekelhetik az olvasót. Mivel Magyarországot általában nagyon kevésbé ismerik, nem mellőzhettem el, hogy bemutassam azt a kevés megfigyelést, amit a szakásokról, az intézményekről, a városok elhelyezkedéséről és építményeiről, az utak állapotáról, a lehetőségekről és a nehézségekről összegyűjtöttem, s amelyekkel találkozhat az, aki bejárja ezt a területet.” (II. könyv, Bevezetés). Forrás: Pető Mária: *Francois-Sulpice Beudant kelet-magyarországi utazása 1818-ban*. A Nyíregyházi Jósza András Múzeum évkönyve 43. (Nyíregyháza, 2001). 327–332. o. Beudant nevét és művét valójában – a geológusoktól eltekintve – nálunk alig ismerik, dacára annak, hogy Birkás Géza több kitűnő tanulmányban értékelt a francia tudós magyarországi útjáról írott hatalmas, négykötetes művét, és ezeken kívül más szerzők tollából is jelentek meg róla szóló írások. Pl.: Birkás Géza: *Egy francia tudós dunántúli utazása 1818-ban*. *Győri Szemle*, 1931. II. évfolyam. 1931. június–szeptember. 151–169. o., Dornyay Darnay Béla: *Beudant francia természettudós Keszthelyen 1818-ban*. *Keszthelyi Hírek*, 1931. aug. 9., Dornyay Darnay Béla: *Beudant balatonvidéki útleírása 1818-ból*. *Tapolcai Lapok*, 1934. 62. o. Munkáját 1822-ben jelentették meg és már 1825-ben németre fordították. Ez az írás mai szemmel egész Közép-Európa korszerű szemléletű földtani megismerésének alapját képezte, ugyanakkor Beudant fő életművének tekinthető. **(Földesi F)**

⁵ A munka teljes címe: „*Voyage minéralogique et géologique, en Hongrie pendant l'année 1818; par F.-S. Beudant, chevalier de l'ordre royal de la Légion d'honneur, sous-directeur du cabinet de minéralogie particulier du roi, officier de l'Université royale, membre de la Société philomatique de Paris, associé de la Société géologique de Londres, de la Société helvétique etc... etc... Paris chez Verdière, libraire, quai des Augustins no 25. 1822.*” Az első három kötet a leírást, a negyedik a geológiai térképeket és metszeteket tartalmazza. Beudant műve 1825-ben kivonatossan németül is megjelent a „*Mineralogische und geognostische Reise durch Ungarn im Jahre 1818. von F. S. Beudant; Deutsch in Auszuge bearbeitet von C. Th. Kleinschrod, mit 3 Karten (Leipzig 1825. b. Carl Cnobloch)*” címen. A munka tulajdonképpen nem követi Beudant magyarországi útját, de kőzetek szerint foglalja össze a nagy tudós megállapításait. Sajnos a fordításban minden elmaradt, ami Magyarországot előnyös oldaláról tüntethette föl a német olvasó szemében s hazánkat is állandóan csak az osztrák monarchia tartományának mondja. Magyarul Beudant műve ez ideig még nem látott napvilágot (Ez érvényes napjainkra is – Földesi), bár számtalan ásvány és földtani írónk hivatkozik rá. Elsőnek a Balaton vidékének halhatatlan geológusa, Lóczy Kálmán mutatott rá Beudant jelentőségére „*A Balaton környékének geológiája és morfológiája (1913)*” című művében (Lásd: Bevezetés, 1–3. o.). Újabbán pedig Birkás Géza írt egy rendkívül ügyes, tömör, összefoglaló beszámolót Beudant tanulmányutjáról: „*Egy francia tudós dunántúli utazása 1818-ban*” címen, a *Győri Szemle* II. évfolyamában. (A munka külön nyomatban is megjelent a Győri Szemle Társaság kiadásában 1931-ben) – Beudantról egyébként honfitársa, Alfréd Lacroix írt pompás tanulmányt: „*Notice historique sur Fraycois Sulpice Beudant (Institut de France, Paris 1930.)*” címmel.

mint száz év múltán is rendkívül értékes munkájában számol be Magyarország földtani viszonyairól. Beudant azonban nemcsak az ásványok és kőzetek érdekelték, hanem az emberek, a városok, a műveltségi viszonyok, a népszokások is. Ellentétben számos külföldi utazóval, kik Magyarországon járva megelégedtek néhány városnak: Pozsonynak, Esztergomnak, Budának, Eszterházának stb. megtekintésével, Beudant részint kocsin, részint gyalog járta be hazánk tekintélyes részét, nemcsak természettudósokkal ismerkedett meg, hanem gyakran megfordult vidéki magyar urak házánál is, sőt a köznéppel, magyar, német, tót, oláh paraszttal is sokszor nyílt alkalma érintkezni és nem egyszer töltötte az éjszakát falusi kocsmában, vagy parasztháznál. Napról-napra a helyszínen feljegyzéseket készített és tarka, gyakran mulatságos élményei egy részét munkájában is elbeszéli. Beudant műve ennél fogva a nem természettudós olvasókra nézve is tanulságos, mint ahogy az ásvány és földtani leírásokon kívül az akkori Magyarország művelődési, néprajzi, gazdasági stb. állapotára vonatkozó nem egy figyelemreméltó adatot őrzött meg számunkra és érdekesen tükröződik benne, hogy egy művelt, éles szemű, elfogulatlan, nyugat-európai ember 1818-ban milyennek látta Magyarországot.⁶

Beudant a fölvidéki bányavárosok, a Mátra, Hegyalja és Tátra vidékének megtekintése után az Alföldre, Debrecenbe, majd Pestre kerül, honnét Martonvásáron át a Vértes tanulmányozására in-

Beudant Ásványtani és földtani utazás Magyarországon az 1818-as évben című mű 1825. évi német nyelvű kiadásának címlapja. Forrás: Eötvös Károly Megyei Könyvtár, Veszprém

⁶ Lásd Birkás Géza idézett művét (4–5. o.) továbbá Lóczy Lajos már idézett munkájának ide vonatkozó kitérő sorait (2. o.)

dul. Vármegyénk területére Bodajkról jövet Isztiméren és Bakonykutin át 1818. okt. 12. lép s Várpalota és Veszprém érintésével megtekinti a Bakony egy részét, majd Városlődön és Ajkarendeken keresztül Somlóvásárhely környékére ér, hol a balatonmenti bazalt képződmények legérdekesebbikét, a Kisalföld síkságából kiugró Somló- és Ság-hegyet járja be. Útját egy pesti fuvarostól bérelt kocsiban, három lóval teszi meg, amiért napi 15 papírforintot fizet. Ez nagy összeg ugyan, de a kocsis maga tartozik élelmezéséről és lovai takarmányozásáról gondoskodni. A kocsison kívül még egy szolgálja is van, ki egyszersmind a tolmács szerepét és betölti.⁷ Beudant a Várpalota–Hajmáskér–Veszprém–Városlőd–Ajkarendek–Devecser–Somlóvásárhely-i úton ment végig vármegyénken, de arról sokszor letér s gyalog járja be a közeli, ha szükségét érzi, a távoli hegyeket is.

Útjának ezen szakaszát munkája II. kötetének XVII. fejezetében, „Route de Buda au Lac Balaton par les montagnes de Bakony” cím alatt ismerteti huszonnégy oldalon (p. 421–449.) és a következőket írja: „Október 12-én, kitűnő időben érkeztem a kb. 196 m. tengerszint fölötti magasságban fekvő⁸ isztiméri fönnsíkra, hol ugyanazt a nummulinás mészkövet találtam, mint amelyet már Móron volt alkalmam tanulmányozni. Az itt lelt nummulinák azonban sokkalta nagyobbak, mint a Móron találhatók s erősen recések, maga a mészkő pedig még ezenkívül rengeteg, szemmel alig látható, ugyancsak a nummulinák családjába tartozó domború kis kövületet tartalmaz.⁹ Pontosan megállapíthatók még benne az encrinusfélék, helytel közel pedig conchylia héjakat és tornyos cerithiumokat leltem.” Meg van még ez a mészkő valamivel távolabb, az Isztimérről Palota felé vezető ut mentén, azon a dombhátságon is, mely balkéz felé marad el, amint egy kis völgybe érve Kuti felé visz utunk. Mielőtt pedig a veszprémi főúton fekvő Palotára értem volna, egy terjedelmes fönnsíkra jutottam, hol több dolomitmészkő¹⁰ megnyitás bukkant elém, de azokat már nem tudtam elérni, mert rámköszöntött

⁷ Lásd ugyanott.

⁸ Beudant egész tanulmányútja alatt barometrikus magasságméréseket végzett, emellett pontosan följegyezte a hőmérsékletet és azt, hogy milyen időjárás volt az illető helyen. Így pl. Isztimérenél a következő bejegyzéseket találjuk: „Tengerszint fölötti magasság 196 m., barométerállás 737, hőmérséklet 30°. Szép idő.” Fontosabb pontoknál, nagyobb városoknál e négy adaton kívül a keleti hosszúságot és északi szélességet is megadja. Amikor a Bakonyban mindkét barométere eltörött, a magasságméréseket aproximatívén végezte tovább és pedig az illető hegység rézsűszögének bemérésével. Megjegyzem, Beudant magasságmérései sokszor hibával terheltek (ez különösen a Somlóhegy bemérésénél feltűnő, melyet a helyes 435 m-rel szemben, mindössze 190 m. magasnak mond, igaz, hogy ez a mérése barométerhiányában már csak hozzávetőleges), legtöbbször azonban teljesen pontosak és elfogadhatók (lásd Várpalotát, Veszprémet stb).

⁹ A kis kövületek Fehérvárcsurgó – Isztiméri gazdag fő-nummulinás mészkőben dúsan fellépő milididafélék lehettek.

¹⁰ Beudant a dolomitot mezozoósnak és következetesen magnéziás mésznek „calcaire magnésilère”-nek írja, de maga is megjegyzi munkájában, hogy ez a mészkő, melyet

az est. Szerencsére oly főséges, ragyogó holdvilág volt, aminőt még alig láttam, pedig dél Franciaországot mondhatom szűkebb hazámnak, hol ugyancsak teljes pompájában szokott tündökölni a hold, csaknem nappali azúrkék fénybe vonva a tájat. Így csakhamar elértem az előttem meredő kúpokat és sikerült pontosan megállapítanom, hogy azok egy-nemű, tömött dolomitból állanak, miután úgy a hegytetőn szállban szedett mintadarabok, mint a hegy tövében gyűjtött jellegzetes mészkőmurva, vizsgálataim alapján dolomitnak bizonyult. Az egy-nemű mészkőszakaszok szemcsések, mint a cukor és gyöngyház fényűek s rengeteg, apró, kis fészkekben meghuzódó és az alapanyagban szabálytalanul megjelenő romboéderes kristállyal vannak teli. Egyébként a hegytetőre érve el se tudtam gondolni, hogy lehet erről kocsival lejutni, mégis, amint két szikla között – melyek úgy meredtek rám, mint két bazaltkúp – egy kis tóhoz értünk, vaktában megfordultunk s egy kis völgybe érve, egész jó uton találtuk magunkat.

A táj ugyan rettenetesen siváran festett, s egy pillanatig úgy éreztem, hogy elvesztünk, de alig ocsúdtam föl különös szorongásomból, amikor elhagyva egy élesen kiugró halmot, Palota előtt találtam magam a veszprémi főúton.¹¹ Mivel pedig Palotán a vacsorára még várnom kellett, elmentem sétálni Veszprém irányába, nem győzve betelni a holdas éj szépségétől úgy, hogy legszívesebben folytattam volna utamat, ha kocsisom és lovaim is úgy tudtak volna lelkesedni, mint én.

Másnap már napfölkelte előtt talpon voltam és szokásom szerint fölvertem a vendéglő¹² egész háznépét, mégis elég késő lett, mire mindennel elkészülve útra kelhettem.

Kitaibel, Tomcsányi és Fábri doloimit „Dolomie” névvel jelölnék. V. ö. Lóczy Lajos idézett művét (p. 3)

¹¹ Úgy itt, mint a következőkben is megkísérlem Beudant utját a lehetőségig rekonstruálni, hogy ezzel még érzékeltetőbbé tegyem geológiai fölvételeinek helyességét. Eszerint Beudant elhagyva Isztimért, valószínűleg Guttamási érintésével a hullámos, dombos szántók között vezető rossz mezei úton ment Bakonykutiba, honnét minden bizonnyal az Akasztóhegy 329 m. magas terjedelmes karsztjellegű dolomit platójára ért. Innét bizony csak nehezen lehet kocsival lejutni, minthogy Beudant is csak nagy nehézségekkel ér le s a Hidegvölgy nyugati oldalán, elhagyott rossz úton érkezett az inotai Páskom 211 m. magas dolomit kúpjának tövébe. Itt rájutott a bakonykúti – inotai kocsiútra, melyen továbbmenve a 176 és 188 m-es dolomitkúpok közt – melyek ha északról és különösen holdvilágnál közelítjük meg, szabályos kúpalakkal, valóban bazaltkúpszerűen hatnak – az inotai hosszon elnyúló forrástónál találta magát. Beudant itt megfordította kocsiját s a tó északi partján, az Öreg-malom mellett vezető útra került, honnét a 180 m-es dolomitkúp nyugati oldalán rátért a székesfehérvár–veszprémi főútra, s hirtelen Palota előtt találta magát. Ezen út szakaszának geológiai megállapításaival bővebben nem kívánok foglalkozni, hisz az nagyrészt még Fejérmegye határába esik. Annyit természetesen megjegyezhetek, hogy fölvételei teljesen helyesek s hogy Várpalota–Guttamási nagy pontusi édesvízi mészkőteraszt nem említi, az éppen az általam megjelölt útirányt igazolja, melyen édesvízi mészkő előfordulással nem is találkozott.

¹² Hogy Várpalotán melyik vendéglőben szállt meg Beudant, sajnos pontosan nem tudjuk, de minden valószínűség szerint a ma [1933-ban – Földesi] özv. Szakály Józsefné tulajdo-

A körülbelül 160 m. tengerszint fölötti magasságban s enyhe lapályon elfekvő Palotáról távozva¹³ jobbkéz felé mindinkább elmaradoztak a pontosan északkelet-délnyugati vonulatú impozáns dolomithegyek, dél felé azonban csakhamar meredek halmok bontakoztak elém, teljesen szabálytalanul letarolt oldalakkal, úgy, hogy bár tudtam, miszerint itt is csak a tanulmányutamból oly jól ismert dolomithegyekkel van dolgom, mégis a szokatlan megjelenés arra készítetett, hogy utamat megszakítva, azokat megvizsgáljam. Útközben a réten, mely ingoványos volt, sok nummulinás mészkövet szedtem,¹⁴ s elérve a hegyet meggyőződtem, hogy az valóban dolomitből van fölépítve. Amint pedig följutottam a hegytetőre, láttam, hogy az alacsony hegység terjedelmesen nyúlik el csaknem a magas hegység lábáig, mely északról-délről és nyugatról szinte köralakban öleli körül emezt. A hegység egyébként leszakadt partjaival azt az érzést keltette bennem, mintha a hajózást oly gyakran veszélyeztető meredek tengerparti sziklákon járnék.¹⁵

Veszprémbe menet térképemen hiába kerestem az előbbieken ismertetett s délen látható hegyvonulattal összefüggő dombvidéket, mert annak helyén mocsaras terület volt berajzolva. Útközben egyébként dolomiton kívül semmi figyelemre méltót se találtam. Az alacsony hegység végére érve, egy nyugati irányú nagy völgy tárul elénk. E völgyön át visz az út a Bakonyon keresztül.¹⁶ Térképem Veszprémet úgy tüntette föl, hogy lapályon fekszik, meglepetéssel láttam tehát, hogy az egy mészkőhegyen épült kb. 280 m. tenger-

nát képező s akkoriban csaknem egyedülálló, messzi híres gróf Zichy-féle Korona-vendéglőben. Ezt tisztán lokális, kultúrtörténeti szempontból kívánom megjegyezni, annál is inkább, miután a Korona-vendéglőt pontosan kétszáz év előtt, 1732-ben építtette gróf Zichy István, Paul Hatzinger (alias Hätzinger) linzi születésű, hírneves székesfehérvári építőmesterrel, s így méltó, hogy erről legalább ez úton emlékezzünk meg.

¹³ Beudant 1818. okt. 13-án, szép időben távozott Palotáról, hol 743 mm barométer állást és 14° hőmérsékletet mért.

¹⁴ A nummulinás mészkövet Beudant itt csak másodlagos lelőhelyén találhatta, mivel a Várpalota–Hajmáskér–Veszprémi sivár, kősteppés karszterületen szalban álló eocén előfordulás ismeretlen.

¹⁵ Beudant itt az átlagban 246 m. magas denudált és abradált veszprémi főnnsíkot ismereti úgy, ahogy azt Várpalotáról Veszprémbe menet látjuk. Itt először is valószínűleg a veszprémi főnnsík legkeletibb nyúlványa, a 207 m. magas Péti-hegy, idősebb triász masszívuma lepte meg, mely a Kikeri-tónál bontakozik elénk, változatos mészkő ormaival, hogy aztán Öskü és Hajmáskér vidékén ellaposodva, hepe-hupás-köbörçös karsztvidékké alakuljon át, mely csak Hajmáskéren túl, a veszprémi hasadék mentén taposottabb s Kádárta mellett a Séd medréből tényleg a tengerparti sziklákra emlékeztető falszerű meredélyekkel végződik.

¹⁶ Itt a Kádárta–Gyulafirátót–Zirci nagy haránt-törés völgyről van szó, mely a Cuha-patak folyása irányában egész a pannonhalmi dombvidékig fut ki. Veszprémbe menet különösen a Gelemér-pusztától északkeletre fekvő utászház környékéről nyerünk az északnyugati irányú völgybe pompás betekintést, mely a Veszprém–Zirc–Győri vasútvonal útján még ma is legfontosabb közlekedési harántvonala a Bakonyinak.

szint fölötti magasságban.¹⁷ A hegyet körülölelő völgyben látható városrész a külváros s bizony a rosszul kövezett úton csak nagy nehezen tudtam előbbre jutni fogatommal, miután a városban éppen vásár lévén, minden el volt torlaszolva szekerekkel, állatokkal és emberekkel. A nagy tömegben sok magyart, horvátot és tótot láttam,¹⁸ kiket egyébként cifra öltözetükről is meglehetett különböztetni.

Az asszonyok különösen feltűnők voltak különleges ruházatukban, vörös harisnya és sárga csizma volt rajtuk, vörös ujjatlan pruszlikot viseltek, s a szoknyájuk durva kék vászonból készült. Amennyiben a pruszlik ujjas, illetve ingvállas volt, úgy az a legtarkább színekben játszott. Egyébként rengeteg sokszínű szalag s egy rendkívül érdekes fejkötő egészítette ki az amúgy is bizarr képet. A fejükön ugyanis, mint láttam egy-kettőt, többé-kevésbé finom, vagy durva anyagból készült főkötő volt, melynek egyik elülső része fodrosan, csipkésen takarta a homlokot, lelógva csaknem az orrig, míg másik része simán omlott le hátul a vállra. A férfiak csaknem kivétel nélkül gömbölyű pörgekalapot, vagy posztósapkát viseltek s a legtöbbször rossz, durva, fehér szövetből készült kabát és bő vászongatyja volt. Néhányan kivételesen még ennél is elegánsabban voltak öltözve, hosszú kék szövetnadrágban, kékes szürke mellényben s ingüket kilógatták a mellény alul. Mindezeket az öltözékeket hosszasan megbámultam úgy, hogy sok időt elfecsérelve sokáig kószáltam a vásárbán, hol különben rettenetes zsvajj volt.¹⁹

¹⁷ Beudant kitűnő időben 738 mm barométerállást és 17° hőmérsékletet mért Veszprém-ben 1818. okt. 30-án. Ebből kitűnik, hogy Veszprém és vidékén 17 napot töltött, miután oda, mint tudjuk, okt. 13-án érkezett.

¹⁸ Mint Birkás Géza is írja (lásd idézett művét 7. o.) nem valószínű, viszont nem lehetetlen, hogy Beudant tényleg látott horvátokat, miután a veszprémi vásárok ez időben rendkívül nagy látogatottságnak örvendtek s mint tudjuk, Somogyból is hordtak gabonát, fát, gyapjút és egyéb terményt a veszprémi piacokra. Somogynak pedig csekély számban ma is vannak, 1818-ban még inkább voltak horvát, illetve rác és sokác lakosai. (lásd még Kogutowicz Károly: Dunántul és a Kisalföld 1930. 192. és 215. o.) A tótok valószínűleg Sur, Szápár, Bakonycsérnye, Jásd és Öskü tót lakóiból regrutálódtak, kiket, mint tudjuk, nagyrészt a 18. század ötvenes éveiben telepítettek le Nógrád megyéből a gróf Zichyek és Szapáryak elpusztult községeikbe s kik ez időben valószínűleg még nagyobb számban voltak képviselve mint ma, miután nagyrészt megmagyarosodtak. Valószínű továbbá, hogy 1818-ban még a magukkal hozott színes népviseletben jártak, melynek nyomát ma már legfőljebb csak Jásd község leányainak elég szín pompás viseletében látjuk némileg megőrizve. V. ö. még: Rómer Flóris dr.: A Bakony (15. o.) és dr. Dornay Béla: Bakony (34–38. o.)

¹⁹ Hogy a Beudant által leírt veszprémvidéki női hajviselet és főképp a kettős főkötő milyen lehetett, arról fogalmat ad a budapesti Néprajzi Múzeum I. emeleti III. termében látható „Weiber, aus [der] Gegend von Vespriem” [Paraszt asszony Veszprém vidékéről – lásd a borító 3. oldalán – Földesi] című vízfestmény, mely a múlt század első feléből két paraszasszonyt ábrázol. (Lásd Birkás Géza idézett művét 7. o.) Sajnos, ennek a szín pompás, tarka, rendkívül gazdag és jellegzetes népviseletnek ma már hírmondóját sem találjuk a Bakonyban, aminek okát nagyrészt abban kell keresnünk, hogy az egykor háziiparilag

Egyébként az egész táj, amelyen Veszprém épült, szürkés színű, szemcsés, cukorszerű dolomit mészből épül föl, mely hatalmas területen nyomozható, nyugaton azonban, a hátság peremén, egy bűdös (calcaire fétide) bitumenes, sárgás-kékesszürke, gyakran egészen földes törésű mészkővel van fődve, mely rendkívül könnyen hasad lemezes táblákra úgy, hogy e tulajdonsága miatt rendkívül szívesen használja a lakosság építőkönek. Emellett gyakran bitumen fészkeket tartalmaz, itt-ott kalcitá vált szerves maradványokkal s teljesen szintesen települt. E mészkőcsoporton egy másik mészkő fekszik, mely kagylómaradványok fölhalmozódásából keletkezett, sárgásszínű s teljes egészében apró és fénylő koarcszemcsék tarkítják. Egyébként úgy ezt, mint az alatta települt mészkövet egyrészt a vidéken előforduló egyéb mészkövek, másrészt megjelenésük és viselkedésük alapján a jurába kell sorolnunk, legalább is erre kényszerít az a tény, hogy e mészkövek a dolomitra települtek.²⁰

„Veszprémet elhagyva semmi figyelemreméltót sem találtam, míg nem utam, mely eleinte egy széles nagy síkságon vezetett, két hatalmas hegy közé nem ért.²¹ Amint ugyanis elértem a Bakony név alatt ismert hegységet, a hegyoldalakon és a völgyekben rengeteg törmelék darabjait találtam egy mészkőféleségnek, melyet ez ideig még nem sikerült meghatároznom. A színe vörös, erősen egyenmő, szerkezete szemcsés, tömött, helyenként csillogó, mint a kalcit, itt-ott az encrinusos meszekre jellemző s egészen úgy törik, mint a cukor. Emellett terebratulákat találunk benne nagy számmal, melyek azonban legtöb-

készített ruhadarabok a gyári eredetűekkel szemben, jóformán teljesen háttérbe szorultak. (Lásd dr. Dornyai Béla: Bakony 1927. 37–38. o.)

²⁰ Beudant itt a jeruzsálemhegyi márgákat és dolomitokat írja le. Mint tudjuk, a veszprémi és Laczkó Dezső által a raibliba sorozott dolomitok és márgák (Lásd bővebben: Laczkó Dezső: *Veszprém városának és tágabb környékének geológiai leírása*. 1909. 118–138. o.) sztratigráfiai vonatkozással a Jeruzsálemhegyen nyomozhatók legtanulságosabban, miután itt jelennek meg a legkedvezőbb településben és a legkarakterisztikusabban. Mindenesetre érdekes, hogy Beudant rövid veszprémi tartózkodása alatt ezt azonnal felismeri s a veszprémi dolomitokra vonatkozó következtetéseit, mint látjuk, ugyancsak a jeruzsálemhegyi föltárásokból vonja le. Beudant rendkívül alapos és precíz ismertetéseit csak akkor értékelhetjük igazán, ha sorait Laczkó Dezső alapvető, klasszikus munkájának idevonatkozó részével olvassuk egybe. (Lásd Laczkó Dezső idézett művét 120–121. és 132–133. o.) Így domborodik igazában elénk Beudant pompás éleslátása, hisz megfigyelései teljesen tökéletesek s azok értékéből mit sem von le ama tévedése, hogy a jeruzsálemhegyi márgákat és meszeket a jurába sorozza, ha tudjuk, hogy ezekkel még Laczkó Dezső is csak nehezen s a legújabbban lefolyt mesterséges föltárások (vízvezetési árkolások és ásatások) segítségével, valamint szerencsésebb fosszília leletek alapján tudott boldogulni. (uo. 121. o.) Vesd össze még Lóczy Lajos idézett művének idevonatkozó sorait.)

²¹ Beudant Veszprémet elhagyva, a jutasi erdő mellett a rátóti nagymezőn át, az Esztergáli völgynek vette útját, hol csakhamar a Papodtető és Gyöngyöshegy közé ért. Itt véleményem szerint aztán az 530 m. magas (Beudant 537 m. magasnak mérte) Gyöngyöshegyet mászta meg, habár ő azt írja, hogy a Bakony legmagasabb csúcsán volt, ami természetesen inkább a 646 m. magas Papodtetőre illik. Egyébként a hegytetőn 708 mm. barométer állást és 18° hőmérsékletet mért.

szőr annyira zúzottak, hogy nem lehet őket felismerni. Magnéziumot nem tartalmaz, sav halásara erősen fölpezseg s vérpiros színe gyakran változik hússzínűre, avagy sárgára.

Úgy látszik, a környező hegyek is mind ebből az anyagból vannak fölépítve, miután még a legmagasabb csúcson is ugyanezt a mészkőfeleséget találtam, legföljebb más színű változatban. Mégis kiterjedéséről nem nyilatkozhatok, mert bizony elég sietve jártam be a tájat, mely egyébként is erdővel borított, s bizony e mészkövet több gondnal és alapos-sággal kellene áttanulmányozni, hogy az ember észrevegye a struktúrabeli különbséget.²²

Amennyiben becslésem nem csalt, úgy megmásztam a Bakony legmagasabb csúcsát, hol 537 m. tengerszintfölötti magasságot mértem. Ez a magasság ugyan nem mondható túl nagyknak, mégis igen tekintélyes s annál impozánsabb, mivel a lapály, amelyből kiemelkedik, mindössze 120–130 méter magas, úgy, hogy erősen elüt a táj alakulatától. A hegység kiterjedése is rendkívül tetemes, miután az egyrészt a Balaton felé húzódó hegyvonulattal, másrészt a Tata–Budai hegyekkel, az úgynevezett Dunazuggal függ össze. A Bakony különben már rég óta ismert nagy kiterjedésű, hatalmas erdejeiről, továbbá azokról a nehézségekről, melyek itt az utas emberre várakoznak. Sokáig volt a Bakony menedéke a gonosztevőknek s prédája a háborús világ rablócsapatainak, melyek bizony a történelem folyamán gyakorta pusztították tűzzel-vassal szép Magyarországot. I. Endre, amikor öccse, Béla elűzte a trónról, kis csapatával kísérve a Bakonyba menekült, hol sokáig bolyongott. A nagy Bakonyerdőről különben sok mondat mesélnek, s mint hallám, az ember ott állandóan rablók támadásának van kitéve, úgy, hogy fegyver nélkül nem is tanácsos benne járni. Az egyik pesti ház inasa el is rejtett egy szörnyű nagy kardot kocsimba az esetre, ha e vidéken járok. Természetesen nagyon jól nevelt haramiának kell annak lennie, aki bevárja, hogy a kardot kiszedjem a kocsim ülése alól. Szerencsére semmi szükségem sem volt ily szerszámra, mely különben is csak alkalmatlan és semmire se jó. Egyébként is Magyarország több, mint 800 helyiségében fordultam meg s bizony gyakran a legistenhátamögöttibb helyeken, melyek pompás rejtekhelyül szolgálhattak volna a betyároknak, emellett a nap minden szakában s éjjel is kint jártam, anélkül, hogy bárki is megtámadott, vagy bántott volna, úgy, hogy azt hiszem, e vidék egy fokkal se veszélyesebb, mint Európa bármely civilizált helye. Az a véleményem tehát, hogy mindama mesék, amelyek itt-ott, erről vagy arról a helyről regélnek, legföljebb már csak egy régi világ emlékei, amikor valóban meghúzódhattak még a betyárok az itteni hegyekben.”²³ [...]

²² Itt és a következőkben pompás leírását kapjuk a Papod és Gyöngyös hegycsoport földolomijának, mely e tájon valóban hatalmas kiterjedésű. (V. ö.: Laczkó Dezső idézett művét, 150–155. o. „Papod–Gyöngyös csoport” és Lóczy Lajos idézett művének idevonatkozó sorait.)

²³ Beudant hízelgően ír, nem hisz a bakonyi betyárok létezésében, a róluk szóló történeteket minden alapot nélkülöző mende-mondának tartja s hogy megmutassa, mennyire nem befolyásoltatja magát a balítéletektől, a Bakony közbiztonsági viszonyait túlságosan kedvezőknek látja. Hogy mennyire nem haltak ki a bakonyi betyárok, azt Beudant

* *

Útját Márkón, Városlődön keresztül folytatta, majd megtekintette a bazaltkúpokat: a Somló és a Ság hegyet. Leírásában ráismerünk az Ajkarendek–Tóskaberénd–Devecser–Somlónásárhely körüli nagy kiterjedésű pannonia-pontusi homokrétegekre. Ezután megszállt a Somló hegy melletti kocsmában – amiről igen jó véleménye volt.

E tájékot elhagyva Miske, Hosszúpereszteg, Káld, Csehi, Baltavár és Zalabér településeken át Sümegnek veszi az irányt.²⁴

Faller Jenő közleménye, túl azon, hogy ismerteti Beudant Veszprém vármegyei útjának veszprémi szakaszát, bőséges jegyzetekkel látta el azt, így pontos ismereteket kapunk útvonaláról, megfigyeléseiről, a korabeli állapotokról. Sajnálatos, hogy mind a mai napig nem jelent meg Beudant teljes műve magyar fordításban, így csak a különböző országrészeket bemutató fejezeteket tanulmányozhatjuk, melyek „összevadásása” is embert próbáló feladat.

*Beudant emlékére felállított kerámia Balatonfüreden a Füredi Panteonban. A festett csempelapokból álló alkotást Georgette Brivadis készítette. Avatásának időpontja: 1962. június 22. Forrás: www.kozterkep.hu
Feltöltötte: Bertha János*

itt járta után, a múlt század harmincas éveiben fényesen bebizonyították Sobri és társai, akik éveken át rettegésben tartották a Bakony és a szomszédos vármegyék lakóit. V. ö. Eötvös Károly: *A Bakony*, Budapest, 1909. II. köt. Ki volt hát Sobri? Utolsó szó Sobriról című fejezeteket. Az viszont kétségtelen, hogy a bakonyi betyárvilág jelentőségét mindenkor túlozta a közvélemény és az irodalom, mert másutt, pl. az Alföldön és Somogyban éppúgy voltak betyárok, mint a Bakonyban. (Lásd Birkás Géza idézett művét, 8. o. V. ö. még: Dr. Rómer Flóris: *A Bakony*, 1860. 18–19. o.)

²⁴ Befejező rész: *Veszprémvármegye*, 1933. márc. 5. 2. o.

Levél VI...s Antalhoz (1842)

aa. II.

Veszprém, jan. 25-kén¹

A veszprémi élet mozgalmairól kívántál tőlem tudósítást utolsó leveledben, hogy legyen, mint írod, mi betegágyadban egy kis szórakozottságot szerezzen; ha testi baj gyötör, add nekem, kedves jó barát, részét a fájdalomnak, mely gyöngye szívedet nyomja; ha a múltnak keserű emléke lobog előtted, melyben ön-vallomásod szerint minden boldogságod, minden vágyad csak egy visszhangja volt egykori kedvesed boldogságának, ha a megcsalt szerelem fellegei tornyosultak ismét beborult egedre, oh hadd átszállani fellegeidnek felét egemre, hogy fölötted világosabb legyen!

Te hittél az égi vonások ártatlanságának, és mint sok mások csalatkoztál! Azonban lelked tiszta, ez legyen pajzs, melynek védelme alatt bátran tekinteshz a jövődőbe.

Hogy részletes kérdéseidre válaszolhassak, társalgási életünkről egy megjegyzést kell tennem.

Hiányzik nálunk az összetartó közszellem; korunk nagy eszméje, az egyesületek eszméje nálunk felekezetekeket szült! Így születtek kis városunkban az urak casinója után a polgári casino, s legújabbán az olvasó-társaság; s az utolsó, jól-lehet csak nem rég keletkezett, mégis minden rendű és rangú becses osztályból legtöbb taggal bír, s köztük megyénk magas állású főispánjával is dicsekszik; nőink is több cotteriákra² oszolvák, azonban örömmel értesítlek, hogy az elkülönítő falak már már omladoznak!

Közvigmak gyönyöreiben ritkán részesülünk; színészek már egy pár év óta nem fordultak meg nálunk. Azonban 23-kán a Bagneres de Bigorre³ nevű 40 fran-

¹ Regélő – Pesti Divatlap, 1842. febr. 5. 86–87. o.

² csoportosulás, kisebb zárt társaság (klikk)

³ Franciaországi település, az Adour folyó felső völgyének bejáratánál található. „A Bagneres de Bigorre nevű felső-pyrenäi kerület vallásos zene-conservatoriumának tagjai, azon 40 francia hegyi és pásztori dalos, kik vidékük szegény pásztorainak fölsegélése végett, jótékonyan egyesülve, honi énekeik előadásával már majdnem egész Európát bezarándoklották, kik legújabbán Oroszországból kiindulva, Ausztrián keresztül zászlajok felszentelése végett Rómába utaznak, [...] A 40 hegyi dalos nemzeti viselete kék zubony vörös övvel, vörös, nagykerékű föveg, és fehér pantallon.” Bővebben az együttesről, első fellépésükről: Regélő, 1842. jan. 19. Vachot

cia hegyi és pásztori dalosokat hallottuk; de biz azok nekünk sem tetszettek; meglehet, mert mi is csonkán hallottuk őket. 24-kén volt első táncvigalmunk, a polgári casinóban, hol Veszprémnek jobbára minden szépei jelen voltak, sőt a vidékről is többen megjelentek, csak a felfogadott balhási⁴ cigányok maradtak el. Képzelted mily zavart okozott ez, a rendező urak nyakra-főre futkoztak, míg a templom karmuzsikusai közül néhányat összeszedhettek, kiktől igen szép volt, hogy megjelentek, mivel a felfogadott, de meg nem jelent cigányok miatt mellőztettek el.

A terem elég csinosan volt fölélékítve, mi a rendező uraknak becsületére válik; talán senki sem mondhatja a jelenlévők közül, hogy még bálban jobban nem mulatott, azonban általában mégis meglelégedéssel hagytuk el a teremet. A français⁵ nálunk még nem megy, próbálta négy pár, azonban nehéz meghatározni, a muzsika volt-e rosszabb, vagy a tánc?! Nem csodálom, hogy egy Pesten tartózkodó francia kikelt a tánc korcsosítása ellen a napokban, nálunk is ezt lehetett észrevenni a szép polkával.

Elborzadnál, ha láttad volna egy párnak a női gyöngédség és illedelem korlátai közül kitörő ugráló ficánkolását és szökdécselését! A nemzetit is eljárták egypárszor frakkban, nőink általában igen csinosan voltak öltözve, de egypárnál rosszul jött ki az igen is virágos fő.

A badacsonyi szüret alkalmával szépeink egyik seraphjáról tett ítéletedet, most már én is egészen aláírom, közelebb állsz hozzá, mint én, súgd meg neki, ha majd még egyszer szüret lesz, hogy nincs az a szépség, mely affectatio⁶ által sokat ne vesztené, és pedig virágainak legszebbikéből. A szívhez csak természetes és nem mesterkéltnél szólni, a mi nem természetes, az erőtetett, az erőtetés pedig szívnek leghalálósabb ellensége; én úgy hiszem, hogy mindig a hiuskodásnak kinövése az a nőben, midőn férfias modorú társalgásban tetszik magának, és egy nőnek nem csak tiszta női gyöngédséggel bírni – de azzal az egész világ előtt bírni **láttatni** is kell.

Társalgási nyelvünk egyedül magyar volt, de talán te fölöslegesnek is tartod ezt Veszprémről megemlíteni, oh éppen nem! hiszen kisebb körökben igen gyakran főszerepet játsza a német nyelv. Pedig jól mondja a lelkes Fáy „*hogy a nyelv az, mellynek pártolásával és beszélésével nőink egész nemzetiségünk kulcsát kezökben hordják, s míg társalgási nyelvünk nem magyar, addig tulajdonképen magyarok nem vagyunk*”.⁷

Imre: Pesti posta. 41–43. o.

⁴ Szilasbalhás, ma Mezőszilas

⁵ Française v. Contra-danse: élénk modorú francia társas tánczene $\frac{6}{8}$ -os ütemben. Későbbben a manapság is kedvelt és elterjedt Quadrille szorította háttérbe.

⁶ A természetesség ellentéte, affektálás. Mesterkéltnél, túlzó, nem őszintének ható.

⁷ *Athenaeum*, 1840. aug. 20. Fáy András: Hazánk nőnevelésének nőnevelő intézetei javításának elméleti és gyakorlati alapfogalmai, dióhajba szorítva, s különös tekintettel a nemes és főbb polgári leánykákra. 233. hasáb. Folytatásban megjelent: *Athenaeum*, 1840.

Szép, ha tudják nőink a tulhazai nyelveket, sőt akarjuk, hogy barátkozzanak annak míveltségével, de az istenért ne nemzetiségünk rovására tegyék ezt!

Szünóra után csak hamar egy kis botrány is történt: kisvárosi táncvigalom alkalmával nem lehet ugyan kívánni okosan azon nagyvárosi divat szoros megtartását, melynél fogva a nagyvárosi noble piquenique-be⁸ csak illy színű frakkban, vagy mellényben s a t. [satöbbi] illik megjelenni, azonban mi kisvárosiak sem akarjuk túrni azt, hogy valaki egy ingre vetkőzve amúgy betyárosan jelenjék meg, mintha Sobri bandájának valamely érdemes tagja ütne a társaságra; reméljük, hogy a rendező urak gondoskodása illy botrányos jelenettől a jövő bál alkalmával meg fogja kímélni a publikumot.

Lámpa bálatokról is emlékeztél utolsó leveledben, nálunk az utcaivilágításról szó sincs, s majd nyakát törí az ember gyakori ködös, és téli estélyeink alkalmával a rossz kövezetű, s kellő felügyelés hiánya miatt tisztátalan s majd örökké sáros, hegyes völgyes utcáinkon, azonban az utcavilágosításra már több adakozások tétettek, s az újévi köszöntések megváltásából is szép összeg jött be évenként, van is egypár lámpánk kifüggesztve, de soha meg nem gyújtatnak;

Igen kívánatos, sőt nem csak kívánatos, hanem a becsület parancsolja, hogy azok, kik ezen közpénz kezelésére befolyással voltak, világosítsák föl a publikumot, mennyit vettek be? Hová, és mennyit fordítottak a bejött összegből? Ezzel tartoznak önmagok, és a publikum iránt; s nem kétlem, ha majd tisztába lesz hozva a dolog, találkozandnak, kik ez ügyet lelkesebben felfogják, de addig a bizodalmatlanság mindenki erszényét zárva tartja, megbocsáthatlan a városnak ez ügybeni eddigi hanyagsága.

Hallik, hogy egyik gyűlésünk alkalmával indítvány fog tétetni az iránt, mi legújabbán a genfi constituante⁹ gyűlésben határozott, hogy t. i. a dámák számára is készítsék egy kis emeletes hely, s így azok is jelen lehessenek a gyűléseken, én sem kétlem, hogy ha itt is 52 szó nyilatkozik az indítvány mellett, és 52 ellene, lelkes elnökünk,¹⁰ ki őszfürtök alatt is fiatal keblet visel, a genfi constituante gyűlés elnökeinek példájára, szavazatával a hölgyeknek kedvezend.

Végre azt írhatom, hogy hölgyeink kézi munkák készítésével vannak elfoglalva most egészen a tervezett kisededóvó intézetünk javára; remélem ápril. 17-kén Pápán a kisededóvó bálban együtt leszünk, addig is isten veled, barátod,

aa. II.

(Jegyzetek: Földesi F.)

aug. 9. – aug. 26.

⁸ úri társas összejövetel (piknik)

⁹ Genfi Nemzetgyűlés

¹⁰ 1842-ben Veszprém főbírája Tripammer Mátyás volt.

Vándorbot – Veszprém¹ (1845)

VAS GEREBEN

Veszprémnek kövezete alatt, a lámpátlan városnak bizonyos urai a mély gödrökbe nyulat várnak és felvilágosodást, a kövezet felett pedig a numerátlan kétkerekes fiakkereknek kórón hízott széljósloi vontatják a fiakkerek ősapját, Pörccz Pált. Zsidó Jeruzsálemben csak eggyel volt több. Judás 30 ezüst pénzért adta el az üdvözítőt, itt legalább is százra rugtatnák fel az árát.

Idejöttömkor a „burgundia”-nak² nevezett zsemlyés boltok előtt búcsúra se-reglének a szünnapokra távozó diákok. Emlékembe szökkent az idő, midőn én is szerényke krajcárommal kéjjel kémlelém a zsemlyehalmazt, s milly jól esett a kofáktól ifjúuraztatni magamat, ... holott a nadrágomra szállt foltokkal együtt urfísiságom is appellátába ment. „Tempora mutantur”³ – azaz magyarul: régen ettük piskóta helyett a páros zsemlyét.

Veszprémben magyar szellem uralkodik ... leányai igen szépek! ... fájdalom! ez a tapasztalás egész életem kínjába kerül ... Itt majd’ megházasodtam! ... ugy-e megijedtetek Veszprémnek kecseljes hölgyei? ... de hát én!!!

*Pedig úgy van úgy-e bár?
Míg a földön asszony jár,
És leány lesz – oh be kár! –
Hű szerelmet egy sem zár
A nő szív! . . . mert – csapodár.
Karácson*

Veszprém sziklás bérceivel történeti világunkból kiáll, mint a kukoricacsutak, a javát még Kupa idejében lerágták.

¹ *Életképek*, 1845. nov. 22. 664–665. o.

² A különböző piaci árulási helyeket magukban foglaló lanszát nevezték Veszprémben – és bizonyára másutt is? – másképpen burgundiának. Lásd: Dr. Darnay (Dornyay) Béla: Mit jelent a sok magyar „burgundia” helynév? *Földrajzi Közlemények*. 1957/4. szám. 336–338. o. és Véghely Dezső: *Emléklapok rendezett tanácsu Veszprém város közigazgatási életéből*. Veszprém, 1886. 276–277., 279–280., 286. o.

³ *Tempora mutantur, nos et mutamur in illis*. [Az idő változik, és vele változunk mi is.]

Nevezetességei közé tartozik e városkának a „Tumler” készítette jeles vízigép, páratlan az egész hazában; vízmenetelei sokfelé ágaznak, mint a teins⁴ rend(etlen)ek!

Olvasóegylet is volt, végre a fogát is kiolvasták. Veszprémnek szikláin tán csak lelhattünk volna szilárd alapot? „sok ugye a búza és a kovász,” nem ragasznak való. A hol nem egyesül a m-ész: nincs ott összetartás!

A védegyelet a veszprémi boltokban annyit tesz: „*ha akarom kilfeld; ha akarom nem kilfeld; ha akarom Paris, ha akarom Rátót.*” A védegyeletnek legjobb hatása volt a magyarságra; még a kismartoni gyufára is reáragadt „Mj jabitat Gyars – Gujto kis Martan” mi magyarul igazán így állana: „Megjobbított gyors-gyújtó.” Kismarton. Illyen gyufák által hamvad el a mi lelkesülésünk.

Nem vagyok sajtkereskedő, mégis minden városban meglátogatom a nyomdát, és így Veszprémben is. Egyik sajtó a pincében akar világot terjeszteni a boros hordók közt. Búsan üli a contumáciát⁵, mint a choleraiban az utas.

Karácson⁶ barátomnak Myrthuslombjaiban⁷ a bajszatlan fiúnak lán-geszével találkozom, sok igaz gyöngy közt, a fiatal vér elhamarkodása is bele csúszott. Ember lesz még belőled, kedves barátom! De ne feledjük: vadkender szálakként bújik elő a temérdek fiatal író. A becsületes kritikának éles körme a pazdorja közül avatottan szedi ki a finom szálát, s az avatatlannak babér helyett kócba takarja a fejét. Barátidnak mindég kedvence fogsz maradni, mint valál kedvünknek gyántája Rosos Imre⁸ barátunk zongorájánál.

A veszprémi könyvnyomtatót Jesztány Tóth Jánosnak hívják, ez ugyan magában még nem sok, de egész Magyarhonban legkevesebb önérdekkel fojtogatja dolgoztatóit, ... becsületes magyar ember, legalább nem mondja, hogy öt sajtó munkahiány miatt eladandó. Megmutatja az egyet is, mellyen túrót szárogathat.

⁴ „Tekintetes Karok és Rendek!”

⁵ vesztegzárt

⁶ A Karácson család címeres levelét Veszprém vármegye 1658-ban hirdette ki. A család Bozsokon élt és Tornán szerzett birtokot, több tagja is vármegyei tisztséget töltött be a XVII–XIX. században. Karácson János (1824–1904) ügyvéd (1846) Petőfi köréhez tartozott, részt vett az utolsó rendi országgyűlésen, 1848 nyarán a Dráva-vonal védelmére kirendelt megyei nemzetőrség hadbírája, 1861-ben, majd 1865–1881 között a vármegyei törvényszék bírása volt. Karácson János hivatali munkája mellett lelkes irodalom- és történelembarát volt, számos cikket, verset írt.

⁷ Megjelent: *Myrthuslombok*. Veszprém, 1845.

⁸ Rosos Imre (Szentkirályszabadja, 1822. szept. 29. – ?) veszprémi ügyvéd és megyei al-ügyész.

Zsolnay Dávid alapította árvaház jó például maradt bizonyos egyletnek tudomására, hogy a Bakony mellett nemcsak az agarakat kell nevelni hanem az embereket is.

Majd említetlen hagytam a casinót, a vándorlásban kifáradt orbánnak lelkét. Könyvei és hírlapjai nem kis élvezetet nyújtanak. Szakács-könyve nincs! Akarám mondani, a Honderüt nem járhatja.

Vándorszínészetünknek jobbjai gyakran jelenkeznek itt. Idevaló születés Szigethi József is; az atyja gazdag vasáros és jelenleg városbíró, ki fiát szívesebben akarná látni a vasárosboltban, mint a nemzeti színpadon. Szegény Józsi barátom! pecsenyétlen nyárs azaz előítélet!!! ... Ki hitte volna egykor, hogy belőled színész legyen, belőlem meg molnár, Verbőczynek korpás malmában! Emlékezel-e! mikor a „radices”-eket⁹ a körmödről recitáltad fel nekem? s én viszont sapkádnek előbőrére ragasztott papirosról olvastam le a „fugitivus asinus”-t¹⁰!

Belőled is tova röppenek Veszprém! bérceid ölében virul egy szelíd virág! reád lehelt a zephyrnek melán susogó dala, hazám! vérem a tiéd, és e karnak minden mozdulásában érted küzdő férfias erő! üdvödért szálljon alá karom a rémek éjjelének lángfolyamába, vagy törjön égig, Istennek csillagos egéről letörlni a keservek százados felleget: csak egyedül e virágszálát engedd kebelemre tűznöm. S ha egy nőnek kebeloltárán esküvém honszerelmemet az árva honnak, oh ég! ez árva honban engedd bírni e szende nőt. Győrben honomat lelém fel egy nőben, Veszprémbe békeangyalomat esdeklem az égtől.

„Hajts!” kiáltám kocsisomnak; s édes kínjaim énekben törének ki:

*Mariskám! ... Mariskám!
Édes Mariskám!*

(Jegyzetek: Földesi F.)

⁹ gyökerek vagy gyökök

¹⁰ szökevény számár

Úti emlények¹ (1845)

VAHOT IMRE

(Rátót – Veszprém – Eskü – Palota – Székesfehérvár – Zámolyi csoda – Csákvár – Alcsút)

Van túl a Dunán egy falu, melly a magyar Kraewinkelt² képviseli, s mellynek lakóiról igen sok tréfás történetecske, jellemvonás, elmés ötlet forog fen a környékbeli ajkain. Ezen gúnytárgyul kicégézett helység neve: Rátót. Mi ugyan nem mentünk rajta keresztül, de az útból jól láthattuk, s épen ez szolgáltatott alkalmat arra, mikép ezen vidékkel ismeretes útitársaim, Rátót lakóiról, több mulattató anekdotát beszéltek nekem, miből egy-kettőt e helytt is viszhangoztatni, nem lesz talán érdektelen.

A rátóti bíró egy ízben Veszprémbe rándult be, a végett, hogy a helység számára új pecsétnyomót csináltasson; s midőn a metszőnek magyarázná, hogy miket csináljon reá, a többi közt bíró uram önmagát is tetőtül talpig a pecsétnyomóra metszetni indítványozá. A metsző erre tréfásan azt jegyzé meg, hogy bíró uram terjedelmes, kövér teste miatt nem férne a pecsétnyomóra. *„Hisz nem tesz a semmit – válaszolt bölcs bíránk – ha mindjárt lelőgna is róla a lábam, csak csináljon reá!”*

Egy másik rátóti ember szinte Veszprémbe vitt bizonyos uraságnak egy kosár rákot. De az útban elaludt ő kigyelme, s az ollós bogarak szépen kimásztak kosarából, és semmikép nem tudta felfogni, hová veszhettek el azok. Ő mindazáltal elakarván végezni küldöttségét, átadá a levelet és az üres kosarat, s midőn az uraság az előbbit átolvasá, s az utóbbi megvizsgálá, így szólalt meg: *„Hejh földi, a levélben rákok is vannak!”* – *„No, csakhogy benne vannak a levélben!”* – kiálta föl rátóti emberünk egészen fölvidulva annak képzeletén, hogy valami titkos hatalom a kosárból csakugyan a levélbe changierozá³ a rákokat.

A rátóti lakosok közös költségen harangot állítottak fel falujukban, s nem sokára e nagy esemény után, egy vándorlólegény utazván itt át, a déliharangszó

¹ *Regélő – Pesti Divatlap*, 1845. nov. 27. 1178–1179. o.

² Nyárspölgári település. Itt: a lakók túlságosan elfoglaltak a mindennapi életükkel és kényelmükkel, túlságosan ragaszkodnak a hagyományos életstílusukhoz.

³ kicserélte, becsérélte

hallattára, a haranglábhoz térdepelt, s imádkozék. Szent foglalkozása azonban egy hatalmas nyaklevessel háborítaték, melly egy rátóti okos embernek ezen szavai kíséretében érte őt: „Hát ilyenadta, hogy mer kigyelmed a mi harangunknál imádkozni, hisz egy polturát sem adott rá; mi csináltattuk azt közköltésen; és így csak mi imádkozhatunk mellette!”

Végre még egy eredeti históriácska jut eszembe.

A pápai tógásdiák ünnepelni haza ment szüleihez Rátótra. A kíváncsi és gondos anya, mihelyt fia az út terheitől fáradtan elaludt, ennek ládáját felkutató, s ruhadarabjait egyenként vizsgálgatta. A többi közt egy frakk akadt kezébe, melly hátul egészen végig volt repedve. A bölcs és gondos rátóti anya fiának meglepetésére, kiakarván reperálni a fecskefarkú öltönyt, tút vett kezébe, s a fekete frakk hosszú repedését fehér cérnával, és zsákhhoz illő nagy öltésekkel varrá be.

Miután a kellemes zalai hegyek közül kiértünk Veszprém megyébe, Füre-den fogadott fuvarosunk örült, hogy kis idő múlva állomásra jutunk, mert az ő sajátos kifejezése szerint, már nagyon felhőzött a gyomra; azaz, éhen volt. Az én lelkem pedig égő szomjat érzett, mielőbb föllebentve látni a még előttem ismeretlen s egészen új érdekű úti tárgyak kárpitját. És milly lélekiemelő szép panoráma nyílt előttem, midőn a rengeteg Bakonnyal elborított, s hosszan elterülő veszprémi hegyláncolatot pillantám meg, a regényes fekvésű Veszprém várossal egyetemben, mellynek legszebb része hegyen áll, a hajdani várerősség helyén, honnét mindenfelé gyönyörű kilátás esik a kies környékre. A hegyi város legnagyobb részét a tekintélyes, de építészeti tekintetben nem ritkabecsű székesegyház és püspöki kastély, a barátok temploma, s a káptalanbeliek csinos házai, iskolák, az igen ronda szűk megyeház, szóval, többnyire középületek foglalják el, mély ünnepies csendben, mi csak isteni tisztelet alkalmával szakíttatik félbe. Épen a veszprémi káptalan alapítója, Sz. Istvánnak napját ünnepelték, az őseinktől gazdagon megajándékozott lelki atyák, és a buzgóan áhítatos szegény nép, midőn Veszprémbe érkezünk; s az ünnepiesen öltözött sokaság velünk együtt meggörnyedve mászott fel a hegyi város szentségébe.

A jeles egyházi zenét nem kis gyönyörrel hallgatám, mellynek szívemelő hangjai közül, e zenekar egykori derék vezetője Ruzsicskának szellemét látám kiemelkedni, s a művészet túlvilágába fölszárnyni.

Később sz. Imre kápolnáját tekintettük meg, melly állítólag sz. István neje által építetett; s hogy valóban igen réginek kell lennie: azt alkotása, képei, faragványai bizonyítják, valamint az is hihető, miként a hajdani veszprémi nagy egyházzal kapcsolatban állt ezen kápolna, a midőn most egy jó nagy üres tér, s egy kanonokház van közöttük.

A püspöki lak nagy termében igen szép freskókat lehet láthatni Maulbertsch-tól, s a püspök magánkápolnijában az oltárkép a híres Guido Reni⁴ műve, mely a szenvedő Jézust minden tekintetben jellemzőleg, s mesterileg ábrázolja.

Meglátogattuk a többi közt Szalay Imre kanonokot⁵ is, ki a magyar tudományosság gyarapítása, művelése körül, szép érdemeket szerze magának. Derült kedélyű, fesztelen társalgású derék pap.

A veszprémi cassino, midőn megnéztük, igen szűk körben mozgott, mert termeit épen akkor javították. Mindenesetre örvendetes az, hogy hazánk majd minden városa, sőt nagyobb faluja is bír cassino-, vagy olvasó-társasággal, mely a kellemetlen, és sok tekintetben aljas kávéházi életen, a műveltebb társalgás, és más szellemi élvezetek malasztjaival emelkedik felül.

Veszprémből Palotáig több helysége mentünk keresztül, melyek közt leginkább az Eskü nevű falu érdemel figyelmet, a mennyiben itt nagyobbára tótok laknak, s mégis magyar papot kell tartaniok, hallgatniok, s ez által előbb utóbb szép módjával megmagyarosodniok. Az evang. tót egyházakat is illy magyarsító lelki atyákkal kellene ellátni, azaz, valahára már nemzetiség tekintetében is reformálni. Az esküi cath. [katolikus] templom hajdan török mecset volt, s külsőleg még most is a régi. Különös az, hogy e tájékon a szántóföldeket tömérdek jókora nagyságú kődarab borítja, s mégis fölötte termékenyek, sőt ha kihányják belőlük a köveket, megszűnik termékenységök. [...]

(Jegyzetek: Földesi F.)

⁴ Guido Reni (Calvenzano, 1575. november 4. – Bologna, 1642. augusztus 18.) itáliai festő. A bolognai iskola legtehetségesebbnek tartott tagja. Simon Anna tanulmányában megjegyezte: „A márvány oltárépítmény és az oltárkép – írott források szerint – Guido Reni 1635-ben a római Sta. Maria Immacolata templom intarziás fa mellékoltárára festett Szent Mihály képeről Rómában készítettett másolat.” Simon Anna: A veszprémi székesegyház berendezése, 1907–1917. *Veszprémi Szemle*, 2021/1. 3–25. o.

⁵ Szalay Imre (Szombathely, 1787. nov. 2. – Veszprém, 1848. szept. 17.) teológiai doktor, egyetemi tanár, a MTA levelező (1831), majd rendes tagja (1832). 1834-től veszprémi kanonok.

Veszprém városa és megyeháza (1847)

VIDRA¹ [FERDINÁND]

Nyílt levél N. barátomhoz²

Barátom! Mit a veszprémi megyeháznak³ lerontásáról és újbóli fölépítéséről irál, nemhogy földvidítana, hanem – mint mondani szoktad, különködő nézeteim szerint, – inkább búskomollyá tesz, abból következtetvén, hogy születésem helye soha ki nem vergődhetik szerencsétlen fekvéséből. Mennyire alapos aggodalmam, megértended, ha elmélkedésem fonalát követended.

Veszprém városnak fekvését regényesnek szokás nevezni. És valóban a regényességnek főkellékét, a változatosságot olly mértékben bírja, mint egy angol kert, hogy alig mehetni utcáin ötven lépést a nélkül, hogy jobbra vagy balra, dombnak vagy völgynek, erős kapaszkodónak, vagy nyaktörő ereszkedőnek ne tartsunk. A fekvés minőségéből önként következik az épületek változatossága,

¹ Vidra Ferdinánd (Veszprém, 1811. ápr. 28. – Bilke, Bereg vm. [Ukrajna] 1879. nov. 23.) festőművész. Apja Vidra Ferenc, anyja Ruder Terézia, aki Ferdinánd születése után három évvel, 1814. december 6-án 35 éves korában meghalt. Vida Ferdinánd életéről, munkásságáról lásd: Terdik Szilveszter: *A Munkácsi Egyházmegye festészete a XIX. században*. Nyíregyháza, 2020. és Terdik Szilveszter: *A magyarországi görögkatolikusok és a képzőművészet (1780-1972)*. Nyíregyháza, 2023.

² *Nemzeti Ujság*, 1847. jan. 8. 18–19. o.

³ Az első veszprémi vármegyeháza Padányi Bíró Márton püspök-főispán támogatásával épült fel. A munkálatok 1754. március 31-én kezdődtek és 1763-ig tartottak. A veszprémi iparosok által épített, rendkívül szűk udvarral rendelkező, barokk stílusú házat, amely 120 évig szolgált a megye székházaként, valószínűleg Tietharth József tervezte, aki haláláig vezette az építkezést. Az 1810. évi földrendezés a már bővítésre, felújításra váró megyeházát is megrongálta, így a lebontás veszélye fenyegette azt. A megye új, nagyszabású megyeházát kívánt építtetni, és 1828-ban Hild Józsefet bízta meg a tervek elkészítésével, aki a terület kibővítése miatt a régi megyeházától északra két kisebb ház megvételét javasolta. Halász Ignác 1835-ben készített terve a Nagypiacra (Búzapiac) helyezte volna az épületet, 1839-ben Pauly Mihály pápai építész pedig a Kapuváry-ház és a vele szomszédos épületek helyén emelt volna egy impozáns megyeházát. Akkor a megye tanácsa a régi hely megtartása mellett foglalt állást, és 1840-ben tervpályázatot hirdetett. Forrás: Varga Béla: *Veszprém város lexikona*. Veszprém, 2009. 533–535. o.

mellyek közt alig található két egymáshoz hasonlót, midőn azoknak egy része a hegyormokon, a mennyire helyzetük engedi, küljebb terjeszkedik, vagy összevonul, más csapatja a hegy oldalokba csipezkedik,⁴ lejtőkbe támaszkodik, vagy a völgyek kanyarulataiban kuporcol.⁵

Azonban mint a halandó nem élhet ambróziával, sem szomját nem enyhítheti Kasztal⁶ hullámiból, úgy Veszprém lakosi is a regényesség bőségét a kényelmes létel nélkülözésével lakolják meg. Ritka lak Veszprémben, mellynek elegendő udvara, és százszorta ritkább, mellynek házi kertecskéje vagyon. A hegyek oldalain költségesen emelt bástyák legfőlegb is virágos kertecskéknek adhatnak tért. Hát ha figyelemre méltatjuk, hogy Veszprémnek tízezer lakosa, körülbelül tíz kútból oltja szomját, és meríti mindennapi használatra szükséges vizét. Ne feledjük mégis el, hogy a Séd mellettieknek a víz szűkére olly kevéssé lehet panaszkodni, hogy nem ritkán, midőn dombi lakostársaik majd elepednek, ők szerencsések, ha a patak árjai elől menekülhetnek.

Veszprém vára a régi hadmódszer mellett erős volt. Meredek sziklái, mellyeken nyugszik, a körül folyó völgyek elárasztása által bástyák és fegyverek nélkül is könnyen védethettek. A fuvaros mostani jobb karban tartott közlekedési eszközök mellett is örömezt mellőzné Veszprém tájának kapaszkodóit s ereszkedőit. Ebből gyaníthatni, milly nehéz volt hajdan Veszprémhez csak közelíteni is. Innen föltűnő: ha valamely városról mondhatni, hogy régi váromokhozi ragaszkodásáért drágán fizetett: úgy ez Veszprémről tíszerte nagyobb mértékben áll. Mi pedig helyzetét még sajnosabbá teszi, az: hogy alig jelölhetni ki mellékén tért, melly felé kellene terjeszkednie, legalább az utódok kényelme végett.

De minek is a veszprémieknek kényelmesb helyzet, városuk jelen fekvésénél! Úgy vannak ők mint a tormába esett féreg, melly helyzetében megnyugodván, nem irigyl a sajtkukacnak élvezetét.

Midőn a püspökök az ős bástyák fölé egyik oldalon a régi királyi lak helyére derék palotát emeltek, a palotájuk előtt romokban fekvő székesegyházat megnagyítva megújították, a mellette található szirtcsúcsra, mint valamely sas fészket, papnövelvét állítottak, tőzsomszédjában ferenci zárdát, és ájtatos rendi társaslakot alapítottak.

⁴ függeszkedik, kapaszkodik

⁵ kupacot képez, összekuporodik

⁶ Apollónak szentelt forrás (kasztáliai forrás – Szt. Miklós kútja) Delfiben. Lásd: *A Pallas Nagy Lexikona*, Delfii jóshely.

A káptalan is roppant bástyákkal a sziklák hasadékait kitöltvén, az írt épületek által még főnhagyott szögleteket gondosan fölhasználta, tömött sorban csinos emeletes szállásokat alkotott, mellyeknél azonban udvarra vagy gazdasági épületekre ne számíts, mert (*salva venia*⁷) ló-ól is csak két-tónél találhatik.

Illy előzmények után következetesnek találom, hogy Veszprémmegyének ős rendei a viharos időkorban kerestek és találtak e szikla-ormon egy szűk helyecskét, mellyen kúriájukat alkothatták. De hogy ma a tizenkilencedik század derekán, mint tudósítasz, a meglevő magános háznak elégséges, és alkalmas áron eladható megyeházat lerontandják és helyébe újat építendnek, inkább álomnak venném, mint valónak, ha bizonyos tudomásból nem írnád, miként a megye szép tiszteletdíjt tűzött ki azon építésznek, ki a megye méltóságához illő célirányos tervet készítend.⁸

Megvallom, szeretném ismerni ama építész, ki oda egy korszükségeinek megfelelő, az építészet szabályait híven előtükröző megyeházat tudna szorítani, annak nem nehéz volna az elefántot dióhéjba zárni, vagy bizonyára a Bábeltornya építését kellene ismételnie, hogy a több ölnyi vastag alap-bástyák, talán egy földrázkódás vagy egy szikla-fordulás által megsemmisüljenek, és több családtyát az árváktól elszakasszanak. Azonban az ajánlandó Bábeltornyához nem kívántatnék e meg legalább az egész várhegy építési tervül már csak a symetria kedvéért is.

A rendeknek lehetnek ugyan saját okaik, mellyek a költséges épületnek illy alkalmatlan téreni fölállítását javalják. Azonban engedd meg barátom, hogy elmondjam ez érdembeni nézeteimet. Ugyan is Veszprém városa környékét vizs-

⁷ engedelemmel legyen mondva

⁸ A Helytartótanács a Bach-korszakban csak a börtön felépítésére adott engedélyt. Balassa László írta tanulmányában: „Ha egybevetjük Szász Ferenc 1846-ban készített tervét – mely a kevés változtatással megvalósított, ma is álló börtönt ábrázolja – az említett előképekkel, látható, hogy az az elhelyezést illetően a Fruhmann Antal-féle tervben, az alaprajzi elrendezés vonatkozásában pedig a Paulý Mihály-féle tervben alapul. A börtön – illetve akkori hivatalos megnevezésével: fogház – e terv szerinti megépítésére a megye közgyűlése 1846-ban hozott határozatot. Az építkezés Milpauer József pällér vezetésével 1847-ben kezdődött meg. A Szász-féle tervet módosítva az épület ötszintesre épült, két szinttel a vár felszíne (az udvar) felett, három börtönszinttel az udvar alatt. Nincs adatunk az építkezés végleges befejezéséről, de az 1857. évi kataszteri térkép szerint már egymás mellett állt a régi megyeháza és az új börtön. A két épület szoros közelségéből következtethető, hogy a régi megyeháza bontását, átalakítását is tervezték. Ez azonban csak az új törvényszéki épület megépítésekor, a XX. század elején következett be.” Forrás: Balassa László: A veszprémi börtön építéstörténete. *Műemlékvédelem*, 2005/5. 270–274. o. Adatok még a megyeháza és a börtön építéstörténetére: Somfai Balázs: *A veszprémi Megyeház 100 éve*. Veszprém, 1987., Somfai Balázs: *Törvényszék és börtön. Adatok a régi veszprémi vármegyeház utóéletéhez*. *Veszprémi Szemle*, 2013/4. 57–70. o.

gálván, nem találok közelében gyarmatosításra alkalmasb tért, mint Jutas táját, a hol is gyengéden lejtős, a tisztaságnak kedvező földterület mellett, a malomhajtó Séd közelsége a megtelepítést ajánlatossá teszik. Ím e ponthoz közelítőleg, a vásártérnek legszélső részén, az Aranyoskút forrása fölött,⁹ jelölném ki a megyeház helyét, milly távolságban, az építészetre bíznom. Itt mint tágas, minden tervet elfogadó üres téren építhetne a megye elegendő, minden céljainak megfelelő palotát, millyen nagyrészt a somogy megyei, hol nem csak a főispánnak, hanem az egész tisztikarnak kényelmes lakása alkalmazható volna, (mennyiben az ügyek gyors és pontos elintézése, ezek folytonos közellététől függ) hanem a rabok egészséges börtönein kívül, a korkívánta munka-termek, őrlakások, kocsiszínek, gazdasági épületek, kertek, sétányok, szóval minden szükségesek vagy kedvesek megférnek. Ugyanitt, mint a vásár terén, tehát előkelő helyen a táblabírák és más hatalmasok tágas házhelyeket vehetnének, hol kényelmes épületeik mellé szinte elegendő mellék-épületeket, kerteket alkothatnának.

Itt az építkezés mint tágas és akadályoktól ment helyen gyorsabban haladhatna, de olcsóbban is. Mert az Aranyoskútról,¹⁰ föltevén hogy útja rendeztetik, vizet, a közel Bakonyból fát, Jutas mellől homokot, és csaknem az alaptól követ, elegendő mennyiségben, közel, és aránylag olcsón lehetne megszerezni.

A megyeháznak ide építése a XIII. városi vásártérnek, mint egy varázsvessző által rövid időköz múlva egészen új szint adna, ide az ó városból a csorda-úton¹¹ (melly főút nevet nyerne) legszebb módon ki lehetne kocsikázni vagy gyalogolni sat. Középületeknek illy külrészekeni fölállítása nem hallatlan. A nagy József császár a pattantyús laktanya¹² városonküli építése által nyújtott alkalmat a pesti Leopoldváros¹³ alkotásának. Az ős Róma, Jeruzsálem és majd minden főváro-

⁹ Aranyos-völgy (Aranyoskúti-völgy) a Vár alatti Buhim-völgy folytatása a Séd völgyében, a várostól, a Vártól északi irányban húzódó fás terület, amely az Aranyos-forrásról kapta nevét. Forrás: Varga Béla: *Veszprém város lexikona*. Veszprém, 2009. 30. o.

¹⁰ „A Séd mentében, a városon alul, Jutas felé fakad az Aranyoskút forrás csoportja, amelynek aránylag leglágyabb vize van a veszprémi források közül s azért nevezetes ruhamosó hely volt, amíg nem volt vízvezeték.” Forrás: *Veszprém multja és jelene* – Veszprémi Szemle könyvek 9. (Veszprém, 2016) IX. Veszprém földrajza. Dr. Cholnoky Jenő. 204. o.

¹¹ Vagyis azon az úton, melyen a tehéncsordát hajtották a legelőre.

¹² A tűzérség tagjait tűzérnek, régen pattantyúsoknak nevezték.

¹³ Leopoldváros vagy Lipótváros. A Lipótváros Budapest V. kerületének északi felére terjed ki. Déli határa a Vigadó tér déli oldala – Deák Ferenc utca – Deák Ferenc tér vonalon fut, ez választja el a kerület déli városrészétől, a Belvárostól. A többi irányban határai a kerület határával esnek egybe. II. József idejében, 1786-tól a korabeli belvárostól északra, a mai Szabadság tér és a szomszédos háztömbök területén felépült Újépület és a pesti városfal között új városrész keletkezett, amely II. Lipót koronázásakor, 1790-ben kapta a Lipótváros (Leopoldstadt) nevet. Az Újépület (kincstári nagyépület) egy hírhedt erőd- és laktanyaszerű katonai épület volt, mely egykor Pesten, a Lipótvárosban, a mai

sok nyomatékos újítások által vezetettve, megváltoztatták fekvésüket. Miért ne Veszprém is?!

Vagy tán a foglyok a megyeháznak illy szélső helyzete által szökésre nyerneének ingert. Illy épületek 4szög alakban szokván alkotatni, ez által erősségi tulajdonokat kölcsönözvén, a megtámadásnak külről, a biztosságnak belről megfelelelnek. Különben is ezen szélsőségi helyzet, mielőtt a megyeház elkészülne, a már addig alkotandó házak által elmellőztetnék.

Zárkövül állítom tehát: a mostani megyeház álljon, de a lehetőség legjobb áron adattassék el; de helyette előbb az Aranyoskút fölötti térségen egy korkívánta állíttassék; ezt belátásom szerint lehetségesnek, Veszprém jövőendő fölvirágzására nézve kívánatosnak, sőt aránylag legolcsóbb tervnek tartom. Azonban mivel a terv kivitelét sem reám nem bízzák, sem jóváhagyásodra, hagyjuk az egész ügyet az illetőkre. Te pedig vedd jelen válaszomat irántadi tiszteletem és vonzódásom jeléül. Ki neked, mint szülőföldünknek szebb jövőendő kívánva, vagyok 0. télelőhóban 1846.

Barátod Vidra
(Jegyzetek: Földesi F.)

Szabadság tér területén állt. Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc bukása után tömegével zárták az Újépületbe a magyar hazafiakat. 1849. október 6-án az épület falánál végezték ki Batthyány Lajos grófot, az első független magyar kormány miniszterelnökét. Az épületet 1897-ben lebontották, mert gátolta északon a Budapesten beindult további építkezéseket. Forrás: <http://elismond.com.wordpress.com/2011/04/22/a-pesti-ujepulet-egy-kis-tortenelem/> (Letöltve: 2024. 10. 07.)

Tanügyi tudósítások – „Városunk iskolai állapotjáról” (1858)

PRIBÉK ISTVÁN

Veszprém, márc. 25. 1858.¹

Folyó hó 13-án érkezett városunkba tr. *Greschner János* sopron-kerületi cs.[ászári] k.[irályi] iskolatanácsos úr ő nagysága a tanodák hivatalos látogatása s egyszersmint a képezdét nem végzett elemi tanítók megvizsgálása végett. A fáradhatlan buzgalmú férfiú 15-én először is a tanítók megvizsgálásához fogott. Valamint tavaly, úgy az idén hasonlóképpen jelen valék a tanítók vizsgálatán, hogy lássam: vajon minő képzettséggel bírnak azok, kikre a legszentebb ügy a népnevelés bízott. Azonban sajnosan kellett tapasztalnom, hogy többen közülök különösen a magyar nyelvtanban igen csekély, sőt mondhatni majd semmi ismerettel sem bírnak; mert nem egy-kettővel megtörtént a vizsgálatok folyama alatt, hogy a névelőt igének, az igét melléknévnek, az ige múltját tárgyesetnek mondta, ami egy 2-dik elemi osztályi tanoncnak is szégyenére válnék.

A számtanban némelyek oly gyöngye lábón állnak, hogy még a közönséges egész számokkal szorzást és osztást sem tudják; a törtszámokról alig van fogalmuk. Silány írásbeli dolgozataikban pedig hemzsegenek a nyelvtani és helyesírási hibák. Ezekről aztán méltán elmondhatni: „*Caecus caecum ducit*”, vagy mint az alföldi magyarok mondják: „*Vak vezeti a világtalant.*” Magyar néptanítók! iparkodjatok magatokat kiképezni, s vegyétek komolyan fontolóra, hogy a ti képzettségtől függ a magyar köznép műveltsége. E vizsgálatra 43 tanítónak kellett volna megjelennie; azonban csak 15-en jelentek meg, kik közül 7 képesnek találtatott, 4 ideiglenes, 4 pedig szükségbőli tanítónak – Nothlehrer – ítéltetett.

Ez utóbbiak tudniillik addig, míg helyükbe képezdét végzett egyének nem ajánlkoznak, állomásukon meghagyatnak. A tanítói vizsgálat befejezése után ő nagysága 3 napot a gimnáziumi ifjúság körében töltött, s mindnyájunknak örömeire legnagyobb meglegedését nyilvánítá az adott ügyes és bátor feleletek fölött.

¹ *Tanodai Lapok*, 1858. ápr. 8. 177–178. o.

Folyó hó 20-án ő nagysága a tanári karral tanácskozmányt tartott, melyben bölcs észrevételeit közölte a tanárokkal, s egyszersmind kijelenté, hogy örömmel távozik körünkből, mert gymnasiumunk kívánalmainak teljes erejéből megfelelni iparkodik.

Zámbó János, gymn.[asiumi] tanár.

Veszprém, május elején 1858.²

Tekintetes Szerkesztő úr! Ószinte szívvel üdvözlöm virágzásnak indult tudományos szellemű, a két testvér hazában magasztosb lendületet előidéző, és – ami legkedvesb – szeretett anyanyelvünkön megjelenő, országos tanérdekű becses lapjait! Ezekből értesülünk korszakunk igenis kívánatos tanügyi mozgalmairól, és a közjót annyira előmozdítani óhajtó munkás jótévedőkről, kik a jobb nevelés és sikeresb iskoláztatásért tetemes áldozatokat tesznek le a haza oltárára, kiknek a serdülő ifjúság üdve annyira szívökön fekszik, hogy édes hazánk ezen reményeinek erélyes pártfogása által sikeresb taníttatásukért fáradoznak.

Fáradozásukat – van is rá számos példa – szép siker koszorúzza, mert míg egyik helyen főelemi tanodát alakítanak, addig más helyen leány vagy egészen új iskolákat is állítanak föl.

Városunknak iskolai állapotjáról s annak elhagyatottságáról azonban fájdalommal érzettel tudósítom a t. Szerk. urat oly célból, hogy vegyék szívökre ez ügyet az illetők, kik, talán még nem bírják az ifjúság oktatásának nagy fontosságát felfogni, vagy nem tudják, mily haszna van az egészséges, világos, ellenben mily nagy kára van az alacsony, egészségtelen, szűk és setét iskolának! Kaszinói tag levén, igen természetes, hogy összejöttünk alkalmával egyről s másról, úgy iskoláink szomorító állapotjáról el-elbeszélünk.

A jelen iskolai évvel kezdődött 4-oszt. főelemi tanodánkat 4 különféle, szerkesztésziört épületben látogatja az ifjúság; a IV-ik és III. osztálybeliek a kegyesrendiek algymnasiumi épületében, csupa kegyelemből odaajánlott két teremben felváltva taníttatnak, a II. oszt. a volt piaci iskola (Apáca utca 51 sz.) setét, alacsony, s egész roskadófélben levő faszindeles-tetejű ház termében tengődnek gyermekeink, az I. oszt. két tanszobában taníttatik. Az egyik 1-ső oszt. isk.-épület a Jeruzsálemhegyen levő iskolautcai 652 sz. meglehetősen épületben van; de a tanszoba itt is olyan, hogy akárminek másnak, mint iskolának alkalmas, mert a tanszoba 3 ablakkal bír, melyek a tanoncoknak jobbkézfelől esnek, s írás alkalmával nem balra, hanem balról jobbra, a világosság után fordulnak vissza gyermekeink, s méltán félthetjük őket a meggörbüléstől.

² *Tanodai Lapok*, 1858. máj. 27. 261–262. o.

A másik 1-ső oszt. épület a Temetőhegyen (Pápai út 954-ik sz. a.) van, mely a mellette levő kápolnáról Sz. László-iskolának hívatik. E háznak oly csúnya külseje van, hogy iskolához parányit sem hasonlít; ha a t.[isztelt] olvasó látná a nádas tetőt, melyet nagy nehezen a múlt tél kezdetével imitt-amott kifoltoztak, az alacsony 6 kis ablakkal bíró tantermet, hol a gyermekek feje a téli szobagőzben egészen elkábul! S mily megilletődéssel fejezzem ki magam arra nézve, hogy gyermekeinknek természetes szükségüket az országos szekérút szélén kell végzezniök, hol minduntalan jövő-menő szeme láttára a kis tanoncok legkevesebb szemérem nélkül meztelenre vetkőznek.

Nem csoda tehát, ha sok szülő az ily gáncsok miatt a nyilvános iskolákat megveti, s azon iparkodik, hogy gyermekét a népiskola gyűlöletére bírhatta, és az u. n. Dávid-árvaintézet házi iskolájába járassa, hol a bejáró tanulók száma nézetem szerént a háziakkal egyenlő, mely körülmény talán a boldogemlékű alapító szándéka ellenére vagyon; mert a házi árvák a bejáró idegenek miatt könnyen mellőzethetnek, és ezek a csekély havidíjért több előnyben részesülnek.

Ezen bajt az illetők csak úgy orvosolhatnák, ha ők is indulnának a derék csepregiek példájára, azaz Veszprémhez méltó elemi főtanodai épületről gondoskodnának.

Leszek bátor egész vidékünk iskolai állapotáról is időnkint tudósítást küldeni, ha a tek. Szerk. úr ezt szívesen veszi. (Sőt fel is kérjük e szívességre. Szerk.)

Egy kaszinói tag és iskolabarát.

Veszprém vidéke, május végén 1858.³

Igen tisztelt Szerkesztő úr! Engedjen egy veszprémvidéki iskolafelügyelőnek a képviselt ügy horderejére, s a szellemi s anyagi munkások buzgalmára nézve naponkint fontosabbá váló „Tanodai Lapok” igen becses hasábjain, az ugyane lapokban (Tan. Lapok 22-ik száma május 27. 1858.) felszólalt veszprémi kaszinói tag és iskolabaráthoz, csak néhány sorban, s így kevéssel sokat mondani. T. kaszinói tag és iskolabarát!

Üdvözlöm önt, mint a veszpr.[rémi] iskolák nyílt tere hozóját! Nyílt napon vidul neki az élet! Szabadban érik a jó gyümölcs! Ön az elemieken kezdi, igen helyesen; alulról fölfelé halad az okos építész! Elmondván a veszprémi négy elemi iskola szomorú külállapotát, ígéri, hogy vidékre tekint, az ottani iskolaállapotokat is köztudomásra hozandó! Szép, örömmel vesszük az ígéretet, s szívesen elvárjuk annak teljesítését.

De igen tisztelt kaszinói tag és iskolabarát!

³ *Tanodai Lapok*, 1858. jún. 10. 285. o.

Mielőtt a vidéken szoríthatnánk ügybaráti kezet, szabadjon önt előbb otthon egy kevés körültekintésre és terjedelmesb ügynökösködéésre fölkérem! Aláírásában két ügyet képviselő urat, szabad két érdemben is megkeresnünk: az egyik az iskolák *szellemi* állapota, melyről nem azért kérek értesítést, mert nyilvánosság terén az iskolaállapotot és tanügyet együtt szoktuk találni; hanem kérésem igen fontos okát e következőkből kívánom megértetni:

Veszprémben az apácáknál is van, – tudnivaló – leányiskola! Erről a tudósításban egy betű sincs; itt a vidéken pedig erről igen sokat beszélnek, az ember nem tud eligazodni, mit tartson fölöle! Egyik igen dicséri, a másik nem elégszik meg vele. Amennyire a sok beszédből egy vidéki lakos kiveheti, a dolog úgy áll, hogy igen alapos, igen sikeres az apácáknál a vallási oktatás! de hiányzik, amit sok szülő mégis kívánna, a magasabb női nevelés! Mi van igaz a dologban? Köztudomású-e ott benn többeknek elégedetlensége? Van-e annak megszüntetéséről jövőre, már is gondoskodva? Mert némely mindent tudni akarók ilyenről is beszélnek! A vidéki szülék önszivők nyugalma és serdülő lánykaik jövő boldogsága érdekében igen óhajtanák tudni, mihez tarthatják magukat; azért egyrészeről arra kérem fel Önt igen tisztelt kaszinói tag és iskolabarát! Mielőtt a vidékről tudósításait megkezdené: *legyen szíves otthonról általában a veszprémi iskolák szellemi állapotát, s ezek közt az apácaiskoláét is köztudomásra juttatni!*

A másik, amiről szólni akarok sokkal fontosabb. Van Veszprémnek ott, hol hajdan a Muzsáknak egész magyar hazánkra szóló egyetemi temploma volt, van jelenben egy négyosztályú, úgynevezett algymnasiuma! *Quid hoc ad tantam sitim?*⁴ Efölött gyászolnak t.[isztelt] kaszinói tag, és isk.[ola]barát! Önnek választott ősei! ezeknek a hajdankor iskolabarátjainak fölöttünk virrasztó szellemei! Efölött kesergék én, mint veszp.[rém]-vidéki kath.[olikus] lakos, s velem kesereg három megye, u. m. Somogy, Veszprém és Zala minden kath. családfeje, mint kik nevelési tekintetben atyjokhoz, püspökükhöz, Veszprém felé gravitálni óhajtanak, az ő atyai fővezérkedése alatt fiakat, s együtt az egyháznak, a hazának, a családnak oszlopokat nevelni szeretnének! És nincs mód! A kis gymnasium – jeles virágzása mellett is – kis gyümölcsöt terem! Más fej alá küldeni a növendékeket? Megfoszt a szellemi rokonság boldogító érzetétől, fiakat az atyáktól, családcsemetéket a családfőtől elszakaszt! Egyházat, megyét, családokat oszlopokban gyengít! Mindenre kártékonyan hat.

Míg e miatt a tehetségesb gondolkozó családok aggódva szomorkodnak; a szegényebbek tehetetlenség miatt esnek kétségbe! És így, midőn Veszprémben iskolahiány, nevelési fogyatkozás miatt gyászol a múltkor, haldoklik a

⁴ „Mi ez ahhoz képest, aminek lennie kellene?”

jelen: Ön t. kaszinói tag és iskolabarát, a legfontosb ügyet hallgatással mel-
lőzni tudná?

A magas kormány Veszprém fogyatkozását az iskolákban, s ennek nagy vi-
déken érezhető szomorú következményeit a jövőre, már is belátván, kegyesen
elhatározta Veszprémben állami főgymnasiumot állíttatni; mint ilyenben a ta-
nárok fizetése a statutust illetvén, kérdés csak a helyiségről támadhatott. Meg-
vizsgáltatván ez is, szakértők által a mai algymnasium épülete kevés költséggel
főgymnasiummá átalakíthatónak nyilváníttatott! Csak egy kis érdekeltség, ügy-
szeretettel párosult erélyes tevékenység az illetők részéről: és a csak látszólagos
akadályok elhárítvák, s a megmérhetlen horderejű ügy életre hozva! És Ön t.
ügybarát, ezt szóba se hozza?!

Ez a másik, szeréntem legfontosabb ügy, az, melyet én Önnek, t. kaszinói tag
és iskolabarát! mielőtt a vidék kisebbszerű iskolaügyeibe váгна, otthon hathatós
szószólásába, pártfogásába ajánlok. Miután mint szavaiból értem, kaszinói ösz-
szejövetelüknél „*az iskolák szomorú állapotáról elbeszélni szoktak*” – hozza Ön ilyen-
kor szóba a veszprémi gymnasium ügyét is!

Nincs jelenben Veszprémre nézve fontosabb teendő a főgymnasium föleme-
lésénél! Vitakozzanak csak fölötte, majd meglátják hány nyomósnál nyomósb
ok emelkedik annak ajánlatára?! Legyen az ily vitakozásnak eredménye a
főgymnasium illő helyeni hatályos sürgetése, előkészítendő terv szerént, a négy
osztálynak évenként eggyel szaporítása mellett, a nyolcra emelkedésnek már a
jövő évben tüstént gyönyörű megkezdése, s egymásra következő négy év alatti
könnyű végrehajtása! Hozza ön illető helyén, a „*Tanodai Lapok*”-ban nyilvános-
ságra az ügy koronkinti mibenlétét, haladását, hanyatlását; ennek is, annak is
okait, okozóit! A nyilvánosság akadályokat hárít el, ügybarátokat szerez, lelke-
sedést szül, óhajtott eredményre juttat!

Ez az, t. kaszinói tag és iskolabarát, mit én Önnek röviden tudtára adni s szí-
vére kötni akartam: értse meg s fordítsa a jó ügy hasznára az ügybaráti szép szót!

T. Szerkesztő úrnak pedig szépen köszönöm a szóválhatásra adott tért és
alkalmat.

Egy veszprémvidéki iskolafelügyelő.

Veszprém, jún. 8. 1858.⁵

E lapok f.[olyó] évi 22. számában egy kaszinói tag és iskolabarát Veszprém-
ből az itteni elemi iskolák elhagyottságáról fájdalmas érzettel tudósít „*oly célból,
hogy vegyék szívökre ez ügyet az illetők, kik talán még nem bírják az ifjúság oktatásának*

⁵ *Tanodai Lapok*, 1858. jún. 24. 309. o.

nagy fontosságát fölfogni, vagy nem tudják mily haszna van az egészséges és világos, ellenben mily nagy kára van az alacsony, egészségtelen, szűk és setét iskolának!”

Ezen tudósítást az igazság és méltányosság érdekében helytelennek kell nyilatkoztatnom. Ugyanis, hogy az illetők föl bírják fogni és tudják azt, ami felől a tudósító úr kételkedik, ezt tanúsítja négyosztályú főelemi iskolánknak még tavál történt és a cs. k. magas minisztérium teljes megalégedését kinyert megalakulása. Eszerént az ezen iskolánál alkalmazandó tanítók fizetése 500 pfrt [pengőforint] készpénzben és szabad lakásban vagy e helyett 100 pfrt lakpénzben állapított meg.

Fizetnek pedig egy-egy tanítónak:

- a) ő ex[cellent]ciája a Veszprémi megyés püspök úr 500,
- b) a f[ő]t[isztelendő] Veszprémi káptalan 500,
- c) a zirci ft. apátság most a sz[ent] Ferenc rendjével kötött szerződés szerént 800 pft, de ha mostani kis gymnasiumunk főgymnasiummá alakuland át és fölmentetik egy gimnáziumi tanár fizetésétől, még 300 pfttal járuland az általa fizetendő elemi tanító fizetéséhez; a többi fizetéseket
- d) a veszprémi kath. község viselendi és viseli is már, amennyire t. i. az eddigi fundatiók⁶ elégtelenek volnának, mely elvállalt összeg jelenleg 604 ft 32 kr. pengőre megy.

Efölött biztosított a városi elüljáróság mind a tanítóknak, mind özvegyeik- és gyermekeiknek a cs. k. tisztviselők pensiószabályzata szerint *nyugdíj* is. Megjegyzendő még az is, hogy ő exciája kegyelmes megyés püspökünk egy katechetának⁷ az elemi iskoláknál 100 pftot volt kegyes ajánlani.

Ami illeti az iskoláknak helyiségét, az illetők szintén intézkedtek. Először is a városi elüljáróság Vár utcai 26. sz. alatti emeletes házát ajánlotta oda örökidőkre iskolákul és ide fog áttetetni a IV, III és II-ik elemi osztály; azután az úgynevezett püspökiskolát vagyis az elemi iskola egyik párhuzamos osztályát mostani helyéről az illetők közelebb akarják hozni a Sz.[ent] Anna- kápolnához, melytől az alapítónak nyilvános akaratánál fogva azt elszakasztani nem lehet; e célra újból fog-e emeltetni iskolaépület, mely készült terv szerént 14000 pftba jőne, vagy a mostani úgynevezett városiskolába – melynek teteje csak néhány esztendő előtt zszindelyezett egészen újonnan – fog-e áttetetni, vagy a Sz.-Anna-kápolna melletti egyházfilak lesz-e célszerűen megépítve, vagy még más valamely közeleső ház lesz-e megvéve ez eldöntve nincsen.

⁶ pénzügyi alapok

⁷ hitoktató

Ami végre a Sz.-László iskolát vagyis az I. elemi iskola másik párhuzamos osztályát illeti? Ezt is szándékuk az illetőknek alkalmas tanítói lakká és iskolává *cum appertinentiis*⁸ átalakítani, mívégre a ft. veszprémi káptalan legújabbán segélyzésül 400 pftot utalványozott is.

Ezekből látható, hogy a föntidézett tudósítás helytelen. Meg nem foghatni, hogy mit akart *most* vele a tudósító. Nem tudta a dolgot – azért könnyen megbocsáthatnak neki az illetők, kiket, amint láttuk, a legmélyebb hála és leghőbb áldás illet az oktatás és az iskolák helyisége körüli buzgalmukért. *Retribuat Dominus omnibus nobis beneficientibus vitam aeternam!*⁹ Hiszem ők is velem együtt kívánnák az iskolákat mind az egyen kívül, melyet az alapító nyilvános akarata miatt a Sz.-Anna-kápolnától elszakasztani nem lehet, egy földél alá tenni, és pedig a várba, úgymint a város közepére és a templom közelébe; de ha legalább *most* – nem lehet.

Egyébként szeretném a tudósító urat azért is ismerni, hogy személyesen is megkérhetném, miszerént ha valami észrevétele leszen jövőben, legyen azt szíves velem közleni, nehogy ismét úgy járjon mint jelen tudósításával, de a felebaráti szeretetnek is jobban megfelelően, ha fájdalmas észrevételeit az illetőkkel tudatja és csak akkor viszi a dolgot a nyilvánosságra, ha nemakarás- vagy hanyagságuk miatt szenvedne a szent ügy. Ha személyesen lenne alkalmam ismerni a tudósító urat, talán tudnék neki az iskolák ügyében némely végzendőt ajánlani; így majd tetteleg bizonyíthatná be, hogy nem csak jajveszékelné tud, hanem segíteni is kész, ha buzgósága igénybe vétetik. – Isten vele!

Pribék István, a veszprémi elemi főtanoda igazgatója.

*Nyilatkozat.*¹⁰

E lapok f. évi 26. számában a 309. lap első hasábján a veszprémi elemi iskolákra vonatkozó védiratban többi közt szóról szóra ez áll: „*újból fog-e emeltetni iskolaépület, mely készült tero szerént 14.000 pftba jőne, vagy a mostani ügynevezett városiskolába – melynek teteje csak néhány esztendő előtt zsindeleztetett egészen újonnan – fog-e áttetetni, vagy a Sz.-Anna-kápolna melletti egyházfilak lesz-e célszerűen megépítve – eldöntve nincsen*”.

A fölhozott egyházfilak, tulajdonkép annak célszerű megépítése itt olyképen látszik említetni, mintha a nevezett egyházfilak a város tulajdona volna, melyről tehát az szabadon rendelkezhetnék. Minden tévedés vagy félreértés elhárítására kénytelen vagyok kijelenteni, és az olvasóközönséggel tudatni, hogy a

⁸ tartozékaival

⁹ Jutalmazza meg az Úr mindazokat, akik jót tesznek velünk, örök élettel!

¹⁰ *Tanodai Lapok*, 1858. júl. 8. 336. o.

kérdéses egyházfilak egyedül s kizárólag a veszprémi kegyesrendi ház tulajdona, és mindaddig az is maradand, míg azt a kegyes szerzet törvényes alku útján birtokából ki nem bocsátja.

Kelt Veszprémben jún. 28-án 1858.

Schirhuber Móric s. k.
a veszprémi kegyesrendi ház igazgatója

Igazítás.¹¹

Ugyanazon számnak u. a. közleményében az is mondatik, hogy „az egyik tanítónak a zirci ft. apátság most a sz. Ferenc rendjével kötött szerződés szerént évi 800 pftot fizet;” ezen számkitételbe sajtóhiba csúszott be, s a 800 pft ezennel 300 pft-ra igazíttatik.

Szerk.

(Jegyzetek: Földesi F.)

¹¹ *Tanodai Lapok*, 1858. júl. 8. 336. o.

KÖNYV- és FILMSZEMLE

Monumenta ecclesiae Vesprimiensis. 1480–1503. A Veszprémi Főegyházmegeyi Levéltár középkori oklevelei. Közreadja Dreska Gábor. (A veszprémi egyházmegye múltjából 40.) Veszprém, 2024. 315 oldal, 137 tétel

A Veszprémi Főegyházmegeyi Levéltár tekintélyes mennyiségű középkori forrásanyagot őriz. Ezzel a hazai egyházi levéltárak sorában Esztergom és Pannonhalma után a harmadik helyet foglalja el. Gazdagságára Beke Kristóf 1842-ben hívta fel a figyelmet, amikor Fejér György hatalmas forráspublikációja egyik kötetében 68, zömmel Árpád-kori oklevelet tett közzé a veszprémi székesegyház történetéről. A XIX. században Wenzel Gusztáv, Véghely Dezső és Fejérpataky László forráspublikációi számos veszprémi forrást tettek ismertté.

A Vatikáni Levéltár megnyitása a XIX. század végén új lendületet adott a hazai forráskiadásnak. Lehetővé vált a gazdag római anyag magyar vonatkozású iratainak összegyűjtése és kiadása. Fraknoi Vilmos történésznek és a mecénás Hornig Károly veszprémi püspöknek a nagyszombati szemináriumban kezdődő barátsága nagyszerű eredményt hozott: 1896 és 1907 között négy pazar kiállítású kötetben megjelent *A veszprémi püspökség római oklevéltára (Monumenta Romana episcopatus Vesprimiensis)*, amely címével ellentétben nemcsak vatikáni, hanem veszprémi levéltári anyagot is tartalmaz. Szentpétery Imre, Mályusz Elemér, Borsa Iván, Györfly György, Kristó Gyula és sokan mások sem nélkülözheték forráskiadványaikban a veszprémi okleveleket. Az első munka, a *Veszprémi regeszták*, amely kifejezetten veszprémi levéltári anyagot tett közzé, 1953-ban jelent meg. Ebben Kumorovitz Lajos Bernát premontrei szerzetes és egyetemi tanár 856 tételben közölte az Anjou-kor okleveleit magyar nyelvű kivonatokban.

Kevesen tudtak róla, de ekkortájt Gutheil Jenő veszprémi kanonok íróasztalának fiókjában ott lapult gépelt kéziratban *Veszprém város okmánytára 1002–1523*. Gutheil Jenő 1948 végén kezdte meg az okmánytár összeállítását. Átolvasta a veszprémi püspöki (1993 óta érseki), valamint a káptalani magán- és hiteleshelyi levéltár mintegy 1800 oklevelét, és kiválogatta belőlük azt a 215-öt, amelyek Veszprém város középkori történetére vonatkozó adatokat tartalmaznak. Átírta,

lemásolta az oklevelek szövegét, és részletes mutatót készített hozzájuk. Az okmánytár összeállítását 1953 végén fejezte be. A forrásanyag birtokában ezután kezdett hozzá Veszprém város Árpád-kori történetének megírásához, amit 1960 elején fejezett be. Nem volt semmi reménye arra, hogy a két mű: *Veszprém város okmánytára 1002–1523* és *Az Árpád-kori Veszprém* még életében megjelenik. Papi mivolta és főleg, hogy fiatalon 1920-ban megírta és megjelentette *A kommunisták uralma Veszprémben* című könyvét, nem volt jó ajánlólevél számára. Munkái így csak jóval a halála után jelenhettek meg. Várostörténeti könyvét először 1977-ben, majd 1979-ben és végül 2008-ban, míg okmánytárát elkészülte után jó fél évszázaddal, csak 2007-ben adták ki. Említsük meg, hogy tartalmáról jóval korábban tájékozódhattunk, mivel Kredics Lászlónak köszönhetően a monográfia mindhárom kiadásának a függelékében rövid magyar nyelvű összefoglaló kapott helyet mindegyik oklevélről.

Gutheil Jenő az okmánytárban természetesen eredeti nyelven, vagyis latinul közölte a források teljes szövegét. Választását csak dicsérhetjük, hiszen széleskörűen éppen akkortájt terjedt el az oklevelek kivonatos magyar nyelvű közlés-módja. Érthetetlen naivitással ugyanis arra gondoltak, hogy társadalmi igény van a középkori oklevelek magyar kivonatainak olvasására.

E sorok írója 1970 táján vetette fel Gutheil Jenő okmánytárának a kiegészítését. Ennek szükségességét két tényező indokolta. Egyfelől a veszprémi levéltárrakon kívül Gutheil Jenő az adott körülmények között nem tárhatta fel a többi hazai levéltárban található veszprémi vonatkozású iratokat. Másfelől Gutheil Jenő alapvetően a középkori városra, a veszprémi Várhegyre és az azt körülölelő városrészekre koncentrált, és csak esetlegesen figyelt a város újkori határain belül fekvő hajdani településekre. E két szempont alapján Érszegi Géza barátommal még az 1970-es években elkészítettük a 303 új oklevél szövegét tartalmazó kiegészítést, amely Gutheil Jenő okmánytára után csak 2010-ben jelent meg: *Veszprém város okmánytára. Pótkötet. 1000–1526*.

Ekkortájt határozta el Karlinszky Balázs, a Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár igazgatója, hogy az elődök példáját követve a tudományos igények kielégítésének céljával kiadják a Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár késő középkori okleveleit Zsigmond király halálától, vagyis 1437 végétől kezdve. A munkához megnyerte Dreska Gábor egyetemi oktatót, aki a legkiválóbb oklevélkiadó. Négy kötetben kiadta a pannonthalmi konvent hiteleshelyi tevékenységével kapcsolatos okleveleket. Fiatal történészeket is bevontak a munkába. Ennek eredménye eddig három kötet. Az öt évenként, egymást követően 2014-ben, 2019-ben és 2024-ben megjelent kötetek összesen 436 levéltári forrás (az átirások, kivonatok miatt ennél jóval több oklevél) szövegét tartalmazzák. A kiadványsorozat abban követi az említett két veszprémi okmánytárát, hogy a források latin szövegét közli. Ab-

ban viszont eltér Gutheil Jenő okmánytárától, hogy nincs tekintettel a veszprémi főkáptalan hiteleshelyi levéltárának az anyagára, ami nem nagyon indokolható. Szomorú következmény, hogy kimaradt a kötetből Ruszkai Kornis Mihály segesdi főesperes 1484-ben készült végrendelete, noha a veszprémi domonkosoknak is adományokat tett, és Gutheil Jenő okmánytára már közölte szövegét.

A forráskiadvány-sorozat nagy érdeme, hogy a Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár két legfontosabb gyűjteménye: az Érseki Levéltár és Főkáptalani magánlevéltár teljes anyagát magas szakmai színvonalon adja közre az adott korszakból. A most megjelent harmadik kötet az 1480 és 1503 között keletkezett forrásokot közli 137 tételben. Ez a bő két évtized felöleli Hunyadi Mátyás király uralkodásának utolsó évtizedét és II. (Jagelló) Ulászló király kormányzásának felét. A közzétett források tartalma igen változatos. Néhány közülük a nagypolitikával kapcsolatos. Vetési Albert püspök 1487-ben bekövetkezett halálával megüresedett a főpapi szék és a megyésispáni tisztség. Mátyás király, hogy a püspökség jövedelmét néhány évig megtarthassa magának, csak 1489-ben gondoskodott Kamarcai Vitéz János személyében új főpapról. A megyésispáni tisztséget azonban azonnal betöltötte, a korábbi gyakorlattal ellentétben világi személyt, Kinizsi Pált állította a vármegye élére.

A törökverő hős halála után II. Ulászló két személyt nevezett ki megyésispánná: Vázsonykői Horváth Márkot, Kinizsi Pál özvegyének, Magyar Benignának a férjét és Vitéz János püspököt, aki 1496-ban elérte, hogy a király a régi szokásnak megfelelően a teljes ispánsági tisztséget biztosítsa a maga és a püspökség számára.

Az egyik oklevél Vitéz János veszprémi püspöki címe mellett bécsi főpapi tisztségét is megemlítette. A bécsi püspökség kormányzását III. Frigyes császár fiától, Miksától kapta mintegy jutalmul, mert támogatta igényét a magyar trón megszerzésére. Vitéz János ugyanis 1490-ben ellenállás nélkül átadta a veszprémi várat a Székesfehérvár elfoglalására igyekvő német seregnek. Az időközben magyar királlyá választott II. Ulászló 1491-ben visszafoglalta Fehérvárt, s a német sereg kitakarodott az országból. Nem tudni arról, hogy Veszprémben mennyi kárt okozott a német sereg jelenléte.¹

Vitéz Jánost Frangepán Gergely követte a püspökség és a vármegye élén.

Vele kapcsolatban esik szó a kötetben a királynéavatásról. Gyakran csak koronázásról szoktunk beszélni, noha helyesebb a királynéavatásról szólni. Az egyházi szertartás ugyanis két részből állt. A főpap először szentelt olajjal megkenete jobb karján és a jobb vállán az illetőt, majd koronát tett a fejére. Az utóbbi a szertartás látványos része, talán ezért szoktak koronázásról szólni. A veszprémi

¹ A témában lásd: Kádár Tamás: Veszprém német elfoglalása és megszállása 1490-ben. *Veszprémi Szemle*, 2022/3. 79–96. o.

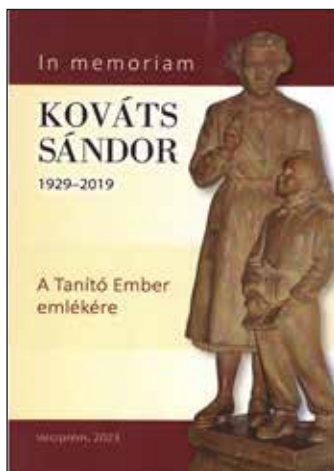
püspök és az esztergomi érsek szerepét a szertartásban 1216-ban szabályozták. Eszerint ha a királyt és a királynét együtt kellett felkenni és megkoronázni, az érsek a királyt, a püspök a királynét kente fel és koronázta meg. Ha egyedül csak a királynét kellett felkenni és megkoronázni, akkor az érsek kente fel, és a püspök koronázta meg őt. Végül ha az érsek nem volt jelen a koronázáson, akkor a püspök kente fel és koronázta meg a királynét. II. Ulászló király feleségét, Candale-i Annát 1502-ben Bakócz Tamás esztergomi érsek koronázta meg Székesfehérvárott. Frangepán Gergely veszprémi választott és megerősített püspök ugyanis nem élhetett királynékoronázási jogával, mert alkalmatlan volt rá, hiszen sem pappá, sem püspökké nem volt szentelve. Hogy emiatt a veszprémi egyház ne szenvedjen semmi sérelmet, II. Ulászló még ugyanabban az évben megerősítette a veszprémi püspök királynékoronázási jogát.

A püspökség és a székeskáptalan jóval több mint 100 birtok tulajdonosa volt. Ezek túlnyomó többsége a Dunakanyartól a Drávaig terjedő hatalmas egyházmegye területén, elsősorban Zala, Veszprém és Somogy vármegyékben feküdt. Természetes, hogy a legtöbb oklevél birtokjoggal foglalkozott. Határjárás, birtokba iktatás, vásárlás, viszályok rendezése volt a leggyakoribb. Jutas település többször szerepel az okmánytárban. Ennek az volt az oka, hogy vegyes birtok volt, nemesek és egyházi jobbágyságok éltek együtt, ami több nézeteltérésre adott alkalmat. A város története szempontjából különösen fontos az ekkor már férfi szerzetesek által lakott Alexandriai Szent Katalin domonkos kolostor birtokainak az ügye. A székesegyház oltárai, kápolnái többnyire az adománylevelekből ismerhetők meg. Birtokot, pénzt vagy mást kaptak, hogy az adományozók túlvilági boldogulásáért a papok misét mondjanak értük. A birtokok mellett a másik nagy téma a legjelentősebb egyházi bevétel, a tized volt. A gabonából, borból, pontosabban mustból, bárányból, méhből és másból szedett tized háromnegyede felett a püspök rendelkezett. A negyedik negyedben a helybeli plébánosok és a káptalan kanonokjai osztoztak. Ebből számtalan per keletkezett. Végül érdekességként megemlítjük, hogy Vitéz János püspök kérésére II. Ulászló 1495-ben engedélyezte, hogy a Somogy vármegyei püspöki birtokok könnyebb megközelítése érdekében Csehi település közelében a Balaton partján az átkelést biztosító hajók számára révet létesítsen.

A Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár késő középkori okleveleinek harmadik kötetét a források időrendi listája és a Karlinszky Balázs által összeállított alapos személy- és helynévmutató zárja. Mindez a forráskiadvány használatát messzemenően segíti. Az értékes kötet kiváló lehetőséget ad a helyi birtok- és intézménytörténet, valamint az országos politika-, társadalom- vagy kultúrtörténet kutatói számára. Várjuk a folytatást abban a reményben, hogy a negyedik és egyben utolsó kötetre nem kell öt évet várni.

SOLYMOSI LÁSZLÓ

Veress József szerk.: In memoriam Kováts Sándor 1929–2019. A Tanító Ember emlékére. k. n., Veszprém, 2023. 74 o.

Az elmúlt száz évben Veszprém közoktatásában (elemi nép-, majd általános iskoláiban) számos olyan tanító, tanár, iskolaigazgató dolgozott, akik szakmai munkájukkal, pedagógiai kultúráltságukkal, közéleti tevékenységükkel jelentősen befolyásolták városunk iskoláinak teljesítményét, s ez évtizedeken át – szinte máig hatóan – jelen van nemcsak abban, hogy „örződik a múlt”, hanem példa is azok számára, akik túllépve a mindennapok nehézségein, alkotó módon teljesítik be hivatásukat.

Közülük csak néhányan a múltból: Péterfy Adolf, Leitold Ferenc, Gubicza Lajos, Kecskeméthy Margit, Bálint Péter, Nagy Lajos, Gaál Sándor, Androvics István, Tantó István, Venczlik László, dr. Tóth László, Nemere József, Báthori Anna Zsuzsanna és dr. Frisch Gyula.

S most már közéjük tartozik Kováts Sándor is, aki a Dózsa-iskola tanára (1956–1959), igazgatóhelyettese (1959–1967), majd igazgatója (1967–1999) volt. Az ő emlékére egykori kollégái, tanítványai, szülők és számosan a helyi iskolák pedagógusai együtt tartottak megemlékezést volt iskolájában 2023. április 25-én, amikor a méltató beszédeket követően emléktáblát avattak a tiszteletére.

Ekkorra jelent meg az „In memoriam...” című kötet, amely összefoglalása mindannak, amit róla, vele kapcsolatban megőrzött az élő emlékezet.

Az előszót író Veress József, aki szintén igazgatója volt az iskolának, ebben így idézi fel Kováts Sándort, a pedagógust: „...arra az életre tanított, amely értelmes morális cselekvésekkel, természetes, emberséges kapcsolatokkal, hittel, reménnyel és szeretettel szövi át, teljesíti ki az emberi személyiséget. Ebben példát is mutatott. Jól tudta, ahogyan a régi bölcsék, az ember mindig nevelendő és nevelhető” (4. o.).

A könyvben szereplő első írás Ángyán László köszöntője, amely Kováts Sándor tiszteletére hangzott el az iskola fennállásának 75. évfordulóján rendezett gálán. Az életutat Rásky Mihályné, volt igazgatóhelyettes *Nekrológ* címmel kronologikus rendben foglalta össze. Ebben idézi fel az ő hatását, ami évtizedeken át mutatott követendő példát: „Mi, fiatalabb munkatársai, mindig csodálattal figyeltük fantasztikus munkabírását... Rangot jelentett a dicsérete egy-egy sikeres óraelemzés vagy felmérés után. Mérései a saktárgyon kívül a nevelésre is kiterjedtek”. Arról is ír, hogy Kováts Sándor megalapította az iskoláján túlra is kiterjedő gyűjtőkörű pe-

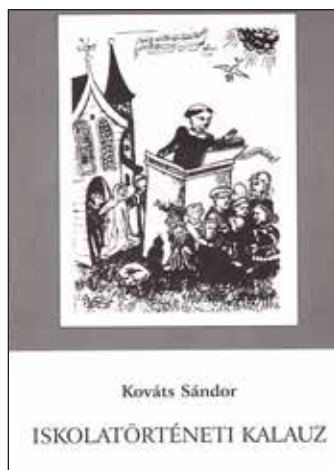
dagógiai gyűjteményt, melynek anyagát két évtizeden át gyarapította, rendszerezte és gondozta. A látogatók számára elkészítette az *Iskolatörténeti kalauz* című könyvet (Veszprém, 2000), amelyben teljeskörűen, adatokkal ellátva mutatta be a gyűjteményt.

A kötet további részében az iskola volt és jelenlegi pedagógusai, munkatársai, egykori tanítványok és szülőkké lett diákok megemlékezései olvashatók. Valamennyien tisztelettel, megbecsüléssel, hálával szólnak nevelőmunkájáról, arról a gondoskodásról, amely meghatározó lett számukra későbbi életükben is. Bokor Zsuzsanna írja Kováts Sándor bácsi című írásában: „Ő alakította ki a Dózsa-iskola klasszikus értékrenden alapuló pedagógiai arculatát, s teremtette meg az itt folyó értékes szakmai munka alapjait. Igazi lelkiismeretes gazdája volt az iskolának, aki az intézmény minden dolgozóján s a nevelő-oktató munka minden mozzanatán, szegmensén rajta tartotta a szemét. Családi, biztonságos, nyugodt légkört alakított ki itt, a Temetőhegy egyetlen iskolájában.” (12. o.)

A további írásoknál már a címben is megjelennek az őt illető méltatások, például a közelmúltban elhunyt Csaby József Csaba *Emlékeim Kováts Sándor igazgató úr pártfogó-támogató munkájáról az iskolai ének-zene tanítás és kóruséneklés terén* című írásában. S néhány további: *Emlékeim Kováts Sándorról, a veszprémi Dózsa György Általános Iskola egykori igazgatójáról, avagy ahogyan a legtöbben hívták, Sanyi bácsiról* (Füzi András); *A rend egyben biztonság is* (dr. Herth Viktória); *Sanyi bácsi emlékére* (Scheck Ilona); *Se sapka, se sál; Mutatóujjával szétválasztotta* (Veress József); s akik még emlékeztek: dr. Csordás József, Halmayné Badacsonyi Márta, Péring Ferencné, Rasztoivits Ervinné, Sillinger Lászlóné, Somlai Péter, Szalai Tamásné, Takács Istvánné és Vajna Józsefné.

Rásky Mihályné terjedelmesen, sok részletre kiterjedően mutatja be az iskola építéstörténetét és az iskolatörténeti gyűjteményt, melyről így ír: „Gyűjteményünk célja: a feledéstől megmenteni az iskolánk történetével és működésével kapcsolatos tárgyi és írásos emlékeket. Összegyűjteni és kutathatóvá tenni – nem a teljesség igényével – a pedagógia és az oktatás helyi és országos emlékeit” (38. o.). Ebben különböző korokban készült szakmai kézikönyvekből idéz olyan szövegrészeket, amelyek pedagógiai tartalma ma is útmutatás lehet a gyermekek nevelésében és oktatásában.

Két, szerzői név nélküli összeállítás is olvasható a fentiek között: *Kováts Sándor megjelent könyvei és Nevelési értekezletek [programjai]*.

A könyvben számos kép mutatja be az iskolát, a gyűjtemény néhány részletét és a pedagógiai élet egy-egy mozzanatát.

S végül: remélhetjük-e, hogy az iskolatörténeti gyűjtemény „élő” (látogatható, folyamatosan fejleszthető, kutatható) marad, s megjelenik majd két kötet: a gyűjteményt napjainkig bemutató új iskolatörténeti kalauz, valamint Kováts Sándor pedagógiai és közéleti munkáját teljeskörűen bemutató könyv.

TÖLGYESI JÓZSEF

Gárdonyi Máté – Karlinszky Balázs – Varga Tibor László (szerk.): „Szent Mihály veszprémi egyháza” A Veszprémi Püspökség (1993-tól érsekség) története. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár, Veszprém, 2024, 143 oldal

A kötet a Veszprémi Püspökség történetét korszakok, jelentős püspökök, események kronológiai rendjében tárgyalja, azt mégsem gyűri maga alá az eseménytörténet, inkább hálózatos szerkezetről beszélhetünk. A szerkesztők kiemelkedő személyiségek munkásságához, illetve a művészettörténet és a helytörténet számos izgalmat és azonosulási pontot kínáló történetéhez igazították azt, de közben ügyeltek arra is, hogy az északkeleti irányban még a kora újkorban is egészen a Duna-kanyarig felnyúló püspökség történetét a területiség szempontjára is tekintet-

tel mutassák be. Ahogy ezt az előszóban a szerkesztők a nemrégiben elhunyt Adriányi Gábort idézve tudatosan is felvállalják: az egyháztörténet célja „nem történelmi események pusztá felsorolása, hanem belső összefüggések és struktúrák oknyomozó feltárása.” (5. o.) Jóllehet komoly kihívás, hogy a gyakorlatban miként lehet egy olyan egyháztörténeti vállalkozást megvalósítani, ami a tudományt népszerűsítő ismeretterjesztésen túl az iskoláskorúakat is szeretné megszólítani. Véleményem szerint e könyvvel a szerkesztőknek sikerült ennek elérése: izgalmas, gördülékeny stílusú, gazdag képanyagú, tömören fogalmazó művet tarthatunk kezünkben.

E pedagógiai szempontból figyelemre méltó újítás mellett a könyv másik erénye, hogy naprakészen közvetíti a történetírás friss eredményeit. Szélesebb körben talán kevésbé ismert, hogy évtizedes építkezés előzte meg a kötet meg-

jelenését. 2013-ban alakult újjá a Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár köré szerveződő egyháztörténeti bizottság, amelynek az alap kutatások új eredményeit bemutató, évente megrendezett tematikus konferenciái, majd az ezeket közreadó kötetek nemcsak megújították, de sok esetben teljesen új ismeretekkel gazdagították tudásunkat. Sorozatuk köteteinek száma időközben 15-re gyarapodott. Az évtizedes működésre visszatekintő bizottság így rengeteget tett az egyházmegye történetében található fehér foltok eltüntetésért.

Jelen kötet esetében ezért az is figyelemreméltó, hogy az új eredményeket megjelenítő szintézist nem egy monografikus igényű kötet képviseli, hanem egy pedagógiai szempontból is előremutató tudománynépszerűsítő munka. A tartalmában, szerkezetében és megjelenésében egyaránt igényes, gazdag képanyagot, informatív térképeket, a főszöveghez igazodóan pedig számtalan magyarázó – Fülöp András, Galamb Zsuzsa, Hajós-Baku Eszter, Héczey-Markó Ágnes, Jámbor Tamás, Jankovics Norbert, Koppány András, Szvitek Miklós né Győri Éva szerzőségét dicsérő – szövegdobozt tartalmazó, nem túl terjedelmes könyv igazodik a mai kor információszerzési sajátosságaihoz. Az önálló keretes szócikkekben, jól átgondolt témák mentén rengeteg művelődéstörténeti, egyháztörténeti érdekességről olvashatunk, mint amilyenek az avarkori keresztletek, a veszprémvölgyi apácakolostor, a párizsival összemérhetőnek mondott 13. századi veszprémi egyetem-kezdemény, a licenciátus intézménye, az első magyar nyelvű teológiai folyóirat, a Veszprémben kiadott *Egyházi Értekezések és Tudósítások*, a vatikáni levéltári kutatások, a királynéi koronázás mint a veszprémi püspök kiváltsága vagy éppen a kántortanító és javadalmazása.

Az érseki és szerkesztői előszót követően a mű négy részre tagolódik. Az elsőben az egyházmegye területén fellelt római és népvándorlás-kori keresztény emlékekről olvashatunk Tóth Endre és S. Perémi Ágota tollából. A középkorról szóló áttekintést Karlinszky Balázs jegyzi, a Mohácstól a 19. század végéig tartó időszakét pedig Gárdonyi Máté. A negyedik rész Varga Tibor László munkája, akinek írása az első világháborút megelőző évtizedektől a rendszerváltozást utáni évekig tartó bő évszázadot fogja át. A fejezetek végén egy-egy, az adott kor miliójét visszaadó reprezentatív forrásválogatást találunk.

A kora újkortól az egyes püspökök működési idejéhez igazodva történik az alkorszakok kijelölése. A keretes részekben közölt, Vetési Alberttel induló püspöki életrajzokból – tömörségük ellenére – képet alkothatunk a főpásztorok társadalmi és iskolai mobilitásáról, illetve az adott korra jellemző pályáivekről. Jellegzetes a hitvédő, az intézményépítő reformer, a mecénás és a tudós főpap alakja, illetve ezek kombinációi. Megismerkedhetünk a megkerülhetetlen történeti forrást képező vizitációkkal, e nagy jelentőségű püspöki körutakkal, amikor a főpásztor személyesen látogatta végig egyházmegyéje

településeit, saját szemével győződve meg a plébániák állapotáról és az alsópapság helyzetéről. Ezek mellett olvashatunk több kevéssé ismert, ellenben az egyházmegye életében annál nagyobb szerepet játszó pap életútjáról, mint amilyen például Lukcsics József, Ádám Iván, Megyesi Schwartz Róbert vagy Pfeiffer János pályája. Kevéssé ismert például, hogy a két világháború közötti időszakban Ádám Iván a kanonoki stallumából származó jövedelmét minden évben átadta a veszprémi városi kórház számára, s jórészt ez képezte a kórház fenntartásának alapját.

Minden nagy történelmi korszakból képet kapunk az alsópapság és az egyházmegyei papnevelés helyzetéről, de a plébániai hálózat intézményesülésének stációiról, kihívásairól is. Az olvasó immár fogalmat alkothat a püspökség területén működő szerzetesrendek vállalt feladatairól, a helyi társadalmak életében játszott, ma már alig elképzelhető szerepéről is. A 18. század első harmadában 12 szerzetesrend működött az egyházmegye területén! Szimpatikus, ahogy az ellenreformáció mérlegét mindenféle felekezeti elfogultság nélkül vonja meg a kötet, segítve a protestáns oldalról esetlegesen még ma is élő sebek begyógyulását.

A történelmi mellett a kötetben végigvonul egy gazdag képanyaggal megtámogatott művészettörténelmi szál is, ami nemcsak azt segíthet tudatosítani, hogy az egykori Pannóniából az egyházmegye területén már a 4. századtól jelen van a kereszténység tárgyi öröksége, de azt is, hogy a veszprémi egyházmegyében minden korban a legkiválóbb építészeket és festőművészeket kérték fel a szakrális vagy egyéb közösségi funkciójú épületek megtervezésére, díszítésére. E ponton elegendő, ha a kora újkortól az 1930-as évekig Antonio Galli da Bibiena, *Sebastian Stollhoff*, Franz Xaver Bucher, Ambrogio Dornetti, Franz Anton Maulbertsch, Fellner Jakab, *Hild József*, *Pollack Mihály*, Lotz Károly, Székely Bertalan, Medgyaszay István és Bruno Buchwieser nevét villantjuk fel.

Veszprém jelentőségének, székhelyi funkciójának megfelelően kiemelt szerepet kap a könyvben, de a könyv maga egyáltalán nem Veszprém-centrikus, a szerkesztők szem előtt tartották, hogy úgy a történetek, mint a képanyag az egyházmegye egészét reprezentálja. Ellenben a veszprémieknek is új felismerést hozhat, hogy Veszprém arculatát, identitását milyen nagymértékben határozza meg mai napig, hogy városuk az egyházi igazgatási centrum mellett a püspökség gazdasági, valamint oktatási és kulturális központja is volt. A város szinte valamennyi ma is jelentős régi építésű középülete egyházi eredetű (városháza: az Egyházmegyei Alapítványi Hivatal székháza, Dubniczay palota, Szaléziánium, pajtakerti püspöki nyári pihenő, Ranolder intézet, Davidikum, Pósa-ház (ciszterciek), Kapuvár-ház (régii városháza), megyei könyvtár: püspöki számvevőség).

A városi plébániatemplomok (Szent Mihály – Veszprém, Szent István vértanú – Pápa, Kis Szent Teréz bazilika – Keszthely) mellett ugyanakkor számos falusi templom- és kolostorportrét találunk. Litér, Felsőörs, Nagyvázsony, Zánka, Andocs, Magyarpolány, Búcsúszentlászló, Vörösberény, Fenyőfő, Ugod, Dég, Lajoskomárom, Balatonalmádi, Fűzfő-Gyártelep példáján keresztül válik megragadhatóvá az egyházmegye falusi templomépítészete. Megfontolandó, hogy egy esetleges második kiadásban érdemes lenne az 1945 után épült templomokból is beválogatni egyet-egyét.

Az olvasó tájékozódását nagyban megkönnyítik a kötetben közölt, a történeti Magyarország egyházkormányzati szerkezetét és a veszprémi egyházmegyét, illetve a középkori Veszprém egyházi topográfiáját ábrázoló térképek. Míg ezek jó áttekintést nyújtanak egészen a 18. század utolsó harmadáig, ezt követően viszont már csak egy, az egyházmegye mai igazgatási struktúráját ábrázoló térkép szerepel. Szerencsés lenne ezért további három térkép elkészítése a dualizmus korára, a Trianont és a második világháborút követő időszakra a következő kiadás számára.

A felhasznált irodalmakat böngészve kiviláglik, hogy az egyházmegye történetének feldolgozását forráskiadásaikkal és alapkutatásaikkal mai napig meghatározó Fraknói Vilmos, Lukcsics József és Pál, Gutheil Jenő, Holub József, Pfeiffer János, Körmendy József – hogy csak a legfontosabb szereplőket említsem – munkásságához az elmúlt 30-40 évben felnőtt egy új nemzedék is. Úgy tűnik, a hiátusok kijelölésével és tervszerű munkával apránként helyrehozhatóvá lett a kommunizmus terméketlen évtizedeinek öröksége. A történészek új generációja a forrásokig visszanyúlva egy sor olyan régészeti és levéltári forrásfeltáró alapkutatót kezdeményezett, amelyek gyümölcsei összegző formában először épp ebben a kötetben mutatkozhattak meg. A könyvet szerzőként is jegyző Gárdonyi Máté, Karlinszky Balázs és S. Perémi Ágota, Tóth Endre és Varga Tibor László mellett Dénesi Tamás, Dreska Gábor, Hermann István, Molnár Antal, Solymosi László és Szőke Béla Miklós neve fémjelzik az egyházmegye historiográfiájának megújulását.

HORVÁTH GERGELY KRISZTIÁN

Filmajánló: ezt látni kell!

A VESZPRÉM – ÁLOM

A Községi Kommunikációért Egyesület városfilmje, 2023. október. szerkesztő-rendező: Őrsi Ágnes, zenei szerkesztő: Kovács Attila, operatőr: Magyar Attila, narrátor: Kolti Helga.

Készült a Széchenyi 2020 program keretében, az Európa Unió és Magyarország Kormánya támogatásával. Referenciakód: TOP-7.1.1-16-H-ESZA-2019-01210.

<https://veszpremfilm.hu/a-veszprem-alom/>

A húszéves Községi Kommunikációért Egyesület, mint dokumentumfilmeket, természetfilmeket, országos terjesztésű magazinműsorokat készítő civil szervezet lehetőséget látott a Pro Veszprém Kft által meghirdetett „Veszprém az élhető város” pályázatában egy városfilm elkészítésére. Támogatást végül a Széchenyi 2020 program keretéből sikerült nyerniük, így az 2019–2023 között elkészült.

Szánjunk rá ötven percre – megéri! Bár a néhány perces, látványos imázsfilmek mellett kissé konzervatívnak tűnhet, de egyáltalán nem az! Pergő történetek, varázslatos veszprémi képek, sok kedves régi ismerős, jó zenei aláfestéssel... mi kell még?

A város történeti ismertetése a honfoglalás korával kezdődik és az EKF év első rendezvényéig, a 2023. január 21-i megnyitó gáláig tart.

Változatos képsorokkal, gyönyörűséges földi és légi felvételekkel került a város bemutatásra. Jól szerkesztett, hiteles történeti ismertetés vezeti évszázadokon át a nézőt, majd megérkezteti a nyüzsgő, eseménydús jelenbe. A mai Veszprém életterei láttán kimondhatjuk: Veszprém Európa Kulturális Fővárosa 2023-ban...és marad még nagyon sokáig. Felújított épületek, terek, parkok, a Séd-völgy minden elemével...de még a mesélő megállók és a lila autóbuszok is ezt igazolják. Komoly- és könnyűzenei fesztiválok, népművészeti vásárok, kézműves bemutatók, az ezekhez kapcsolódó ünnepi kivilágítások, fényfestések történelmi épületeken nem csak egy szűk intellektuális réteget, hanem a városban lakó polgárok és turisták sokaságát vonzza időről – időre.

Megszólalnak röviden helyi ismert emberek is: Perémi Ágota régész a honfoglalás-kori környékbeli életről, Asztalos István gimnáziumi tanár és a Gizella rockopera szövegírója az első királpárról, csontereklyéik 1996-os veszprémi újra-találkozásáról mesél.

Rainer Pál régész a királynék városa történetével, Márkusné Vörös Hajnalka főlevéltáros a veszprémi várnegyed fejedelmi szálláshelytől egyházi központ kiépítésével, Bontó László a kőbánya, a kavicsfogó álteknős és a Halagút történetével ismerteti meg a film nézőit. Lipéczné Karsai Henriett néprajzkutató a Séd-völgyi iparosmesterségekről, Rácz Katalin, a Hét Domb Egyesület vezetője a Rab-Mária-kegyhelyről és az altisztképzőről, †Kováts Sándor ny. igazgató a Dózsa iskola életéről és az Iskolatörténeti Gyűjteményről, dr. Papp Sándor egyetemi tanár az 1989-es politikai változásokról, Hajnal Csaba a kézilabdáról, Mészáros Zoltán a Veszprémfest húsz évvel ezelőtti kezdeteiről, mai életéről beszél.

Gyönyörű felvételeket, vágóképeket láthatunk a város köztéri szobrairól, műemlékeiről, várbeli épület-belsőkről, iskolákról, ...néhány képkocka erejéig még a COVID maszkos időszak is megjelenik. A fesztiválok, ünnepi rendezvények résztvevői csalhatatlanul mutatják, hogy jó itt élni.

Szerkesztő-rendezője Őrsi Ágnes, a látványvilág Magyar Attila operatőr, hangmérnök, műszaki vezető munkáját dicséri, amit megalapoztak előző munkás éveik. Így kerülhettek vágóképek a passzai Gizella-emplékhelyről, régi, több évtizeddel ezelőtti városi eseményekről, a viadukt, az egyetem építésének történetéről, a kézilabdacsapat szerepléseiről, régi Gizella-napokról, közösségi rendezvényekről.

Kovács Attila veszprémi zeneszerző, a zenei szerkesztő jelentős részben saját szerzeményeit használja fel a filmben, de hallhatunk autentikus sváb zenét vagy éppen a Dózsa iskola énekkarának felvételét.

A színművésznő Kolti Helga ragyogó narrátor-szerepe telitalálat!

Nem volt könnyű dolguk az alkotóknak a sikeres pályázatot követő három évben. A várnegyed giga-építkezései, az EKF előkészítő munkái folyamatosan

arra készítették a stábot, hogy vegyék segítségül a közelmúltban készített felvételeiket, illetve keressenek odaillő anyagot különböző archívumokban. Ezért is keverednek az idősíkok.

Veszprém arculatát a történelem során sokat és sokan alakították: a hatalom embereitől a művészekig, tudósok, papok, mesteremberek és kétkézi munkások, lelkes polgárok, diákok, gyerekek...és alakítják teremtő szándékkal az egyre gyarapodó civil szervezetek ma is.

Ők is és a film alkotói is nagyon szeretik ezt a várost.

A 2023 októberi nyilvános filmbemutatók, a Veszprém Városi Televízió vetítése után volt, aki elmondta: ez a film olyannak mutatja be a várost, amilyennek mi is látjuk.

Jó lenne népszerűsíteni, láttatni, megismertetni minél több Veszprémet-szerető emberrel: időnként megnézni a Kossuth utcai óriás kivetítőn, vagy éppen ünnepi rendezvények felvezető műsoraiban.

Szükség lenne a film angol és német változatára.

GY. LOVASSY KLÁRA

BIBLIOGRÁFIA

Veszprém helytörténeti bibliográfiája (2017–2024)¹

Összeállították:
KIRÁLY ANDRÁS, PALKÓNÉ JÁDY MELITTA,
VASKORNÉ REITMESZ ANDREA

Az összeállítás folytatása a korábban hasonló címekkel megjelent bibliográfiáknak. Az anyaggyűjtés során a város történetének, életének bemutatása mellett fontosnak tartottuk, hogy a válogatásban közöljünk olyan munkákat, kiadványokat, cikkeket is, melyek a városhoz kötődő személyek életéről, tevékenységéről szólnak, vagy valamely jeles évforduló kapcsán készültek. A gyűjtés irodalmi munkákat is tartalmaz, ha témájuk szorosan kötődik Veszprémhez.

2017

Könyvek

Hogya György

A veszprémi patikák története / Hogya György ; [szerk. Szabóné Vörös Györgyi]. - Veszprém : Eötvös Károly Megyei Könyvtár, 2017. - 127 p. : ill. ; 21 cm

Mihályfi József

A veszprémi túszság története / írta Mihályfi József ; kiegészítette Rupert Rezső ; jegyz. Földesi Ferenc. - Reprint kiad. - Veszprém: Veszprémi Szemle Város-történeti Közhasznú Alapítvány, 2017. - 112 p. : ill. ; 24 cm. – (Veszprémi Szemle könyvek)

Nagy Balázs Vince

Veszprém város felekezeti megoszlása, háztartás- és családszerkezete az 1750-es években / Nagy Balázs Vince. - p. 85–112. == Vallásos kultúra és életmód

¹ A bibliográfia és az évforduló naptár az EÖTVÖS KÁROLY KÖNYVTÁR, VESZPRÉM jóvoltából készült.

a Kárpát-medencében 10. : konferencia Veszprémben a Laczkó Dezső Múzeum és a Veszprémi Hittudományi Főiskola közös szervezésében, 2014. május 20–23. / szerk. Pilipkó Erzsébet, Fogl Krisztián Sándor. - Veszprém : Laczkó Dezső Múzeum, 2017.

Nagy Szabolcs

Veszprém város „szocializálása”, 1945–1970 / Nagy Szabolcs. - p. 395–411. = „Rendületlenül a romok között” : a veszprémi egyházmegye 1945 és 1972 között : a Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskolán 2016. augusztus 24–25-én rendezett konferencia előadásai / szerk. Karlinszky Balázs, Varga Tibor László ; [... szerzői: Balogh Gábor et al.] ; [kiad. a Veszprémi Főegyházmegye]. - Veszprém : Veszprémi Főegyházmegye, 2017. - 411, [2] t. p. : ill. ; 25 cm. - (A veszprémi egyházmegye múltjából, 30.)

Véghely Dezső

Egy kis körültekintés Veszprémben / Véghely Dezső ; kéziratok alapján összeáll. és jegyz. Földesi Ferenc. - Veszprém : Földesi Ferenc. - 132 p. : ill. ; 24 cm. - (Sziklay könyvek ; 2.)

31-es morzsák : dokumentumok, adalékok, apróságok a m. kir. 31. (veszprémi) honvéd és népfőlkelő gyalogezredek történetéhez és utóéletéhez, 1914–1941 / összeáll. Rainer Pál ; [közread. a] Laczkó Dezső Múzeum. - Veszprém : Laczkó Dezső Múzeum, 2017. - 196 p. : ill. ; 30 cm

Bruszniai-dokumentumok / [szerk. Nagy András]. – Veszprém : Bruszniai Alapítvány, 2017. – 103, [1] p.

Bruszniai-tanulmányok / [szerk. Nagy András]. – Veszprém : Bruszniai Alapítvány : Pannon Egyetem, 2017. – 112 p.

„Ne felejtsetek Édesapát” : Dr. Bruszniai Árpádné Honti Ilona naplója / [szerk. Imre Frigyesné, Nagy András]. – Veszprém : Bruszniai Alapítvány, 2017. – 103 p.

Séta a történelmi Veszprémben : válogatás az Eötvös Károly Megyei Könyvtár képeslapgyűjteményéből / [összeáll., szerk. Faa Judit, Szabóné Vörös Györgyi]. – Veszprém : EKMK, 2017. – 92, [3] p.

Periodikák

Bayer Zsolt

Veszprém / Bayer Zsolt. = 1100 év Európa közepén / Bayer Zsolt. - Budapest : Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2017. - 480 p. : ill. ; 28 cm. - (Nemzeti könyvtár). (Magyar tájak) - p. 37-40.

Gárdonyi Máté

A veszprémi püspök : Mindszenty József a királynék városában / Gárdonyi Máté == Rubicon (1992-). - 28. évf. 305.sz. (2017), p. 14-17.

Karlinszky Balázs

Egy 15. századi veszprémi kápolnaalapítás margójára : a veszprémi Keresztelő Szent János-plébániatemplom Szűz Mária kápolnája a 15-16. században / Karlinszky Balázs. – In: Vallásos kultúra és életmód a Kárpát-medencében 10. : konferencia Veszprémben a Laczkó Dezső Múzeum és a Veszprémi Hittudományi Főiskola közös szervezésében, 2014. május 20-23. / szerk. Pilipkó Erzsébet, Fogl Krisztián Sándor. – Veszprém : LDM, 2017. – p. 65-84.

Kövesi Lajos

A veszprémi rendház krónikája : részlet, 1918/1919 / Kövesi Lajos, Russel Károly. – In: A magyar piaristák és a Tanácsköztársaság / bev. Szakál Ádám sajtó alá rend. Koltai András. – Budapest : PRMT, 2017. (Magyarország piarista múltjából, 7.) – p. 335-347.

2018**Könyvek****Boross István**

Dokumentumok az MNL Veszprém Megyei Levéltárából / [szerk. Boross István] ; [bev. Boross István] ; [előszó Kovács Eleonóra] ; [közread. a] Magyar Nemzeti Levéltár. - Budapest : MNL, 2018. - 324 p. : ill. ; 24 cm. - (Forrásaink a reformációról)

Laczlavik György

Veszprémi püspökök 1511-1549 között / Laczlavik György. - p. 47-63. == Foglyamatosság és változás : egyházszervezet és hitélet a veszprémi Püspökség területén a 16-17. században : a Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskolán 2017. augusztus 30-31-én rendezett konferencia előadásai / szerk. Karlinszky Balázs, Varga Tibor László ; [... szerzői Bartók Zsófia Ágnes et al.] ; [kiad. a Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár]. - Veszprém : Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár, 2018. - 291, [5] t. p. : ill. ; 24 cm. - (A Veszprémi egyházmegye múltjából, 32.)

Márkusné Vörös Hajnalka

Jeruzsálemhegy / írta és szerk. Márkusné Vörös Hajnalka. - [Veszprém] : MNL Veszprém M. Lvt : Veszprémi Jeruzsálemhegyi Baráti Kör, 2018 (Veszprém : OOK Press). - 367, 128 p. : ill., részben térk. ; 21 cm. - (Veszprémi kaleidoszkóp; 4.)

Somorjai Horváth Piroska

A Balaton szerelmese : Iklódy-Szabó János / Somorjai Horváth Piroska. – Al-sóörs : Önkormányzat, 2018. – 130, [2] p.

Dubniczay István hantai prépost, a zirci ciszterci apátság mecénása / szerk. Vida Beáta. – Zirc [etc.] : Reguly Antal Múzeum : OSZK, 2018. – 130 p.

„**Napról napra** újszerűbbet és nagyobbat” : Veszprém építészet 1945 és 1989 között / Kovács Dániel. – Székesfehérvár : Enigma 2001 K., 2018. – 53 p. (Műhelytanulmányok a műemléki topográfiához ; 8.)

Takáts Endre emlékezete : a politika, a szakma és a magánélet metszésvonalai egy levéltáros életében a 20. század közepén / [szerk. Dominkovits Péter]. – Sopron : MNL GYMSMSL, 2018. – 174, [1] p.

A veszprémi hetes tűzerek : a m. kir. 7. honvéd táborigádésred és utódalakulata, a 41. honvéd tüzérezred első világháborús története / összeáll. és jegyz. Földesi Ferenc. - Veszprém : Veszprémi Szemle Várostarténeti Közhasznú Alapítvány, 2018. - 336 p. : ill. ; 24 cm. - (Veszprémi Szemle könyvek; 11.)

Periodikák

Katona Lajos

Egy szerethető ragadozó : a kavicsfogó álteknős / Katona Lajos ; a szerző fotói == Élet és Tudomány (1948-). - 73.évf. 49.sz. (2018), p. 1549.

Féja Endre

A Cholnokyak / Féja Endre ; bevezető Rácz János ; a fotók forrása: Fortepan == Füredi História (2001-). - 18.évf. 51.sz. (2018. 2. sz.), p. 36-34.

Tölgyesi József

Hogya György veszprémi helytörténeti kutató 95 éves / Tölgyesi József == Honismeret (1970-). - 46.évf. 4.sz. (2018), p. 103-105.

Zsoldos Attila

A királyi vármegye az Árpád-kori Magyarországon / Nagy Szabolcs == Rubicon (1992-). - 29. évf. 317-318.sz. (2018), p. 16-25.

Völgyesi Orsolya

A katolikus egyházat érintő 1955-ös letartóztatások veszprémi vonatkozásai / Völgyesi Orsolya. – In: Vakvágány : a „szocializmus alapjainak lerakása” vidéken a hosszú ötvenes években / szerk. Horváth Gergely Krisztián. – Budapest : MTA BTK : NEB, 2018-2019. – 2. kötet. – p. 353-380.

2019

Könyvek

Barati Piroska

A jutasi avar kori temető 116. számú sírja / Barati Piroska. - p. 71-86. : ill. == A Laczkó Dezső Múzeum közleményei, 29. 2019.

Csiszár Miklós

Veszprém, 1898. március 15. : Fél évszázaddal a nagy nap után / Csiszár Miklós. - p. 44-53. == Hivatás és hűség : köszöntések Gubicza Ferenc tiszteletére a 80. születésnapján / [szerk. Tölgyesi József]. - Veszprém : Gubicza Ferenc Barátai és Tisztelői, 2019.

Márkusné Vörös Hajnalka

Cserhát / szerk. Márkusné Vörös Hajnalka. - 2., jav. kiad. - [Veszprém] : Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára : EKMK, 2019. - 277, [1] p. : ill., részben térk. ; 21 cm. - (Veszprémi kaleidoszkóp; 1.)

Regenye Judit

Veszprém, Jutasi út neolitikus település leletanyaga 2. : kerámia, kő / Regenye Judit, T. Bíró Katalin. - p. 7-70. : ill. == A Laczkó Dezső Múzeum közleményei, 29. 2019.

Tóth Gábor

Veszprém-Gelemér (Litér) avar kori temető: embertani eredmények / Tóth Gábor, Szvath Márton. - p. 153-167. : ill. == A Laczkó Dezső Múzeum közleményei, 29. 2019.

Titokzatos Veszprém : minden út a Várba vezet / [szerk. Gy. Lovassy Klára, Szabóné Vörös Györgyi, Faa Judit] – [Veszprém] [2019]. – 60 p.

A „vidéki fiskális”: publicisztikák, nemzetgyűlési felszólalások, interpellációk, képviselői indítványok és írások Rupert Rezsőről / összeáll. Földesi Ferenc. - Veszprém : Veszprémi Szemle Várostörténeti Közhasznú Alapítvány, 2019. - 736 p. : ill. ; 24 cm. - (Veszprémi Szemle könyvek; 12.)

Periodikák

Földesi Ferenc

Jutastól a komáromi szűrőtáborig 1943-1946 / Földesi Ferenc. – In: A tiszteletbeli molnár : köszöntők Wöller István 90. születésnapjára / [szerk. Csiszár Miklós]. – Veszprém : Wöller István barátai és tisztelői, 2019. – p. 41-47.

Hudi József

A veszprémi Véghegy-ház emlékezete / Hudi József. – In: A tiszteletbeli molnár : köszöntők Wöller István 90. születésnapjára / [szerk. Csiszár Miklós]. – Veszprém : Wöller István barátai és tisztelői, 2019. – p.48-55.

Lackovits Emőke, S.

Vajkai Aurél világa : emlékkiállítás születésének 115. évfordulóján / S. Lackovits Emőke == Honismeret (1970-) - 47.évf. 5.sz. (2019), p. 48-49.

Somfai Balázs

Wöller István 1956-os veszprémi élményei : egy figyelmes kortárs naplójának részlete / Somfai Balázs. – In: A tiszteletbeli molnár : köszöntők Wöller István 90. születésnapjára / [szerk. Csiszár Miklós]. – Veszprém : Wöller István barátai és tisztelői, 2019. – p. 97-110.

2020**Könyvek****Jakab Réka**

Tágluló és szűkülő terek : a veszprémi zsidóság társadalom- és gazdaságtörténete / írta Jakab Réka és Kákonyi Anna ; [közread. a] Veszprémi Zsidó Hitközség. - Veszprém : Veszprémi Zsidó Hitközség, 2020. - 486 p. : ill. ; 24 cm

Iklódy-Szabó Andor

Emlékezések, 1880-1939 / Iklódy-Szabó Andor ; [szerk. Iklódy-Szabó András, Szűts István Gergely]. – [Veszprém] : MNL VeML, 2020. – 287 p. (Veszprémből Veszprémbe ; 4.)

Nagy Szabolcs

Emlékkönyv 2. : a Veszprémi Törvényszék története 1945-1990 / Nagy Szabolcs. - Veszprém : Veszprémi Törvényszék, 2020. - 149 p. : ill. ; 25 cm

Periodikák**Kovács Dávid**

Mai szemmel : a Veszprémi Vegyipari Egyetem főépülete (1956-1961) / Kovács Dávid, Rimanóczy Gyula, Reischl Péter, Tiry György ; fotó: Kovács Dávid == Metszet (2011-). - 12.évf. 6.sz (2020), p. 5.

Leviczki Anita

Földrajz: tudomány és művészet : a rajz szerepe Cholnoky Jenő munkásságában / Leviczki Anita ; rajzok: Cholnoky Jenő ; a képek forrása a Magyar Földrajzi Múzeum archívuma == Élet és Tudomány (1948-). - 75.évf. 14.sz. (2020), p. 433-435.

Magasságok és mélységek, avagy miből lesz a geográfus? / szöveg: Leviczki Anita ; fénykép: A Magyar Földrajzi Múzeum Archívuma == Földgömb (1999-) - 38.évf. tavaszi különszám (2020), p. 10-[12]. Cikk Cholnoky Jenőről.

Litván Dániel

Veszprémtől a világhírig : 1845. június 7. / Litván Dániel == BBC history (2015-). - 10.évf. 6.sz. (2020), p. 8.

Rybár Olivér

Százötven éve született Cholnoky Jenő / Rybár Olivér == Honismeret (1970-). - 48.évf. 3.sz. (2020), p. 26-32.

2021

Könyvek

Strenner József

Veszprémi fák és bokrok : dendrológiai séták / Strenner József ; Gáspár Gábor fényképeivel. - Veszprém : OOK-Press, 2021 (Veszprém : OOK Press). - 344 p. : ill., színes ; 23 cm. - (Séd-könyvek, 2.)

Aki a múltat kutatja... : köszöntő kötet Gubicza Ilona nyolcvanadik születésnapjára ; [szerk. Tölgyesi József] ; [kiad. Gubicza Ilona Barátai és Tisztelői, Veszprém Megyei Honismereti Egyesület]. - Veszprém : Gubicza Ilona Barátai és Tisztelői : Veszprém Megyei Honismereti Egyesület, 2021 (Veszprém : OOK Press). - 202 p. : ill. ; 25 cm

Összetört emlékezet : Veszprém első világháborús veszteségei levéltári források tükrében / szerk. Karika Tímea. – Veszprém : MNL VeML, 2021. – 283 p. (A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai ; 42.)

Számadás : köszöntő kötet Somfai Balázs hetvenedik születésnapjára / [szerk. Sebő József]. - Veszprém : Magánkiadás, 2021 (Veszprém : OOK-Press). - 199 p. : ill. ; 24 cm Bibl.: az egyes fejezetek végén

Periodikák

Feledy Balázs

Jegyzetek emlékekből : Ispánki József Szent István és Gizella szobráról / Feledy Balázs ; fotók: Gáspár Gábor == Séd (2015-). - 7.évf. 3.sz. (2021), p. 34-35.

Gacsályi Sára

A bátorságnak nincs neme / Gacsályi Sára ; fotó: Mandiner-archív == Mandiner (2020-). - 3. évf. 42. sz. (2021), p. 55.

Gáspár Balázs

Falak / Gáspár Balázs ; fotók: Kovács Endre == Séd (2015-). - 7.évf. 3.sz. (2021), p. 19-[21]. Emlékezés Kovács Endre (1947-2020) fotóművészre Szilágyi László Lackó -Kovács Endre fotóesszéje című könyve és a Hit és látás című kötete kapcsán.

Gecsei Ádám

A Fekete Sas Gyógyszertár története : a család és a város élete elválaszthatatlanul összefonódott / Gecsei Ádám == Veszprémi 7 Nap (1995-). - 27.évf. 28.sz. (2021. júl. 15.), p. 14-15.

Hajas Bálint

ActiCity - új korszak a gyermekkorház épületének történetében / Hajas Bálint ; fotó: Kovács Bálint == Ecoport (2015-). - 7. évf. 4.sz. (2021), p. 60-61.

A poraiból mindig megújuló veszprémi vár története / Hajas Bálint ; fotók: Internet, Kovács Bálint == Ecoport (2015-). - 7. évf. 1.sz. (2021), p. 10-11.

Káposztás Vivien

Veszprémi helytörténet / EN ; fotók: képeslap Krausz Ármin fia, Vörös Kálmán fényképe és Koczka Lászlóné Korpáczy Mária fényképalbumából ; Cementgyártól a digitális élményközpontig == Veszprémi 7 Nap (1995-). - 27.évf. 4.sz. (2021. jan. 28.), p. 1., 11.

Katona Lajos Tamás

Jégkorszaki építőkövek Veszprémben / Katona Lajos Tamás ; Fotó: Gáspár Gábor == Séd (2015-). - 7.évf. 2.sz. (2021), p. 26-28.

Leviczki Anita

Veszprémi energiák / Leviczki Anita ; kép: a Magyar Földrajzi Múzeum archívuma == Földgömb (1999-). - 39.évf. 350.sz. (2021. július-augusztus), p. 12-14. Cikk Cholnoky Jenőről.

Pethő Tibor

Veszprém a „városrekonstrukció” áldozata / Pethő Tibor ; fotó: Fortepan/ Herth Viktória/Bodó Emma == Magyar hang (2018-). - 4. évf. 17. sz. (2021), p. 21.

Petrik Iván

A kulturális ellenállás dokumentumai a Laczkó Dezső Múzeumban / Petrik Iván == Séd (2015-). - 6.évf. 6.sz. (2021), p. 24.

Tölgyesi József

Emlékezés Wöller Istvánra, a vízimalmok kutatójára (1929-2020) / Tölgyesi József == Honismeret (1970-). - 49.évf. 1.sz. (2021), p. 120-122.

Wirágh András

Az „egyik legrégibb, legnevezetesebb és legkülönösebb város” : Veszprém-je-

lenetek Cholnoky László prózájában / Wirágh András == Séd (2015-) - 7.évf. 3.sz. (2021), p. 23. Cholnoky László Oberon és Titánia címmel írt regényében például megörökíti a veszprémi tűzvészt.

2022

Könyvek

Gopcsa Katalin

Veszprémből nézvést / Gopcsa Katalin. - Veszprém : OOK-Press, 2022. - 143 p. : ill., színes ; - (Séd-könyvek; 3.)

Karlinszky Balázs

A veszprémi székeskáptalan archontológiája, 1079-1556 / Karlinszky Balázs. - Veszprém : Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár, 2022. - 270 p. : ill. ; 25 cm. - (A Veszprémi egyházmegye múltjából; 39.) Bibl.: p. 222-235.

Sebő József

Veszprém az irodalomban / Sebő József. - Veszprém : Veszprémi Szemle Várostörténeti Közhasznú Alapítvány, 2022. - 271, [1] p. ; 24 cm. - (Veszprémi Szemle könyvek; 14.) Bibl.: p. 264-271.

Források Veszprém kora újkori történethez 1538-1566 / szerkesztette Bagi Zoltán Péter, Szatlóczi Gábor. - Veszprém : MNL Veszprém M. Lvt, 2022. - 279, [1] p. ; 24 cm. - (Veszprém Megyei Levéltár kiadványai; 43.) Helynévmutató: p. 271-274.. - Személynévmutató: p. 275-279. Bibl.: p. 265-269.

„Semmi... egy világot” : Veszprémi SZC Szent-Györgyi Albert Technikum és Kollégium : jubileumi évkönyv az iskola fennállása 30. évfordulója alkalmából, 1991-2021 / [...szerzői Horváth Tibor, et al.] ; [fotók... Györkös József] ; [kiadja a Veszprémi SZC Szent-Györgyi Albert Technikum és Kollégium], 2022. - 170, [2] p. : ill. ; 31 cm

Temetőhegyi kaleidoszkóp : [Temetőhegy] / szerk. Márkusné Vörös Hajnalka. - [Veszprém] : Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata : Veszprém Megyei Honismereti Egyesület, 2022. - 311 p. : ill., részben térk. ; 21 cm

Veszprém város építészeti topográfiája / [szerk. és a bev. tanulmányt írta Jankovics Norbert]. - Budapest : Magyar Művészeti Akadémia, 2022. - 360 p. : ill., főként színes, részben térk. ; 27 cm. - (MÉM MDK Topográfiák ; 1.)

Veszprém megye terület- és településfejlesztési célkitűzései a 2021-2027 közötti időszakra / [összeáll. Imre László et al.] ; [kidolgozta a Veszprém Megyei Önkormányzattal, a Veszprém Megyei Területfejlesztési Szakmai Kollégiummal

partnerségben a PESTTERV Kft.]. - Veszprém : Veszprém Megyei Önkormányzat, [2022]. - 27 p. : ill., színes ; 30 cm

A Veszprém Megyei Önkormányzat projektmenedzsmenti munkái : 2014-2020 / [összeáll. Imre László et al.] ; kiad. a Veszprém Megyei Önkormányzat. - Veszprém : Veszprém Megyei Önkormányzat, [2022]. - 16, [1] p. : ill. ; 30 cm

Periodikák

Bertalan Melinda

Veszprém hangja / Bertalan Melinda ; fotó: Internet = Ecoport (2015-). - 8. évf. 2.sz. (2022), p. 10-11.

Hat évtizede forog a film Veszprémben / Bertalan Melinda ; fotó: Domján Attila, Fortepan = Ecoport (2015-). - 8. évf. 3.sz. (2022), p. 12-13. A cikk röviden ír azokról a filmekről, amiket Veszprémben is forgattak.

Dobai Attila

A vár mint szakrális tér, Veszprém városában / Dobai Attila, Sebestyén József = Comitatus. - 32. évf. 242. sz.(2022), p. 12-17.

Dragon Zoltán

Egység és összhang : Csermák Antal Művészeti Iskola, Veszprém / fotók: Hlinka Zsolt = Régi-Új Magyar Építőművészet. - 3. sz. (2022), p. 26-29.

Gönczi Vivien

Vetési-kő : vörösmárvány kőfaragvány a Szent György-kápolnából / Gönczi Vivien = Séd (2015-) - 8.évf. 2.sz. (2022), p. 62-63.

Karsai Henriett, L.

Krisztkindl-tárgyegyüttes : Néprajzi gyűjtemény, lsz.: 79. 36.1-6. / L. Karsai Henriett = Séd (2015-) - 8.évf. 2.sz. (2022), p. [11]-14.

Márkusné Vörös Hajnalka

Történelmi séta Veszprémben : Isten hozta vendégeinket Veszprém megyében! / Márkusné Vörös Hajnalka = Honismeret (1970-). - 50.évf. 3.sz. (2022), p. 50-68.

Pap Gábor

Pap Gábor úti élményei Veszprémről és vidékéről (1854) : Utiképek és eszmék (B.-Füredtől Komáromig) I. / Pap Gábor ; jegyzetek: Hudi József = Acta Papensia (2001-). - 22. évf. 3-4.sz. (2022), p. 449-483.

Pátkai Ádám Sándor

Árpád-kori szakrális ötvösmunkák / Pátkai Ádám Sándor = Séd (2015-) - 8.évf. 2.sz. (2022), p. 56-59.

Újabb ásatások a Szent Miklós-templom környezetében / Pátkai Ádám Sándor == Séd (2015-) - 8.évf. 5.sz. (2022), p. 20.

Pilipkó Erzsébet

A veszprémi mézesbábosok emlékanyaga a Laczkó Dezső Múzeumban / Pilipkó Erzsébet == A Laczkó Dezső Múzeum közleményei, 30. - p. 35-67.

Rainer Pál

Középkori figurális püspöki sírkőtöredék a veszprémi várból / Rainer Pál == A Laczkó Dezső Múzeum közleményei, 30. - p. 253-267.

Rásky Mihályné

A Veszprémi Dózsa György Német Nemzetiségi Nyelvoktató Általános Iskola iskolatörténeti gyűjteményének bemutatása / Rásky Mihályné == Honismeret (1970-) - 50.évf. 3.sz. (2022), p. 44-49.

Regenye Judit

Veszprém, Jutasi út neolitikus település leletanyaga 3. : kerámia, kő / Regenye Judit, T. Bíró Katalin == A Laczkó Dezső Múzeum közleményei, 30. - p. 89-163.

Sarnyai Vivien

Szent István veszprémi püspökségnek írt adománylevele mint nyelvtörténeti forrás : 1. rész / Sarnyai Vivien == Magyar Nyelv (1905-) - 118.évf.3.sz. (2022), p. 289-300.

Törő Balázs

Adatok a veszprémi képfestés történetéhez / Törő Balázs == A Laczkó Dezső Múzeum közleményei, 30. - p. 69-85.

A tobakoscéh korszója / Törő Balázs == Séd (2015-) - 8.évf. 2.sz. (2022), p. 2-[3.]

Megújul a Tejfalusy Ház Veszprémben / www.layher.hu == Magyar Építéstechnika (1992-2010);(2013-) - 60.évf. 11-12. sz. (2022), p. 17.

Száztizenkét éves üzenet : időkapszulát találtak a Veszprémi Szent Mihály-bazilikában / forrás és fotó: Veszprémi Főegyházmegye == Új Ember (2017-) - 77.évf. 39.sz. (2022), p. 2.

Szent István király ezüstdénárja a veszprémi várhegyen / forrás és fotó Veszprémi Főegyházmegye == Reformátusok Lapja (2022-) - 67.évf. 43.sz. (2023), Mértékadó mell. p. 8-9.

2023

Könyvek

Baranyai Zsolt

Veszprém 2030 / [közread. a Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata]. - Veszprém : Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata, [2023]. - 95 p. : ill., színes ; 21x30 cm Készítette Baranyai Zsolt, Nagy Klára, Szőnyi Eszter

Bauer Marcell

Veszprém vármegyei címereslevelek : adománylevelek hat évszázadból / Bauer Marcell ; [kiad. a] ... Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Vármegyei Levéltára - [Budapest] ; Veszprém : Heraldika : MNL Veszprém V. Lvt, 2023. - 256 p. : ill. ; 31 cm Bibl.: p. 249-256.. - Magyar Nemzeti Levéltár (Budapest). Veszprém Vármegyei Levéltár (Veszprém) (közread.) – Veszprémi hivatkozásokkal

Bontó Józsefné

Környezetünk ismerete, szeretete, védelme : környezetismereti innovációs gyakorlatom a veszprémi Báthory István Általános Iskolában : 1980-1995 / Bontó Józsefné Horváth Elvira ; [szerk. Bontó László]. - Veszprém : Veszprém Vármegyei Pedagógia-történeti Fórum, 2023. - 143 p. : ill. ; 21 cm

Brunner Attila

Veszprém épített öröksége / [szerzők Brunner Attila, Sipos Anna] ; [... ford. Szij Barbara] = The built heritage of Veszprém. - [Budapest] : Artem Books Kft, 2023. - 380 p. : ill., részben színes ; 27 cm Bibl.: p. 342-361.

Cholnoky Jenő

Balaton, Veszprém / Cholnoky Jenő ; [utószó, jegyzetek: Nagy Balázs, Rybár Olivér] ; Veszprém. - Budapest ; Veszprém : Pesti Kalligram : Művészetek Háza, 2023. - 314, [1] p. : ill. ; 24 cm. - (A veszprémi Cholnokyak) - p. 194 – 292.

Csiszár Miklós

Veszprém egy évszázaddal ezelőtt / Csiszár Miklós. - p. 56-67. == Tájak, emberek vonzásában. Köszöntő kötet Ács Anna hetvenedik születésnapjára / [szerkesztő Tölgyesi József] ; [... szerzői Albrecht Sándor et al.] ; [kiadó a Noszlop Község Önkormányzata]. - Noszlop : Önkormányzat, 2023. - 223 p. : ill. ; 22 cm

Földesi Ferenc

Személyi körözések, vallatások, büntetések ürügyén - a viselettörténetről / Földesi Ferenc. - p. 68-84. == Tájak, emberek vonzásában. Köszöntő kötet Ács Anna hetvenedik születésnapjára / [szerkesztő Tölgyesi József] ; [... szerzői Albrecht Sándor et al.] ; [kiadó a Noszlop Község Önkormányzata]. - Noszlop : Önkormányzat, 2023. - 223 p. : ill. ; 22 cm

Gubicza Ilona

Gubicza Lajos, a példakép veszprémi tanítóvezér / Gubicza Ilona. - p. 85-101. = Tájak, emberek vonzásában. Köszöntő kötet Ács Anna hetvenedik születésnapjára / [szerkesztő Tölgyesi József] ; [... szerzői Albrecht Sándor et al.] ; [kiadó a Noszlop Község Önkormányzata]. - Noszlop : Önkormányzat, 2023. - 223 p. : ill. ; 22 cm

Pilipkó Erzsébet

Emléktárgyak 1848-ból a Laczkó Dezső Múzeum néprajzi gyűjteményében / Pilipkó Erzsébet. - p. 132-142. = Tájak, emberek vonzásában. Köszöntő kötet Ács Anna hetvenedik születésnapjára / [szerkesztő Tölgyesi József] ; [... szerzői Albrecht Sándor et al.] ; [kiadó a Noszlop Község Önkormányzata]. - Noszlop : Önkormányzat, 2023. - 223 p. : ill. ; 22 cm

Tokody Klára

Kalandozások a királynék városában : veszprémi útikönyv gyerekeknek / Tokody Klára ; Elek-Varga Viktória ill.. - Veszprém : Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata, [2023]. - 37, [2] p. : ill. ; 21x21 cm

Zongor Klára

Az én Veszprémem : izgalmas belváros : interaktív útikönyv nem csak gyerekeknek : játssz velünk! / Zongor Klára ; [fotó Pékné Sonkoly Adrienn]. - Veszprém : OOK Press, [2023]. - 102 p. : ill., színes ; 21 cm

Az ezeréves veszprémi székesegyház értékei : konferencia-émlékkönyv / [szerk. Rácz Katalin] ; [kiad. a Hét Domb Hagyományőrző és Kulturális Egyesület]. - Veszprém : Hét Domb Hagyományőrző és Kulturális Egyesület, 2023. - 113, [2] p. : ill., színes ; 21 cm

Beszélő Veszprém / szerk. Mátyás Mónika. - Kőszeg : Felsőbbfokú Tanulm. Int., 2023. - 495 p. : ill. ; 24 cm. - (Beszélő városok sorozat): Bibliogr.: p. 453-475.

Érsekségi ékességek / [szerkesztette Karlinszky Balázs, Varga Tibor László] ; [kiadja a Veszprémi Érsekség]. - Veszprém : Veszprémi Érsekség, 2023. - : ill. ; 22 cm 1. [kötet], [szerkesztette Karlinszky Balázs, Varga Tibor László] ; [kiadja a Veszprémi Érsekség]. - 2023. - 185, [2] p. Képjegyzék és mutató: p. [186]-[187]

Időszeltek Veszprém történetéből : [adalékok Veszprém monográfiájához] / [összeáll. és szerk. Földesi Ferenc]. - Veszprém : Veszprémi Szemle Várostörténeti Közhasznú Alapítvány, 2023. - 584 p. : ill. ; 24 cm A Veszprémi Szemle 71., 25. évf. 2023. 4. szám melléklete Bibl.: a lábjegyzetekben és a tanulmányok végén

Legendás Veszprém : „Séta a vár körül” / [közread. az Eötvös Károly Megyei Könyvtár]. - [Veszprém] : Eötvös Károly Megyei Könyvtár, [2023]. - 8, [4] p. : ill. részben színes ; 21 cm

Privát Veszprém : családtörténetek / [szerk. Baktay Anna Réka, Márkusné Vörös Hajnalka] ; [angol nyelvű változat Kisdi Janka] ; [...fotók Csobay Bence, Kenéz Dorottya]. - [Budapest] ; Veszprém, 2023. - 191 p. : ill. ; 25 cm

Szeget szeggel : Szent Miklós-szeg : Színházkert és a Kálvária-domb / [közread. az Eötvös Károly Megyei Könyvtár]. - [Veszprém] : Eötvös Károly Megyei Könyvtár, [2023]. - 8, [4] p. : ill. részben színes ; 21 cm

Szeget szeggel : Szent Iván-szeg : Rövid sétakörút a Cserhát városrész és a Buhim-völgy területén / [közread. az Eötvös Károly Megyei Könyvtár]. - [Veszprém] : Eötvös Károly Megyei Könyvtár, [2023]. - 8, [4] p. : ill. részben színes ; 21 cm

Szeget szeggel : Szent Margit-szeg, Szent Katalin-szeg, Szent Tamás-szeg, Sárszeg : Ismerkedés a középkori város részeivel, szegeivel / [közread. az Eötvös Károly Megyei Könyvtár]. - [Veszprém] : Eötvös Károly Megyei Könyvtár, [2023]. - 8, [4] p. : ill. részben színes ; 21 cm

Tér és idő szabadsága és korlátai : XXVII. Országos Főépítési Konferencia 2023 : Veszprém, 2023. szeptember 13-15. : Veszprém / [szerk. Hajas Bálint] ; [kiad. a Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata]. - Veszprém : Önkormányzat, 2023. - 50 p. : ill., színes ; 27 cm

Van új a zászlók alatt : civil élet Veszprém városrészeiben / [szerk. Márkusné Vörös Hajnalka] ; [kiad. a Közösség Kádártáért Egyesület]. - Veszprém : Közösség Kádártáért Egyesület, 2023. - 127, [1] p. : ill, színes ; 21 cm

„Veszprém az Élhető Város” Helyi Akciócsoport elért eredményeinek bemutatása : Veszprém az élhető város : [Összefogva fejlődünk] / [közread. a Pro Veszprém Városfejlesztési és Befektetésösztönző Nonprofit Kft.]. [2023]. - 40 p. : ill., színes ; 30 cm

Veszprém az irodalomban és a művészetben : Sétakörút a Püspökkerttől az Óvároson és a Várnegyeden át a Séd-völgyébe / [közread. az Eötvös Károly Megyei Könyvtár]. - [Veszprém] : Eötvös Károly Megyei Könyvtár, [2023] ([Veszprém] : [OOK Press]). - 8, [4] p. : ill. részben színes ; 21 cm

VeszprémFest 20 : Premium Music Festival : [VeszprémFest 20 éves] : [VeszprémFest20] / [szöveg Gellért Gábor, Nagy Imre] ; [fotó: Melczer Zsolt et al.] ; [szerk. Mészáros Zoltán, Mészáros Tünde, Koltay Tamás] ; [kiad. Veszprémi Ünnepi Játékok Nonprofit Kft.]. - Veszprém [2023]. - 162 p. : ill., színes ; 25 cm

Veszprém város templomai / [szerkesztette Jankovics Norbert] ; [fotó Mudrák Attila et al.] ; [rajz Bódiné Kersner Katalin, Kakuk Barbara] ; [fordította Johnson Andrea] ; [kiadja a Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár] = Churches of Veszprém. 2023. - 259 p. : ill. ; 27 cm Képgyűjtek: p. 254-259. Bibl.: p. 249-253.

Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata

Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata Közgyűlésének 2023. évi önkormányzati rendeletei. - Veszprém : Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata, 2023. - ism. lapsz. ; 30 cm

Periodikák**Götz Eszter**

A háttér munka tisztelete : a veszprémi Petőfi Színház új kiszolgáló épülete / Götz Eszter ; fotó Ancza Krisztina == Régi-új Magyar építőművészet (2003-2006) ; (2012-) - 6. sz. (2023), p. 44-47.

Gózon Ákos

A megújult veszprémi vár / kép és szöveg Gózon Ákos == Élet és Tudomány (1948-) - 78.évf. 33.sz. (2023), p. 1034-1035.

Gyárfás Endre

Egy veszprémi celeb / Gyárfás Endre == Népszava (1963-) - 150.évf. 241.sz. (2023. okt. 14.), Szép szó mell. p. 7.

Haász János

Veszprém krónikásai: a nagy hírű Cholnoky család : a veszprémi Cholnokyak 1-4. Könyvsorozat : Cholnoky Jenő önéletrajza : Cholnoky Viktor: A sekrestyés : Cholnoky Lástló: Fekete szárnyak : Cholnoky Jenő: Balaton / Haász János ; fotó: Fortepan == Séd (2015-) - 9.évf. 3.sz. (2023), p. 2-3.

Hudi József

A pápai és a veszprémi céhek összeírása 1846-ban / Hudi József == Acta Papensia (2001-) - 23. évf. 3-4.sz. (2023), p. 415-420.

Katona Lajos Tamás

A veszprémi kőbányából egy veszprémi köztérre : a kavicsfogó álteknős története / Katona Lajos Tamás, Kordos László ; szerző fotóival == Honismeret (1970-) - 51.évf. 6.sz. (2023), p. 94-100.

Kispál Luca

65 éves a Veszprémi Zoo : szavanna a Bakonyban / Kispál Luca ; fotó Zoo Veszprém == Nimród vadászújság (1928-1931) - 111. évf. 8.sz. (2023), p. 70-71.

Kovács Zsolt

Boldog állatok birodalma : 65 éves a Veszprémi Állatkert / fotók: Kovács Zsolt, Tóth Katalin == Kistermelők Lapja (2020-) - 67.évf. 7.sz. (2023), p. 36-37.

Magyar krónika : a közös történetünk / főszerk. Muray Gábor ; szerk. Leimeiszer Barnabás [et al.]. - 10. évf. 2. sz. (no. 106.) (2023). - Budapest : BL Non-profit Kft., [2023]. - 210 p. : ill. ; 27 cm - Veszprémi tematikus szám

Szombat : zsidó politikai, kulturális és tudományos folyóirat / [főszerk. Szántó T. Gábor]. - 35. évf. 4. sz. (2023). - Budapest : Mazsike, 2023. - 34 p. : ill. ; 29 cm.- Részcíme: Veszprém, Balaton és a zsidók Bibl.: a tanulmányok végén A rabbinikus tekintély alkonya / Schweitzer Gábor. - A Cholnoky-fivérek / Lengyel András. - A veszprémi zsidó udvar felszámolása / Jakab Réka.

2024

Könyvek

A veszprémi Báthory iskola története : 1978-2023 : negyvenöt éve a lakótelepen / szerk., [képek, ill.] Rybár Olivér ; [írták Bácskai Sándorné et al.]. - Veszprém : Veszprémi Báthory István Sportiskolai Általános Iskola, 2024. - 243 p. : ill. ; 24 cm

Monumenta ecclesiae Vesprimiensis 1480-1503 : a Veszprémi Főegyházmezei Levéltár középkori oklevelei / közreadja Dreska Gábor ; [mutatókat kész., összefoglalót ford. Karlinszky Balázs]. - Veszprém : Veszprémi Főegyházmezei Könyvtár és Levéltár, 2024 (Veszprém : OOK Press). - 315, [6] p. ; 25 cm. - (A Veszprémi egyházmegye múltjából 40.)

„Szent Mihály Veszprémi Egyháza” : a Veszprémi Püspökség (1993-tól Érsekség) története / [szerk. Gárdonyi Máté, Karlinszky Balázs, Varga Tibor László] ; [... kiad. a Veszprém Főegyházmezei Könyvtár és Levéltár ...]. - Veszprém : Veszprémi Főegyházmezei Könyvtár és Levéltár, 2024 (Veszprém : OOK Press). - 143 p. : ill., részben színes, részben térk. ; 27 cm

Veszprém felfedezésre vár : [Útitárs] : [Veszprém a királynék városa] / [fotók Toroczka Csaba et al.] ; [kiad. a Veszprémi Turisztikai Nonprofit Kft.]. - Veszprém : [Veszprémi Turisztikai Nonprofit Kft], [2024]. - 53 p. : ill., színes ; 21 cm

Periodikák

Hudi József

A Veszprémi Nemzeti Casino tagjai a reformkorban : (1842-1847) / Hudi József == Acta Papensia (2001-) - 24. évf. 1-2.sz. (2024), p. 93-197.

Juhász-Léhi István

Brusznyai Árpád Veszprém hőse / jli ; fotó: Nagy Lajos ; Az elvhúség áldozata == Napló (1961-). - 80.évf. 151.sz. (2024. júl. 01.), p. 1., 3.

Kovács Emőke

A pannon tenger nagy rajongója : Endrődi Sándorról még életében utcát neveztek el szülővárosában, Veszprémben / Kovács Emőke ; fotók: Wikipédia/Ellinger Ede, Varga József = Napló (1961-). - 80.évf. 15.sz. (2024. jan. 18.), p. 6.

Örsi Ágnes

A víz az úr - Veszprém „vizes” emlékei, látnivalói / Örsi Ágnes = Séd (2015-). - 10.évf. 2.sz. (2024), p. 43.

Pátkai Ádám Sándor

Alapításkori leletanyag a Veszprémvölgyben / Pátkai Ádám Sándor ; fotó: Gáspár Gábor = Séd (2015-). - 10.évf. 3.sz. (2024), p. 17-18.

Rainer Pál

Vöröskatonák Veszprémben / Rainer Pál ; fotók: özv. dr. Lax Jenőné fényképeszeti műterme, Laczkó Dezső Múzeum Történeti Fényképgyűjteménye = Séd (2015-). - 10.évf. 3.sz. (2024), p. 18-19.

Háromdimenziós másolatok a veszprémi leletekről = Innotéka (2011-). - 14.évf. 1-2.sz. (2024), p. 8.

Lukács evangélista és a marcona katona : különleges falképekre bukkantak a veszprémi várnegyed épületeinek megújítási munkálatai során / na ; fotó: Főegyházmegye/Kiss Dávid = Napló (1961-). - 80.évf. 33.sz. (2024. febr. 8.), p. 13.

XVII. századi női papucs került elő a veszprémi várnegyedben / V7 ; fotó: Hegyi Dóra = Veszprémi 7 Nap (1995-). - 30.évf. 24.sz. (2024. jún.27.), p. 8.

Évfordulónaptár 2025 – Veszprém

Összeállították:

KIRÁLY ANDRÁS, PALKÓNÉ JÁDY MELITTA,
VASKORNÉ REITMESZ ANDREA

800 éve született

Ilona, Magyar Ilona, Boldog Ilona (1225-Vp. – 1270. nov. 15.) apáca, 1252-ig Szent Margit nevelője.

475 éve született

Verancsics Faustus, Verantius (Sibenice [Horvátország], 1550. – Velence, 1617. jan. 27.) várkapitány, természettudós, polihisztor, író, szótáríró. 1579-ben Sümeg várkapitánya, és a püspökség Zala, Győr és Somogy megyék területén lévő birtokainak kormányzója.

300 éve született

Koller Ignác, nagymányai és aranyosmaróti (Bécs, 1725. okt. 2. – Bécs, 1773. ápr. 4.) r. k. püspök. 1762-ben Veszprém püspökévé szentelték. 1765 és 1773 között ő építtette a püspöki palotát, 1766-ban megépíttette a várbeli vízvezetékét. Restauráltatta Gizella-kápolnát, elkezdtek a szeminárium építését. Plébániákat, templomokat építtetett a megyében. Könyvtára az érseki palotában található.

275 éve született

Kapuváry Antal, újmindszenti (Cece, 1750. jún. 7. – Vp., 1807. márc. 17.) r. k. kanonok. 1782 után veszprémi kanonok. 1801-től örkanonok. Apostoli főjegyző és több vármegye táblabírája. Veszprémi házát a megyének adományozta.

250 éve született

Kleinmann József (1775. – Vp., 1841. jan. 10.) karmester, a székesegyház első hegedűse (1807-től), 1833 és 1840 között a veszprémi székesegyház karnagya.

Kolossváry Sándor (Pápa, 1775. márc. 20. – Vp., 1842. dec. 7.) r. k. apátkanonok, egyházi író. 1812-től Veszprém vármegye táblabírája. A veszprémi kórház egyik alapítója, a Dávid Árvaház építésének irányítója.

Kopácsy József (Vp., 1775. máj. 30. – Esztergom, 1847. szept. 17.) r. k. püspök, esztergomi érsek, hercegprímás. Veszprémi püspökség élére 1825. február 26-án

nevezték ki. A veszprémi tisztségét 1842-ben adta át utódjának Zichy Domonkosnak. Veszprémben tanítóképzőt alapított.

Rohontzy János, felsőpulyai (Pápa, 1775. nov. 9. – Vp., 1842. márc. 2.) alispán, Veszprém vármegye alispánja. Az 1824-ben alakult Veszprémi Zenetársaság elnöke és mecénása. A 19. századi veszprémi zenekultúra lelkes népszerűsítője.

250 éve

Megalakult a veszprémi zsidó hitközség és első civil egyesülete, a Chevra-Kadisa.

225 éve született

Pap Ignác (Vp., 1800. júl. 29. – 1858?) tanár, orvos, szakíró. 1825-ben helyettes tanító az elemi iskolában. 1837-ben orvos, seborvosi és szülésmesteri képesítést szerzett. 1844 után a veszprémi káptalan orvosa. Már tanítóskodása idején rendszeresen publikált.

225 éve hunyt el

Kollovratek (Kolovratek) János (Velké, Csehország, 1750. – Vp., 1800. máj. 3.) karnagy, zenetanár. 1784-ben, elsőhegedűsként került a veszprémi székesegyház együttesébe. 1794-ben a várban nyílt „tápinézet”-ben a veszprémi énekes fiúk nevelő tanára. 1790-ben kinevezték a székesegyház karmesterének.

200 éve született

Csete László, györgyfalvi (Karakószörcsök, 1825. febr. 14. – Kiskomárom, 1870. nov. 23.) r. k. plébános, tanár. Nagybátyja Csete Antal őrkanonok. 1853-tól a veszprémi szemináriumban tanulmányi felügyelő és a tanár.

Dittmayer Antal (Gyulafirátót, 1825. jún. 10. – 1909. ?) gazdálkodó, honvéd-főhadnagy. A 6. veszprémi honvédszászlóaljnak megszervezésétől a világo-si fegyverletételig tagja volt.

Kiss István (Vp., 1825. okt. 3. – Vp., 1898. dec. 22.) lakatosmester. 1886-ban egyik kezdeményezője volt a Veszprémi Ipartestület megalapításának. 1895-ben készítette a zsidó iskola kovácsoltvas kapuját, amely ma a Brusznyai utcában, a banképület mellett látható. Az Iparos Olvasókör jegyzőjeként, de más közfeladatokat is vállalva aktív részese volt a 19. század végi Veszprém életének.

Pillitz Benő (Vp., 1825. jún. 25. – Vp., 1910. máj. 31.) orvos, botanikus. Veszprémben 17 évig kórházi főorvos és megyei tiszti főorvos. Botanikusként a megye növényvilágát kutatta és írta le. Herbáriumát a Veszprém Vármegyei Múzeumra hagyta.

Zombat István, zombatfalvi (Mozsgó, 1825. dec. 18. – Vp., 1883. júl. 16.) honvédtiszt. 1848/49-ben honvédőrnagy. 1854-től Győrben telekkönyvi főbiztos. 1861-től telekkönyvi hivatalnok Veszprém vármegyénél, 1867-től a Veszprém Megyei Honvédegylet alelnöke. 1869-ben, a frissen alakult magyar királyi veszprémi honvédzászlóalj parancsnokaként reaktiválták. 1870-től alezredes, 1874-től ezredes, 1877-ben nyugállományba helyezik.

200 éve hunyt el

Kiss Ferenc, farádi (Vp., 1767. márc. 1. – Vp., 1825. febr. 27.) r. k. nagyprépost, káptalani helynök. 1806-tól veszprémi kanonok, majd olvasókanonok. 1822-től (Kurbély György püspök, illetve Hornyik János kanonok halála után) káptalani helynök és püspöki helynök. 1824-től nagyprépost, rövid idő múltán ismét káptalani helynök.

175 éve született

Endrődi Sándor (Vp., 1850. jan. 16. – Bp., 1920. nov. 7.) költő, író. A Kisfaludy Társaság 1882-ben tagjává, a Magyar Tudományos Akadémia 1899-ben pedig levelező tagjává választotta.

Fiáth Pál, eörményesi és karánsebesi (Vörösberény, 1850. márc. 25. – Aka, 1935. okt. 22.) főnemes, főispán. 1874–1875 tb. aljegyző, 1875–1878 években tb. főjegyző Veszprém vármegyében.

150 éve született

Gaál Sándor (Noszlop, 1875. okt. 26. – Vp., 1958. márc. 11.) tanár, zeneszerző, karnagy. 1903-ban alapította Veszprémben a Kuruc Dalkört, amely később Veszprémi Dalegyesületté alakult át. Az általa vezetett kórus 1925-ben, Sopronban aranyérmes, 1927-ben Szegeden Király-díjat kapott. 1916-ban megszervezte a városi zeneiskolát, amelynek 15 évig volt igazgatója. 1928-ban a veszprémi elemi iskolák igazgatójává nevezték ki.

Horváth Lajos (Pápa, 1875. aug. 27. – Vilonya, 1937. júl. 27.) alispán. 1897-ben került a vármegyei közigazgatáshoz, 1917-ben megyei főjegyző, 1926-ban pedig alispán. Számos komoly értékű politikai tanulmánya jelent meg a Veszprémvármegye c. lapban.

Georgi Lajos (Vp., 1875. aug. 7. – Vp., 1935. júl. 7.) könyvkötő mester. 90 éve hunyt el. 1897-ben kapott iparendélyt. 38 évig foglalkozott könyvkötéssel, valamint könyvárusítással. Az ipartestület könyvtárosa volt. Az 1860-as években nyilvános kölcsönkönyvtárral is rendelkezett a Georgi-család.

150 éve hunyt el

Ranolder János (Pécs, 1806. máj. 16. – Csupak, 1875. szept. 12.) r. k. püspök, író, tanár. 1849-ben nevezték ki a veszprémi egyházmegye püspökévé. 1867. június 8-án megkoronázta Erzsébet királynét. Káplánságot alapított, plébániaházakat építtetett, több községben restauráltatta a parókiát. 1854-ben Veszprémbe telepítette az Irgalmas Nővéreket. 1860-ban a városba hívta az Angolkisasszonyokat, tanintézetet és templomot építtetett számukra.

Vermes Illés (1806. – Bp., 1875. nov. 20.) jogász, alispán. Aktív tagja volt Veszprém megye közéletének, 1847-ben a Veszprémi Casinó tagja. 1848. március 26-án Pápa város nemzetőrségének főkapitányává választották. Az áprilisi törvények végrehajtása után is a pápai nemzetőrség kapitánya. Júniusban a városi képviselő-testület tagjává és országgyűlési követévé választották. Debrecenbe nem követte az országgyűlést, ezért 1849. március 24-től mandátumáról lemondottnak tekintették. 1849 októberétől a Veszprémi járás főszoigabírója, 1851-ben királyi járásbíróági elnök. 1856 után Veszprémbe ügyvéd, 1872-től haláláig Veszprém vármegye alispánja.

150 éve

1875. január 4-én Veszprém város rendezett tanácsú város címet kap.

Az iparos ifjúság testi és lelki épsége megóvására megalakult az Iparos Ifjúsági Önképző Egylet.

1875. június 6-án jelent meg a Veszprém: Megyei s helyi érdekű közgazdasági, társadalmi s irodalmi heti közlöny. (Melléklapja: Hivatalos Értesítő) Felelős szerkesztője: Lévy Imre, Kompolthy Tivadar. Nyomda: Krausz Ármin.

1875. július 18-án megalakult a Veszprémi Önkéntes Tűzoltó Egylet

125 éve született

Huchthausen Lajos (Nagykanizsa, 1900. jan. 4. – Siófok, 1998. okt. 13.) r. k. prépost. 1925-ben Veszprémbe szeminárium aligazgató és teológiai tanár, a kereskedelmi iskolánál hitoktató. 1972-től Veszprémbe a Regina Mundi plébánosa, a következő esztendőben c. prépost, 1984-től székesegyházi kanonok.

Mózes Gyula (Bp., 1900. dec. 9. – Vp., 1987. júl. 7.) orvos. 1937 után Veszprémbe az OTI főorvosa, majd 1972-ig az SZTK Rendelőintézetének vezetője volt. 1945 után az orvosok szakszervezetének elnöke.

125 éve hunyt el

Esterházy Móric, galanthai és fraknoi (Csákvár, 1856. szept. 12. – Bécs, 1900. máj. 11.) főispán. 1885 és 1898 között Veszprém vármegye főispánja volt. Az új vármegyeház építése az ő főispáni működéséhez kötődik.

100 éve született

Bartucz Marietta (Bp., 1925. máj. 14. – Vp., 2016. ápr. 25.) Orvos, gyermekgyógyász főorvos. 1956-tól 1984-ig főorvosként vezette Veszprém Megyei Kórház Rendelőintézetének gyermekszakrendelését.

Henszelmann Frigyes (Bp., 1925. okt. 22. – Vp., 1990. júl. 16.) tanár, vegyész-mérnök. A vegyipari egyetemen tanított, tanszékvezető docens, majd a NEVIKI tudományos munkatársa volt.

Lakó István (Vp., 1925. okt. 25. – Vp., 1994. márc. 25.) hivatásos katona, helytörténeti kutató. A háború után a veszprémi megyeházán dolgozott, majd katonatisztként a Dunántúl több városában szolgált. 1976-ban a Veszprémi Hadkiegészítő Parancsnokságtól őrnagyi rendfokozattal helyezték nyugállományba.

Majdik Ferenc (Sárospatak, 1925. okt. 1. – Vp., 1978. jún. 20.) vegyész-mérnök. 1949-től részt vett a veszprémi NEVIKI létrehozásában. 1963-ban az intézet igazgatójává nevezték ki. A Veszprémi Vegyipari Egyetemen előadásokat tartott és a Fűzfői Nitrokémia műszaki tanácsadója volt.

Szoboszlai Sándor (Dömös, 1925. márc. 22. – Vp., 2013. jan. 4.) Jászai Mari-díjas színész, érdemes és kiváló művész. Veszprém díszpolgára. 1974 és 1991 között a Veszprémi Petőfi Színház társulatának színművésze volt. 2001-ben a Veszprémi Petőfi Színház örökös tagja lett.

100 éve

Átadták Magyar Országos Véderő Egyesület (MOVE) veszprémi sporttelepét a Füredi útnál (ma Mártírok útja).

A Veszprémi Dalegyesület 60 fős kórusa a Sopronban megrendezett országos dalosversenyen aranyérmet kapott.

Ünnepélyes keretek között megnyílt a Veszprém Vármegyei Múzeum.

75 éve született

Debreczeni János (Vp., 1950. december 9. – ?, 2022. október 17.) 2006 és 2010 között Veszprém polgármestere. 1994-től tizenhat éven át volt egyéni választókerületi képviselőként a városi képviselő-testület tagja.

Erdős András (Szolnok, 19850. jan. 1. – Bp., 2003. aug. 25.) közigazdász, vezérigazgató. 1976 és 1984 között főelőadó a Veszprém. Megyei Tanács pénzügyi osztályán, 1984–1991-ig a Veszprém. Megyei Illetményhivatal hivatalvezetője, 1995-96-ban a Videoton Audio Kft. gazdasági igazgatója, 1996 után a Veszprémi Nyomda Rt. vezérigazgatója.

Glázer Róbert (Győr, 1950. jan. 21. -) Labdarúgó, edző, megbízott szövetségi kapitány. 1987 és 1990 között a Veszprémi SE edzője.

Hajnal Csaba (Cegléd, 1950. ápr. 30. -) Sportvezető, a veszprémi kézilabdázás egyik megeremtője, 1977 és 2016 között a veszprémi férfi kézilabdaklub elnöke.

Horváth Imre (Nóráp, 1950. febr. 18. -) Rendőr dandártábornok. 1993–1994-ben a Veszprémi Rendőrkapitányságon megbízott kapitányságvezető.

Rédey Ákos (Bp., 1950. febr. 25. - Vp., 2021. márc. 9.) Vegyész mérnök, a Pannon Egyetem rektora 2007 és 2011 között.

Sáska Tibor (Szalattak, 1950. ápr. 25. -) Keramikus, képzőművész.

Toldi Éva (Bp., 1950. aug. 28. -) Pedagógus, újságíró, szerkesztő.

Zsédenyi Imre (Magyargencs, 1950. ápr. 24. -) Jogász, megyei főjegyző.

75 éve hunyt el

Cholnoky Jenő (Vp., 1870. júl. 23. – Bp., 1950. júl. 5.) földrajztudós, író, egyetemi tanár, geográfus, hidrológus, a Magyar Tudományos Akadémia és a Magyar Földrajzi társaság tagja. Elnöke volt a Természetvédelmi Tanácsnak, valamint a Magyar Turista Egyesületnek. 1894-től tagja a Magyar Földrajzi Társaság Balaton Bizottságának. A Balaton-kutatás (1897–1920) során Cholnoky négy tanulmányban ír a tó limnológiájáról, színtüneményeiről, vízállás-ingadozásáról, valamint a vízrajzáról. Élete során számos országba eljutott, ahol geológiai, hidrológiai megfigyeléseket, kutatásokat végzett. Világ körüli útjairól a tudományos tanulmányokon kívül számos kötetet készített. Könyveit maga illusztrálta. A Budapesti Tudományegyetem Földrajzi Tanszékének adjunktusa volt.

Kenessey Pongrác, kenesei (Vp., 1882. jan. 18. – Bp., 1950. jan. 29.) főispán, politikus. 1912-től főszolgabíró, 1920 után az enyingi járás főszolgabírója. 1931 és 1935 között Veszprém vármegye főispánja.

75 éve

1950. április 15-én alapították meg a Nehézvegyipari Lombik Sportegyesületet (Lombik SE) bekapcsolódva a város és megye sportéletébe.

Létrehozták a Komfort Kereskedelmi Vállalatot két kiskereskedelmi vállalat, a Veditex Ruházati Kiskereskedelmi Vállalat és a Komfort Iparcikk Kiskereskedelmi Vállalat összevonásával.

A korábban megszervezett állami kiskereskedelmi vállalatokból létrehozták a vegyes jellegű üzletet működtető Népbolt Vállalatot, melynek négy központja közül az egyik Veszprémben volt.

Megalapították a Veszprém és Környéke Vendéglátó Vállalatot. 1967-ben egyesítették a megyében tevékenykedő szervezeteket, létrehozták a Veszprém Megyei Vendéglátó Vállalatot.

A Dózsaváros nevet kapta a volt Felsőváros.

Elbontották a Komakút téri laktanyaépületet.

50 éve született

Kis Ákos (Bp., 1975. dec. 31. –) 64-szeres válogatott kézilabdázó.

Kovács Ida (Veszprém, 1975. szept. 6. –) Olimpikon atléta, hosszútávfutó.

Zachar István (Veszprém, 1975. máj. 27. –) Tanár, festőművész.

50 éve hunyt el

Benkő Lajos Károly hadnagy (Veszprém, 1920. aug. 21. – Veszprém, 1975. júl. 20.) Vadászpilóta, a 101. „Puma” vadászpilóta ezred pilótája.

Mindszenty József (Csehimindszent, 1892. márc. 29. – Bécs, 1975. máj. 6.) r. k. bíboros, író, szerkesztő. 1944. március 25-én szentelték fel a Veszprémi Egyházmegye püspökévé.

50 éve

Átadták az Egry Úti Körzeti Óvodát (akkor a 14. sz. Napköziotthonos Óvodát).

1975. március 9-én avatták fel a Veszprém Megyei Állami Építőipari Vállalat saját-erős beruházásában megvalósított beruházását, a házgyárat.

Új városcímere, zászlója lett Veszprémnek. (A pajzs bal felső sarkában elhelyezett ezüstszegélyes vörös csillag a szocialista fejlődést jelképezte). 1991-ben Somogyi Győző tervezte címer, zászló került bevezetésre.

Elkezdte működését a Veszprémi Házgyár.

Átadták a Húszemelet épületét.

25 éve született

Kalmár Ákos (Baja, 2000. január 11. –) Olimpikon úszó.

25 éve hunyt el

Déri Márta (Nagyvárad, 1918. jún. 6. – Bp., 2000. júl. 5.) vegyész, egyetemi tanár. 1963 és 1982 között tanszékvezető egyetemi tanár a Veszprémi Vegyipari Egyetem szilikátkémia tanszékén. 1983-tól nyugdíjas egyetemi tanár, 1995-től professor emeritus a Veszprémi Egyetemen.

Kováts Sebestyén (Balatonfüred, 1948. márc. 9. – Vp., 2000. júl. 14.) műszaki igazgató, villamosmérnök, vitorlázó. 1975 és 1994 között a Veszprém Megyei Tejipari Vállalat energetikusa, üzemvezetője, műszaki vezetője. 1994-től 2000-ig a Veszprémtej Rt. műszaki igazgatója. 1957-től volt a Balatonfüredi Vasas Sport Club tagja, vezetőségi tagja. A Vitorlázó Szakosztály vezetőségi tagja, gazdasági vezetője.

R. Kiss Lenke (Rábai Györgyné (Illye Clumeghiu, Románia, 1926. máj. 13. – Vp., 2000. jan. 18.) szobrászművész. 1964-től élt és dolgozott Veszprémben.

Straub Gyula (Pozsony, 1917. febr. 27. – Vp., 2000. ápr. 12.) tanszékvezető, egyetemi tanár, vegyészmérnök. Az egyetem egyik alapító tagja.

Szilágyi Erzsébet (Újfehértó, 1952. márc. 1. – Bp., 2000. febr. 18.) népművelő-könyvtáros, nemzetközi menedzser. 1974 és 1988 között a Veszprém Megyei Művelődési Központ művészeti előadója, 1988 és 1992 között a Városi Művelődési és Ifjúsági Ház művészeti csoportvezetője, igazgatója. 1996-ban az önkormányzat kulturális referense, 1996-tól 2000-ig művészeti főtisztár a Veszprémi Petőfi Színházban.

25 éve

Létrejött a Jendrassik György Középiskola és Szakiskola (a Jendrassik György Középiskola és Szakiskola, valamint a Kereskedelmi Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Szakközépiskola és Szakiskola összevonásával).

A 2000/2001-es tanévben kezdte meg működését a SÉF Vendéglátóipari, Kereskedelmi és Idegenforgalmi Szakképző Iskola.

A Városi Művelődési Központ és Könyvtár megszervezi az első Vivace Nemzetközi Kórusfesztivált.

Megalakult a Veszprém-Passau Baráti Társaság Egyesület.

Paraszt Asszony | *Weiber aus der Gegend*
Veszprém vidékéről. | von Veszprim.

